

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

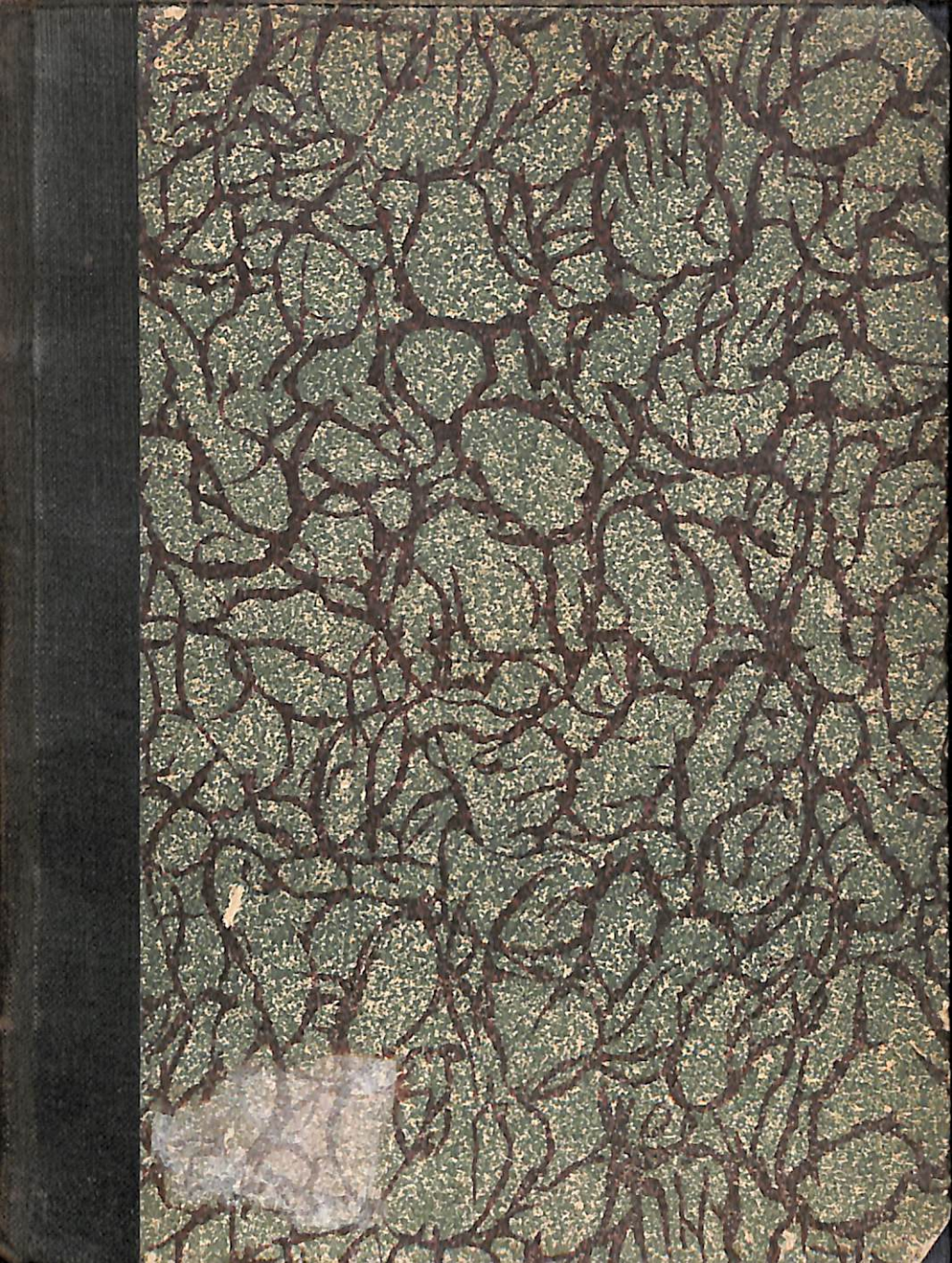
Դու կարող ես.

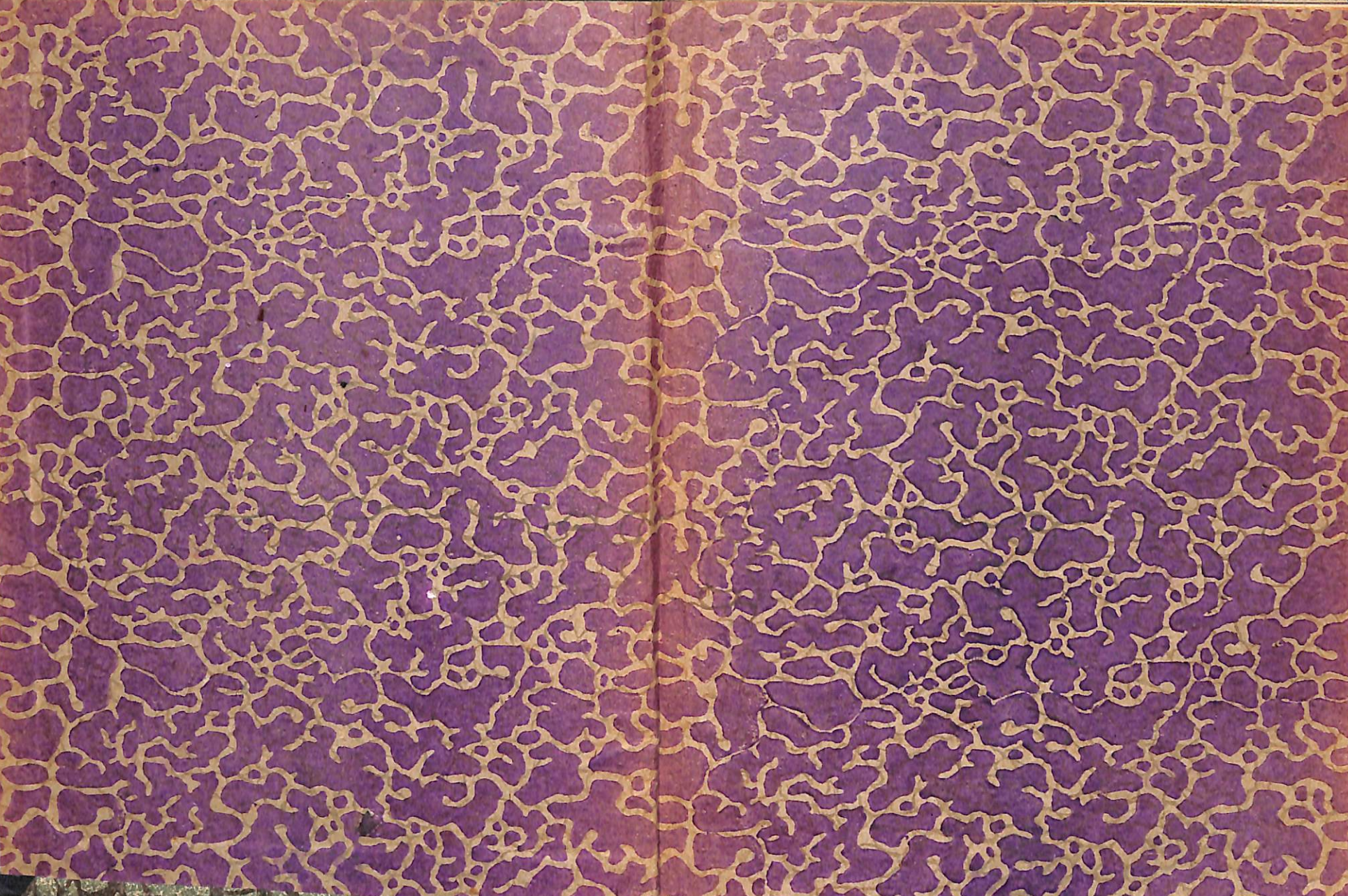
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

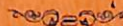
ՅԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՍԵՆԵՆ

зала
шкафъ
полка №

914

ԻՈՐՏԱԿՈՒՆԾ ՍԷՐ

Վ Է Պ Ի Կ

4470

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Կ. Մարտիրոսյանցի տպարան | Тип. К. Мартиросянца
Орбеляновская ул., д. № 1-2.

1902

ОТДЕЛ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Handwritten notes: *Հայաստան*, *891.99*, *22*

19 NOV 2011

ՅԵՐՈՒԹՐԻՆ ԵՍԵՅԵԸ

Арм.
2-1231a
891.99
6-58

2-1231a

ԽՈՐՏԱԿՈՒՆԾ ՍԷՐ

Վ Է Պ Ի Կ

Инв. № 18397

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Կ. Մարտիրոսյանցի տպարան // Тип. К. Мартиросянца
Орбеляновская ул., д. № 1-2.

1902

08.04.2013

28612

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 2-го апрѣля 1902

40055-67

I.

արնանը, 189. Թուականին, Արա Գալստեանն աւարտեց NN վարժարանը:

Արան՝ մեր գրքի հերոսը, մի համեստ ընտանիքի զաւակ էր: Նրա հայրը վաղուց վախճանուել էր: Մայրը՝ տիկին Սրբուհին,

զինելով կրթւած կին, բոլոր զաւակներին էլ տուեց ուսումնարաններ: Արան ամենամեծն էր: Նա բաւականին ընդունակ և սուր շիշողութեան տէր էր: Գեռ փոքր հասակից նա ձգտում էր դէպի լաւը, հետեւում էր իրենից մեծերի լաւ գործերին: Աջ մի դասարանում չըմնաց շնորհիւ իւր աշխատասիրութեան:

Քանի նա գտնուում էր դպրոցական չորս պատերի մէջ, նստած աշակերտական նստարանների վրայ, նրա միակ փափագն էր աւարտել դպրոցը: Եւ երբ վերջին ամիսները մօտեցան, նրա ձգտումները աւելի հեռու գնացին: Երազում էր նա երկուստեք:

«ստուղենտ» լինելու մասին, մասնաճիւղ էր ընտրում և ճլագրներ կազմում: Քայց, աւաղ, երազը մնաց ելագ, ծրագրները խորտակեցան և խեղճ Շրան մնաց առանց բարձր կրթութիւն ստանալու: Ի՞նչ էր խոչնդոտ հանդիսանում այդ բանին: Եռանդը, ձգտումը դէպի բարձր և մտաւոր ընդունակութիւնները վառ էին նորա մէջ: Հապա ինչն էր, ինչը, որ նորան կանգ առնել տուեց:— Այդ խոչնդոտը նիւթականն էր, որից դուրկ էր Սրա Գալբտեանը: Նա մի քաջ զինուոր էր, կանգնած կռուի դաշտում սուսանց գէնքի: Գեռ դպրոցում նա շատ նեղ աշխարհայեացքով էր նայում «բարերար» գրտնելու վրայ: Նա լսել էր, որ բարեսիրտ հարուստները լանձն են սուսում ուսումնաճարաւ երիտասարդներին լագեցում սալ: Քայց չըզիտէր, որ կեղծաւոր բազը շատ քջերի երեսին է ժպտում. չըզիտէր, որ մարդիկ հետզհետէ փոքր աստուածացնում են:

Միայն Սրա Գալտեանը չէր, որ այդ դրութեան մէջ էր. կային շատ արժանաւոր, բանիբուն երիտասարդներ, որոնք զիշեր ցերեկ այս կամ այն հարուստի դուռն էին բաղխում, բայց բացող չըկար:

Աւարտելուց յետոյ Սրան սկսեց բարերար փրկութիւն: Ամեն մի ծանօթի, բարեկամի հանդիպելիս, նրա առաջին հարցը լինում էր— «Չըզիտէք, արգեօք, չէք ճանաչում, կամ չէք լսել մի այնպիսի անձնաւորութեան մասին, որ բարերարութիւն է անում, ուսման է ուղարկում»: Ընկերներից մէկը մատնացոյց արեց

մի հարուստ վաճառականի, որ ըստ նորա, «բարերար» անունն էր վաստակել:

Մի օր Արան վեցրեց առեստատը և դիմեց վերոյիշեալ պարոնի տունը: Երկար փնտրելուց յետոյ, վերջապէս գտաւ: Նա կանգնեց դռան առաջ և երկմըտեց, չէր վստահանում զանգահարել. մերթ ձեռքը տանում էր դէպի գանգը. մերթ յետ քաշում: Ո՛հ, ինչ մտքեր էին անցնում նրա գլխով: Առաջին անգամն է, որ պէ՞ ոք է արժանանայ մի հարուստի տուն տոք դնել, խօսել նրա հետ և օգնութիւն խնդրել: Նա լսել էր, որ շատերն ոչ միայն մերժում են, այլ անպատիւ կերպով, վիրաւորելով և հայհոյելով այդ «քաղաքավարի աղքատներին» (ըստ նոցա) դուրս են վաճառում: «Ո՛հ, Տէր իմ Աստուած, տուր ինձ կարողութիւն և լեզու, որ կարողանամ առանց երկընչելու և շփոթուելու խօսեմ. ներշնչիր այս հարստին մարդասիրական զգացմունք...» մտածում էր Գալտեանը կանգնած: Վերջապէս նա զանգահարեց: Գուռը բացուեց և ներսից յայտնուեց ծառան:

— Ո՛ւմ էք կամենում, հարցրեց նա:

— Պարոնը տամն է, դիմեց նրան Գալտեանը:

— Ո՛վ էք, ինչ գործ ունիք, հարցրեց ծառան արհամարհական ոճով:

— Այդ ձեզ չէ վերաբերում, միայն խնդրեմ իմաց տուէք, որ մի երիտասարդ ցանկանում է նրան տեսնել շատ կարևոր գործի համար:

Ծառան ներս մտաւ սենեակ և մի փոքր յետոյ դուրս գալով, ասաց.

—Տանն է, Համեցէք վերև, մտէք կարինէտը
և սպասեցէք մի փոքր:

Գալստեանն անհամարձակ քայլերով սկսեց
բարձրանալ մաքուր, մոմած աստիճաններով: Ծա-
ռան բաց արեց ձախ կողմի դուռը և ներս հրաւի-
րեց այցելուին: Արան ներս մտաւ մի տեսակ սար-
սուռ զգալով: Կարինէտը շքեղ զարդարուած էր:
Պատերի վրայ կախ էին արած դանազան նկարներ,
խօս գուններին և պատուհաններին՝ գունաւոր վարա-
զոյրներ. պատի տակ դրած էր պարոնի զրասեղանը,
վրան խառնիխուռն կերպով դարսած դանազան ի-
րեղէններ— թուղթ, թանաք, գրիչ, հաշուէմատեան-
ներ, հաշուի «չոտքը» ծխախոտի արկղիկներ և այլն:
Հէնց առաջին հայեացքով սեղանի անկարգ դասա-
ւորութիւնից նկատելի էր, որ այդ պարոնը, չը նա-
յելով նրա գրպանի հարստութեան, հոգւով ու մըտ-
քով աղքատ էր: Սեղանի մօտ անկիւնում, դրած էր
երկաթեայ մեծ պահարան, որի մէջ պահուում էր
պարոնի կուռքը— փողը: Գալստեանը չը վստահա-
ցաւ նստել. կարծես, ամեն մի անշունչ իր լեզու
ստացած, գոռում էր նրա վրայ. «Գուրս, դ՞ուրս»:
Նա ոտի վրայ կանգնած մնաց և սպասեց պարոնի
գուրս գալուն:

Ահա միջի դռնից ներս մտաւ մի Հաստափոր
աղա: Նա միջահասակ էր, պարարտ, Հաստավիզ,
մեծազուխ, Հետեապէս Հաստաուղեղ և Հաստախելք:
Նրա գէմքի արտայատութիւնը փշեցնում էր Պարո-
նեանի նկարագրած այն մարդուն, որն ուզում է

փուշտալ, բերանը բաց է արել, պռօշները Հաստա-
ցրբել, քելթ ու պռուզը տնկել, բայց չէ կարողանում
փուշտալ, ու մնում է այդ դրութեան մէջ: Արան
սարսափեց. նա զղջաց իսկ ներս մտնելը: Աղայի ար-
տաքինը անյաջողութիւն էր գուշակում: Արան խո-
նարհ կերպով գլուխ տուեց, ասելով. «Արա Գա-
լստեան»:

— Ի՞նչ, ձիպինենց Գալստի տղէն խօս չիս, ե-
ղաւ աղայի առաջին հարցը:

— Ոչ, պարոն, ես.....

— Լաւ, լաւ, ով որ իս, բարով իս էկի, ի՞նչ իս
ուզում, կըլնի գուրձ իս ուզում, վուրթի:

— Ո՛չ, մեծապատիւ պարոն, ես այլ ինդեր ու-
նեմ ձեզ մօտ, որ յուսով եմ կը կատարէք:

— Ասա՛, տեսնեմ, ասաց աղան, նստելով իր
զրասեղանի մօտ:

— Քարձրապատիւ տէր, ես մի չքաւոր Հայ
ընտանիքի զաւակ եմ: Այս տարի աւարտեցի դպրո-
ցը. բայց չեմ բաւականանում ստացածս կըթու-
թեամբ: Իմ մէջ եղած ուսման խանդը, ծարաւը
մղում են առաջ, դէպի Համալսարան՝ բարձրագոյն
կըթութիւն ստանալու: Ի՞՞՞՞բարդդարար, այդ նպատա-
կի համար չունեմ ոչ մի կոպէկ: Եւ ո՞վ է օգնութեան
ձեռք մեկնում ինձ նման երիտասարդներին, եթէ
ոչ դուք և ձեզ նման բարի անձինք: Ուստի այժմ
գիմելով ձեզ խնդրում եմ ի սէր գիտութեան միջոց
տուէք ինձ ուսումս շարունակելու, բարեբար Հան-
դիսացէ՛ք ինձ:

Պարոնի դէմքը հետզհետէ խոժոռանում էր. նկատելի էր, որ այս խնդիրը վատ ազդեց նրա վրայ: Առաւօտ վաղ—վաղ զալ և այդպիսի մի խոշոր գումար հացեւ, միթէ իրաւացի է: Նրա կողէկ-կողէկ ժողոված, վաճառքի ժամանակ խաբած, սուտ երգումներով կեղեքած հազարներեց միթէ կարելի է հարիւրներ ծախսել, այն էլ ոչ թէ իր համար, այլ ուսման համար: Քա նշանակում է ըստ նորա անխելքութիւն անել, փողերը ջուրն ածել:

—Որ աւարտել ես հոգևոր շկօլէն, ինչի տէրտէր չիս դառնում. էնդանց դուս էկածսիրը դիփ տէրտէր պիտի դառնան կամ վարժապետ: Թէ չէ ուսումս որն է, համլասարանս ո՞րն է, խօսեց նա:

—Պիտէք, պարոն, մարդիկ բոլորն էլ միւսնոյն ձգտումները չեն ունենում, մէկը ձգտում է քահանայութեան, միւսը՝ ուսուցչութեան, ես էլ ձգտում եմ ուսումս շարունակեմ, ստացածս քիչ է:

—Լաւ, քեզ ո՞վ է ասում ազահուլութիւն անիս, շատ բան իս ուզում, յիս իլ շատ բաներ իմ փիքը անում, ամա որ չկայ: Չունիս, հերիք արի նլանով, ինչ որ ունիս. ախր մարդ լհերի դեօրա պտի ոտները ձգէ, թէ չէ ու յիս ինչ պարտական իմ:

—Բայց, պարոն, ես չեմ ձգտում լաւ ուտել, խմել կամ պալատներ ունենալ, այլ ձգտում եմ դէպի բարոյականը, լաւը, ուզում եմ մարդ դառնամ և գործեմ ընդհանրութեան համար:

Քալստեանի վերջին ճառաբանութիւնը վիրա-

ւորեց աղայի ինքնասիրութիւնը, որ արհամարհական կերպով նայելով նրա վրայ, ասաց.

— Ի՞նչ է, ուսում առնիս, մարդ դառնաս. բաս չիս մարդ չիմ էլի, որ ուսում չունիմ, թէ որ մարդ չիմ, ո՞ւր ես էկի ու աղաչանք անում, որ քեզ մարդ դարձնիմ: Հա՛, Հա՛, Հա՛, ձեր ուսում առածները չին ա՛յ, փուր քաղցած թրև են գալի. էս վախտուայ ուսում առածները վագիցը վագ ին. գնում ին պետերբուրխները, մօսկովները, թրև ին գալի, թրև գալի ու գալի էստի շառլատանութիւն անում: Չէ, ախպէր, չէ, փուղ չունիմ, գնա ուրիշին խնդրէ:

Նա հետզհետէ տաքացաւ ու զարոյթից կարմրեց: Նրա ձայնը ուժեղացաւ, և, կարծես, հնչում էր մի մեծ դատարկ զինու կարասից:

Արան շփոթուեց աղայի բարիութիւնից: Նրա չայտնած կարծիքները յուզեցին Քալստեանին, որն իբրև պաշտպան գիտութեան խօսեց համարձակ, քաջ գիտեանալով, որ իրօր է այդ պարալիտից «բարերարութիւն» յուսալը:

— Պարոն, մենք ի՞նչ մեղաւոր ենք, որ շատերն ի չարն են գործ գնում բարերարութիւնը: Գոքա բացառութիւն են: Այո՛, այդպիսիները գայթակղութեան պատճառ են դառնում իրանց վատ ընթացքով: Բայց այդ չէ նշանակում, որ ուսումը վատ բան է: Ընդհակառակն, գիտութիւնը կըթում է մեզ, ազնւացնում մեր զգացմունքները, ծանօթացնում է մեզ ամբողջ աշխարհի հետ: Ուսումը մեր հոգու, մտքի կերակուրն է, և անհրաժեշտ է ամեն մի անհատի:

Պարոնի գէմքը հետզհետէ խոտոռանում էր. նկատելի էր, որ այս խնդիրը վատ ազդեց նրա վրայ: Առաւօտ վաղ—վաղ գալ և այդպիսի մի խոշոր դու- մար հացել, միթէ իրաւացի է: Նրա կոպէկ-կոպէկ ժողոված, վաճառքի ժամանակ խաբած, սուտ եր- դումներով կեղեքած հազարներից միթէ կարելի է հարիւրներ ծախսել, այն էլ ոչ թէ իր համար, այլ ուսման համար: Գա նշանակում է ըստ նորա ան- խելքութիւն անել, փողերը ջուրն ածել:

—Որ աւարտել ես հոգևոր շկօլէն, ինչի տէր- տէր չիս դառնում. էնդանց դուս էկածները դիփ տէրտէր պիտի դառնան կամ վարժապետ: Թէ չէ ուսումս որն է, համլասարանս ո՞րն է, խօսեց նա:

—Գիտէք, պարոն, մարդիկ բոլորն էլ միևնոյն ձգտումները չեն ունենում, մէկը ձգտում է քահա- նայութեան, միւրը՝ ուսուցչութեան, ես էլ ձգտում եմ ուսումս շարունակեմ, ստացածս քիչ է:

—Լաւ, քեզ ո՞վ է ասում ազահութիւն անիս, շատ բան իս ուզում, լիս իլ շատ բաներ իմ փեքը անում, ամա որ չկան: Չունիս, հերիք արի նրանով, ինչ որ ունիս. ախր մարդ լհերի գեօրա պտի ոտնե- րը ձգէ, թէ չէ ու լիս ինչ պարտական իմ:

—Բայց, պարոն, ես չեմ ձգտում լաւ ուտել, խմել կամ պալատներ ունենալ, այլ ձգտում եմ դէ- պի բարոյականը, լաւը, ուզում եմ մարդ դառնամ և գործեմ ընդհանրութեան համար:

Գալստեանի վերջին ճառաբանութիւնը վերա-

ւորեց աղայի ինքնասիրութիւնը, որ արհամարհա- կան կերպով նայելով նրա վրայ, ասաց.

—Ի՞նչ է, ուսում առնիս, մարդ դառնանս. բա- ջիս մարդ չիմ էլի, որ ուսում չունիմ, թէ որ մարդ չիմ, ո՞ւր ես էկի ու աղաչանք անում, որ քեզ մարդ դարձնիմ: Հա՛, հա՛, հա՛, ձեր ուսում առածները չին ան, վուր քաղցած թրև ես գալի. էս վախ- տուայ ուսում առածները վաղիցը վաղ ին. գնում ին պետերբուրիները, մօսկովները, թրև ին գալի, թրև գալի ու գալի էստի շառլատանութիւն անում: Չէ, ախպէր, չէ, փուղ չունիմ, գնա ուրիշին խնդրէ:

Նա հետզհետէ տաքացաւ ու զարոյթից կար- մրեց: Նրա ձայնը ուժեղացաւ, և, կարծես, հնչում էր մի մեծ դատարկ զինու կարասից:

Արան շփոթուեց աղայի բարկութիւնից: Նրա յայտնած կարծիքները յուզեցին Գալստեանին, որն իբրև պաշտպան գիտութեան խօսեց համարձակ, քաջ գիտեանալով, որ իրօր է այդ պարագիտից «բարե- րարութիւն» յուսալը:

—Պարոն, մենք ի՞նչ մեղաւոր ենք, որ շատերն ի չարն են գործ գնում բարերարութիւնը: Դո՞քա բա- ցառութիւն են: Այո՛, այդպիսիները գայթակղութեան պատճառ են դառնում իրանց վատ ընթացքով: Բայց այդ չէ նշանակում, որ ուսումը վատ բան է: Ընդ- հակառակն, գիտութիւնը կըթում է մեզ, ազնւա- ցնում մեր զգացմունքները, ծանօթացնում է մեզ ամբողջ աշխարհի հետ: Ուսումը մեր հոգու, մտքի կերակուրն է, և անհրաժեշտ է ամեն մի անհատի:

Եթէ զխուժիւնը չէ կարողանում իր դրօշմը գնել շատ երկտասարդները վրայ, այդ դէպքում մեղաւոր են անբարեպատեհ Հանգամանքները:

— Լաւ, լաւ, վուրթի, տենում իմ, վուր դուն ինչօք տղայ իս, ընդհատեց աղան, արի իմ մաղազինում պրիկաշչիկ կանգնի, քիզ լաւ ուռծիկ կուտամ, արի, արի, վաճառականութիւն սովորի, մարդ դարձիր, թէ չէ ուսումը քիզ թիքա չի տայ:

— Ոչ, պարոն, ուղարկեցէք ինձ ուսում ստանալու, մի թողէք, որ այդ կայծը Հանգչի իմ մէջ, խնդրեց Արան:

— Դէհ, հիմի դուն գիղիս, ասաց աղան կանգնելով, թէ ուզում իս, արի, լաւութիւն անիմ դուրձ տամ, թէ չէ լիս փուղ չաւնիմ, Աստուած քիզ հետ:

Խեղճ Սրա, կեանքում հէնց առաջին քայլդ անյաջող: Նա դուրս ելաւ և զլիսիկոր, անիծելով իր բազդը, վերադարձաւ տուն:

II.

Այս փորձը շատ վատ ազդեց Գալստեանի վրայ: Նա իր չափով չափելով, իւր զգացմունքները փնտրում էր և հարուստ աղաների մէջ. բայց իրականութիւնը սկսեց հակառակը ցոյց տալ:

Սնուհետև նա սկսեց ուսուցչութեամբ պարապել: Նա կրթուած՝ և հարուստ ընտանիքներում դասեր ստանձեց: Ամսական բաւականին վերցնում էր և ապահով կերպով ապրում: Բացի այդ նա սկսեց ընթերցանութեան ժամերն աւելացնել: Անընդհատ կարգում էր Հայ և ռուս լեզուներով գրքեր, քննադատութիւններ, և ինքն էլ գրում էր: Նա ըմբռնել էր ինքնակրթութեան և զարգացման մեծ նշանակութիւնը: Սիրում էր կարգացածներից արտագրել ընտիր հատուածներ, մտքեր և աֆորիզմներ: Նա բաւականին իդէալիստ էր. — ամեն բանի մէջ փընտրում էր կամ իդէալ, կամ որոշ չափով աղնութիւն:

Մի օր նա, ըստ իւր սովորութեան, պարապմունքը վերջացնելուց յետոյ, գուրս ելաւ զբօսնելու: Նրա սիրած զբօսատեղին Բատանիկական այգին էր: Բնութիւնը իւր հրաշալիքներով սիրահար էր դարձրել Արային: Առունների խոխոջունը, թռչունների ծլվլոցը, զոյնգոյն, հոտաւէտ ծաղիկները մի տեսակ առանձին հրճուանք էին պատճառում նրան:

Գնում էր նա լուռ և զլիսիկոր: Այդ միջոցին

մէկը բռնեց նրա թււից, որ և նա սթափուեց մը-
տածմունքներէց: Դա Հրաչեան էր, որ պատահաբար
հանդիպեց Արային: Նա տեսնելով վերջինիս մտազբազ,
հետաքրքրուեց իմանալու պատճառը:

— Բարև, սիրելի Արա, ինչ է պատահել, ան-
չաջողութիւն եմ գուշակում:

— Ոչինչ, Հրաչեայ, ինչ պիտի պատահի, պա-
տասխանեց նա կեղծ ժպիտով:

— Ո՞ր ես գնում:

— Այդի, մի փոքր զբօսնելու:

— Դնանք, միասին, ես էլ ազատ եմ:

— Աւելի լաւ, գնանք:

Արդէն նրանք բարձրանում էին սարը: Արևը
թեքելի էր գէպի արևմուտք և իր երեկոյեան վար-
դագոյն ճառագայթները ուրեք էր Կովկասեան լեռ-
ների և հովիտների վրայ: Երիտասարդները կանգ
առան հանգստանալու:

— Նայիր, Արա, ինչ գեղեցիկ տեսարան է, տես,
երևում են Կովկասեան լեռների ձիւնապատ դաշաթ-
ները:

— Է՛հ, ինչ արած, որ մարշլանց սրտերը քա-
րացել են:

— Չասացի, թէ մի բան պատահել է քեզ, էլ
ինչո՞ւ ես թագցնում, ասա իմանամ:

— Չեմ ցանկանում լիշել այն դէպքին, որի պատ-
ճառով և աչքս վախեցաւ:

— Ոչինչ ասա, տեսնեմ, այդ ինչ դէ է:

— Լաւ, կը պատմեմ, դեռ մի փոքր շրջենք,
ասաց Արան:

Նոքա զբօսնելով մտան այդի, որտեղ կար բա-
ւականին ժողովուրդ: Նոցա ընկերներից մի քանիսն
էլ այնտեղ էին ծանօթ օրիորդների հետ:

— Դէհ, սկսիր պատմել, ասաց Հրաչեան:

— Ուրիշ ժամանակ կը պատմեմ, այսօր տրա-
մադիր չեմ:

— Ո՛չ, ո՛չ, շատ եմ հետաքրքրոււմ, Հիմաջ
պատմիր:

— Ուրեմն եկ մտնենք ծաղկանոց, այնտեղ կը
պատմեմ:

Նոքա անցնելով ժողովրդի միջից, հասան ծաղ-
կանոց: Ծաղկանոցի դռան մօտ կանդնած էին նո-
ցա ընկեր Վարդանը միջահասակ մի թուխ օրիորդի
հետ, և Բարսեղը՝ նոյնպէս մի օրիորդի հետ:

— Բարև ձեզ, պարոնայք, ինչո՞ւ էք մենակ,
ասաց Վարդանը խորհրդաւոր ժպիտով:

— Բարև, բարև, պատասխանեցին Արան ու
Հրաչեան, հասկանալով Վարդանի միտքը:

— Արա, կարծեմ, դու ծաղկանոցի տոմսակ ու-
նիս, խնդրեմ մեզ էլ ներս առաջնորդիր, ասաց նա:

Արան հանելով ծոցից տոմսակը և ցոյց տալով
դռնապան ծառային, ներս մտան: Վարդանը մօտե-
ցաւ Հրաչիային և Մրային ու ասաց.

— Տղայք, եկէք ծանօթացնեմ օրիորդների հետ,
քիչ քէֆներդ բաց ըլի, եկէք:

— Ընտրակայութիւն, Վատան, միտաբանութիւն

նոցանից: Դու խօսարդ չունիս, բացի օրիորդներից, ասաց Արան:

— Էլի սկսեցիք ճգնաւոր ձեւանալ, դուք աւելի էք սիրում դէյրաներին, քան ես:

Վարդանը այնպիսի մի ինքնապաշտպանողական ձևով արտասանեց վերջին խօսքերը, որ երիտասարդները ակամայից ծիծաղեցին:

— Բաս ներողութիւն, ցտեսութիւն, ասաց նա:

— Չը նեղանաս, Վարդան, մենք կատակ արինք, աւելացրեց Հրաչեան:

Ապա Արան սկսեց պատմել, թէ ինչպէս նա ներկայացաւ այն հաստատիր աղային, ինչ ձևով խնդրեց, և թէ աղան ինչ մտքեր յայտնեց ու մերժեց: Հրաչեան լսելով ամբողջը, բարձրաձայն ծիծաղեց և ասաց.

— Մի ահագին կոմիդիա է տեղի ունեցել, Հա՛, Հա՛, Հա՛:

Արաւի ծիծաղն էլ եկաւ:

— Ծիծաղիր, ծիծաղիր, քեզ համար ծիծաղելի է, իսկ ինձ համար ոչ:

— Ախ՛ր, սիրելիս, միթէ այդպիսիներից պէտք է խրատես, յուսահատուես, գոնէ քեյանից չէի սպասում. այժմ դիմիր աւելի լուրջ մարդոց:

— Ի՞նչ գիւրին է թուում քեզ այդ բանը, որովհետև դու կողմնակի անձնաւորութիւն ես. հասկամի գնա՛, կանգնիր մի այդպիսի մարդու առաջ և թող նա իր գարհուրելի հայեացքը ձգէ վրայ, թող անպատուէ քեզ, արհամարհէ ուսումը և գիտութիւնը

և ծաղրելով ճանապարհ ձգէ, այն ժամանակ խօսիր:

— Չէ՞ որ դու ինքդ ասացիր, որ նա տգէտ էր, ուրեմն և ինչո՞ւ ես պահանջում տգէտից գիտութիւն, հասկացողութիւն. նա խօսել է իր զարգացման համեմատ: Եւ դա շատ բնական է: Այժմ դիմիր ուրիշների:

— Ա՛խ, Հրաչեայ, չըգիտես, թէ ինչքեր է ցանկանում ուսումնատենչ երիտասարդը, թէ ինչ իդէալական աշխարհ է պատկերանում նրան: Եւ յանկարծ հակառակ նրա սպասածի, հէնց առաջին քայլափոխում դիմադրում են նրան. այդ միւսնոյն է, թէ բորբոքուած կրակի վրայ ջուր ածել:

— Գիտեմ, Արա, հասկանում եմ, բայց չէ՞ որ ամեն ինչ աստիճանաբար է կատարում:

Այսպէս խօսելով և վիճաբանելով նրանք զբօսնում էին ծաղկանոցում: Արեգակը վաղուց մայր էր մտել և օրն սկսում էր մթնել: Փողովուրդն արդէն ցրուել էր: Միայն Վարդանն ու Բարսեղը օրիորդների հետ առանձնացած՝ նստած նստարանների վրայ, կատակներ էին անում, օրիորդներին զարձացնում և ի վարձատրութիւն՝ արժանանում նոցա սիրային հայեացքներին:

Մեր երիտասարդներն էլ դիմեցին դէպի տուն: Նոքա անցան վերոյիշեալ տեղով: Վարդանը նկատելով նոցա, իր խօսակցութեան ձևը փոխեց և աւելի լուրջ դիրք բռնեց:

— Տո՛ւն էք գնում, հարցրեց նա:

— Այո՛, պատասխանեց Հրաչեան:

— Ինչո՞ւ էք շտապում, հիմա է լաւ ժամանակը մաքուր օդ շնչելու:

— Մենք բաւականանում ենք, որքան որ շէնչեցինք:

Ճանապարհին էլ նոքա վիճաբանում էին: Հրաչեան աշխատում էր խրախուսել ընկերոջը: Նա եկաւ նոցա տուն, բաւականին երկար մնաց և թէյ խմելուց յետոյ, գնաց տուն:

Այնուհետև Արա Գալստեանը շատ հարուստ անձանց ղիմեց, բայց իզուր: Ոմանք պատճառաբանում էին, որ ունեն ստիպենդեանտներ, միւսները մերժում էին ասելով, թէ ներկայումս դժուար է է հաւատ ընծայել երիտասարդներին, ծախսելով նոցա վրայ հարիւրներ: Ղատերն էլ, որոնք «բարեգործ» անունն էին վաստակել, պատուհանից գլուխը դուրս հանելով և Գալստեանին տեսնելով՝ ձեռքին թղթի փաթեթ, նախազգում էին, որ խնդրատու է, հրամայում էին ծառային ներս չնդունել, ասելով, որ պարտքը տանը չէ կամ քնած է: Մի խօսքով, կարծես, մարդկանց սրտերը քարացել էին, զգացմունքները բթացել և խղճի ու մտքի ականջները խլացել Արայի գրութիւնը չմբռնելու և նրա խընդիրը չը լսելու համար:

Տեսնելով, որ այլ ևս իզուր է յուսալ ներկայումս ուսումը շարունակելու, նա դադարեց հարուստների գոնքը բազրիւն և սկսեց ինքնակրթութեամբ պարապել, մինչև որ վաղ թէ ուշ կը բացուէր նրա համար համալսարանի գուռը: Հացի

խնդիրը ստիպեց նրան ունենալ նաև աշակերտներ:

Յաճախ նրա մօտ հաւաքում էին ընկերները և անց կացնում ուրախ ժամեր: Նոքա վիճաբանում էին առօրեայ հարցերի մասին, կարգում էին ինքնուրոյն ոտանաւորներ կամ արձակ գրուածքներ, հակաճառում էին, ապա երգում էին, Արան նազում էր ջութակի վրայ, պարում էին, այսպիսով օգտւում էին թէ մտաւորապէս և թէ ֆիզիքապէս:

Գալստեանը վերին աստիճանի պարզ և ճշմարտախօս երիտասարդ էր: Եւ որքան որ պարզ էր նոյնքան էլ խորագէտ և խորամանկ, որ է ներկայ պօլիտիկան: Ղատերը նրան յարգում էին և սիրում: Քայց մի քանիսներն էլ, որոնք թերութիւնները նա երգիծաբանօրէն նկատում էր, լարուած էին նրա դէմ, լցուած նախանձի և զրպարտութեան ոգով: Նրա ամենամեծ թերի կողմն այն էր, որ նա չունէր «կամքի ոյժ»: Նա, լինելով չափազանց զգայուն, ընկճւում էր շատ շուտ, որ իհարկէ բընական է երիտասարդական հասակին և մանաւանդ կեանքի շէմքին նոր ոտք դնող մի երիտասարդի, որ դեռ չէ մաղուել կեանքի մաղով, չէ ընկել կեանքի ալեխառն հոսանքի մէջ, չէ ենթարկուել փոթորիկների, որոնք աստիճանաբար ներշնչում են մարդուն կամքի ոյժ և փորձառութիւն:

III

Անցել էր մի բոլորակ տարի այն օրից, երբ Գալստեանը վերջին հրաժեշտը տալով գալոցին, աւարտման վկայականը ձեռքին այս ու այն հարստի գուռն էր բաղխում: Տեսանք, որ ոչ մի տեղից նրան օգնող և հովանաւորող չեղաւ, այլ միմիայն դատարկ յոյսեր տալով ճանապարհ էին ձգում: Այս ամառ էլ նա շատ աշխատեց, բայց բազրը, կարծես, ընդմիշտ թեքել էր իր երեսը նրանից: Արքան որ ժամանակը սահում, անցնում էր, այնքան աւելի փոքր կապւում էր մարդոց սրտերի հետ անքակտելի կապերով: Ամենահարուստ մարդն անդամ, որի հազարները իրենց տոկոսներով տնքում էին բանկերում, մի քանի նոր կոպէկներ աշխատելու համար ամենավատ միջոցներն էր գործ դնում:

Գալստեանը կանոնաւոր կերպով պարապում էր իր աշակերտների հետ և ընթերցանութեամբ: Բայց մտաւոր անընդհատ լարումը, կարծես, վատ էր ազդում նրա վրայ: Մինչևանգամ սկզբում փախչում էր զանազան գուարճութեան տեղերից, երեկոյթներից և այլ տօնախմբութիւններից, որպէսզի գոքա չը շեղեն նրան իւր ճանապարհից: Բայց յուսահատութիւնը մի կողմից, ընկերների յորդորանքը միւս կողմից նրան առաջ քաշեցին:

Նա Հրաչեայի և միւսների հետ սկսեց յաճա-

խել երեկոյթներ, պարահանդէսներ և այլ դուարճութեան տեղեր: Այստեղ զբաղւում էր գեղեցիկ օրիորդներով, որոնք հետզհետէ մռուացնել տուին նրան համալսարանը: Բայց և պէտք է ասել, որ նա խտրութիւն էր դնում նոցա մէջ: Նա խուսափում էր անպարկեշտ օրիորդներից, ինչպէս ինքն անուանում էր «լպտած»ներից: Նոյնիսկ շատ անգամ նոցա յայտնում էր իր հակակրանքը: Այդ բանն աւելի ցոյց տուեց մի մեծ երեկոյթում, որ կազմակերպել էին «գուրս կանգնած» մի քանի օրիորդներ:

Գիշերուայ ժամի 11-ն էր, երբ նա ներս մտաւ Հրաչեայի հետ: Արդէն հիւրերը (մեծ մասամբ երկսեռ մատաղ սերունդ) հաւաքուել էին: Այդտեղ էին և Սոկրատը, Վարդանը և միւս ընկերները: Հայկական երաժշտութիւնը նուագում էր, որի ձայնը միախառնուելով ընդհանուր ազմուկի հետ, զահլիճը թնդեցնում էր: Այն մի կարգ, կանոն չը կար ժողովականների մէջ, գոռում, աղաղակ. նոյնիսկ օրիորդների բարձրաձայն ծիծաղը լսելի էր փողոցում: Օդը, լցուած ծխախոտի ծխով և փոշիով, ճնշող և ապականիչ էր: Հրաչեան և Արան կամեցան թողնել և վերադառնալ տուն, բայց Սոկրատը խորհուրդ տուեց մնալ, հետաքրքրուելու համար, թէ որպիսի տիպեր կան այնտեղ, և թէ երեկոյթը իրօք ինչի է ծառայում: Մեր երիտասարդներն էլ, լսելով Սոկրատին, նստեցան մի անկիւնում և սկսեցին դիտել: Վարդանը մտերմաբար խօսում էր մի միջահասակ թուխ օրիորդի հետ, որ աչքի էր ընկնում իջ գրի-

մասներով և ժպիտներով: Մի փոքր անցած նա մտաբերեց օրիորդին և ծանօթացրեց մեր երիտասարդների հետ: Ապա թեւանցւել նույն օրիորդի հետ սկսեցին զբօսնել դաճլիճում, մերթ մի պարոնի մօտենալով, մերթ օրիորդի:

Աղմուկը սաստկացաւ: Երաժշտութիւնը նուագում էր պարեր, իսկ միւսները պարում էին: Ամեն մի երիտասարդ և օրիորդ աշխատում էր ցոյց տալ իր ճարպիկութիւնը: Վարդանն էլ յետ չը մնաց միւսներից, նա պարեց նախ իւր խօսակից օրիորդի հետ, ապա ուրիշ շատերի:

Միւս կողմում միաժամանակ երգում էին կատարները տաքացած երիտասարդները, որոնց անախորժ և անճուռնի ձայները մարդու ջղերը գրգռում էին: Ոմանք էլ բարձրաձայն կատակներ էին անում անվայել խօսքերով:

Մի քանի րոպէից յետոյ վերոյիշեալ օրիորդը մօտեցաւ Գալստեանին, նստեց մօտիկ, հարցնելով.

— Ինչո՞ւ էք այդպէս տխուր և լուռ նստել, պարոն, դուք էլ պարեցէք: Միթէ՞ եկել էք միայն վկայ լինելու մեզ:

— Ես զուարճանում եմ միմիայն երաժշտութիւնը լսելով և պարողներին դիտելով, պատասխանեց Գալստեանը սառնարիւն կերպով:

— Միթէ կարելի է այդպիսի բան խօսեց օրիորդը նազելի ժպիտով: Մի փոքր լուռ թիւնից յետոյ դարձեալ խօսեց.

— Տեսնում էք, ինչ ուրախ է անցում, հա-

մարեա թէ գեռ այսպիսի երեկոյթ չի կայացել:

— Այո, կատարեալ քաօս է, հեզնեց Գալստեանը:

— Ի՞նչպէս, հարցրեց օրիորդը, ըստ երևոյթին չը հասկանալով նրան:

— Այտեղ հաւաքուած են երեկոյթի հերոսները և հերոսուհիները, այդ պատճառով էլ աւելի խորհրդաւոր է դառնում:

— Գիտէք, օրիորդ, պարզն ասած, որքան որ անհամակրելի է այս երեկոյթը, բայց և նույնքան տիպիկական է իւր մշտական այցելու մատաղ սերունդով:

— Ատէք, խնդրեմ, ի՞նչ է պակաս այտեղ: Օրիորդ, երիտասարդ, երաժշտութիւն, բաժնետր հիանալի սարքած:

— Ամենամեծ բանը պակաս է. ընդհատեց Գալստեան, գոքա երկորդական են:

— Այսինքն:

— Այսինքն չեմ ուզում անունը տալ, դուք սուր կերպարանք ստանալ մեր խօսակցութիւնը, ասաց Արան:

Օրիորդը չէր հասկացնում ոչինչ, այլ միայն ասլիքով աչքերով նայում էր խօսակցի երեսին: Եթէ նա իմանար, որ Արայի ասած բանը — պարկեշտութիւնն և բարոյականութիւնն է, գուցէ սկսէր լուրջ կերպով, կեղծ ինքնասիրութիւնից և պատուասիրութիւնից զրդուած, բանակուիւ:

— Այսքանը կարող եմ ասել, խօսեց Գալստեանը, որ երեկոյթը կորցրել է իւր նշանակութիւնը:

Երեկոյթը մի տեղ է, որտեղ մատաղ սերունդը սիրաբանութիւններով է զբաղուած և այդպիսով...

Ինչ խօսքը չը վերջացրած, անսպասելի կերպով մօտեցաւ մի օրիորդ պարելով, և գլուխ տալով Գալստեանին հրաւիրեց պարելու: Սա մերժեց: Օրիորդը երկրորդ պտոյտը գործելով դարձեալ գլուխ տուեց: Արան դարձեալ մերժեց: Վարդանը, որ ծափ էր տալիս, մօտեցաւ նրան, թւելից բռնեց և ստիպեց պարել:

— Ես քեզ խնդրում եմ, Վարդան, ինձ չստիպէք պարելու, տրամադիր չեմ, օրիորդ, խնդրեմ իմ փոխարէն Վարդանի հետ պարէք:

Վարդանը տեսնելով ընկերոջ լուրջ արտայայտութիւնը այլ ևս ոչինչ չասաց: Օրիորդը կաքաւելով մօտեցաւ Վարդանին և մի քանի բոպէ նրա գլխացքը պարելուց ցետոյ, գլուխ տուեց: Վարդանը անմիջապէս սկսեց պարել տարօրինակ ձևականութեամբ և շարժումներով:

Գալստեանը շարունակեց խօսել օրիորդի հետ, որի ընկերուհիներէից մի քանիսններն էլ մօտեցան և մօտ նստելով սկսեցին լուռ ունկնդիր լինել:

Հրաչեան, որ մինչ այդ միւս սենեակում զրոյց էր անում պարոնների հետ, մօտեցաւ Արալին: Վիճաբանող օրիորդն անմիջապէս դարձաւ Հրաչեանին:

— Երևի դուք էլ համամիտ էք ձեր ընկերոջ պարոն:

— Ի՞նչ բանով, հարցրեց Հրաչեան:

— Ար երեկոյթներում փչանում ենք մենք:

Միւս օրիորդները, որ լուռ լսում էին, յանկարծ ծիծաղեցին միմիանց երեսի նայելով: Նոյն իսկ այդպիսի կարծիքը նոցա կեղծ պատուասիրութիւնն էլ չը վիրաւորեց:

— Աիշտ կարծիքը խիստ խօսքերով է արտայայտել ընկերս, որին համամիտ եմ և ես, անվճռական կերպով ասաց Հրաչեայ Սարգսեանը:

— Ըստ ձեր, ուրեմն, այստեղ պէտք է տխրենք, լաց լինենք, չէ՞, գլուխը շարժելով ասաց օրիորդը:

— Ի՞նչ է, Սակա, ասում են որ չըպիտի ուրախանանք, պարենք, մէջ ընկաւ օրիորդներէից մէկը:

— Չէ, աղչի, ոչ այս, ոչ այն, երևի նոքա ցանկանում են որ նստենք, գիրք կարդանք այստեղ, աւելացրեց միւսը:

— Այո՛, այդ էլ անհրաժեշտ է, օրիորդ, ասաց Հրաչեան:

— Հա՛, ուրեմն դուք զողափարական պարոններ էք, որ ամեն տեղ գիրք, ստանաւոր, ճառ էք փնտրում, ասաց առաջին օրիորդը հեղնօրէն:

— Ինչո՞ւ էք հեղնում, օրիորդ, միթէ Հակառակ էք, որ աջտեղ ուրախութեան հետ միասին խօսեն, կարդան, նոյն իսկ ակնարկեն, որ օրիորդները մէկի փոխարէն տասնեակ երկրպագուներ չը պահեն, խօսեց Սրան, վրդովւած ձայնով:

Հրաչեան ծածուկ Արալի թւելի գարկելով, հասկացնել կամեցաւ, որ խիստ չըխօսէ:

— Ներողութիւն, պարոնայք, կարդալու և գրելու

տեղը ուսումնարանն է, որ մենք աւարտել ենք, ասաց երրորդ օրիորդը:

Մեր երիտասարդները չանկարծ բարձրաձայն ծիծաղեցին, օրիորդի ասածի վրայ:

— Թողնենք այդ խօսակցութիւնը, այստեղ անշարմար է, գուցէ ուրիշ ժամանակ կը հանդիպենք և կը շարունակենք, ասաց Հրաչեան շուրջը նայելով, տեսէք շատերի ուշադրութիւնը մեզ մօտ է:

— Ժամանակ է, ժամանակ, արտասանեց Արան և լռեց:

Օրիորդները վեր կացան և միմեանց թւանցուկ սկսեցին շրջել քրքշայով ու բարձրաձայն ծիծաղելով:

Նոյն րոպէին Սօկրատը և Վարդանը մօտ եկան:

— Ի՞նչ էիք խօսում, Հարցրեց Սօկրատը:

— Չատ հետաքրքիր էր մեր խօսակցութիւնը, երանի թէ գու էլ մասնակցէիր, Սօկրատ, պատասխանեց Արան:

— Չրլինի, թէ սիրահարուցիք միմեանց հետ և խոստովանեցիք արդէն ձեր սէրը, կատակ արեց Սօկրատը:

— Հա՛, Հա՛, Հա՛, բարձրաձայն ծիծաղեցին Հրաչեան և Արան:

— Այդ էր պակաս, ասաց Արան:

Գահլիճի օդը հետզհետէ ապականուում էր աւելի և մարդու շունչը կտրում: Նոյն իսկ ճրագների լոյսը հագիւ էր թափանցում օդի միջով և աղօտ զոյն էր ստացել: Սօկրատ, Գնունին, Գալստեանը և

Սարգսեանը արդէն ձանձրացան: Նոքա թողնելով Վարդանին և միւսներին, որոնք չըրանկացան տուն երթալ, դուրս ելան դահլիճից: Եղանակը հանդարտ էր, երկինքն անամպ, որի անհուն տարածութեան վրայ պեծին էին տալիս հազարաւոր և բիւրաւոր աստղերը: Լուսնի եղջիւրի ծայրն էր միայն երևում սարի կողքից, որ արդէն վերջին հրաժեշտն էր տալիս գիշերին: Փամի երկուսն էր: Նոքա արագ քայլերով դիմեցին տուն, ձանապարհին խօսելով իրանց սպաւորութեան մասին: Բաժանուելիս Արան խնդրեց նրանց, որ հետևեալ օրը երեկոյեան զան իւր մօտ, մի փոքր ժամանակ անցկացնելու:

IV

Երեկոյ է: Սրան, պատրաստելով մի Համեստ ընթերիք ընկերների Համար, սպասում էր նոցա: Արագները վառելու միջոցին ներս մտան Հրաչեան, Գուրգէն Ստարեանը և Սոկրատ Գնունին: Հրաչեան ձեռքին ունէր Քումանեանի բանաստեղծութիւնները. նա յայտնեց Գալստեանին, որ գալու է և Գրիգոր Սէթեանը, որին Հանդիպել էր զործի գնալու ժամանակ և խնդրել, որ գայ: Գալստեանն աւելի ուրախացաւ լսելով նրա գալու մասին, որովհետեւ երկար ժամանակ է, որ նրան չէր Հանդիպել:

Գրիգոր Սէթեանը գեղեցկագէտ և շիկահեր երիտասարդ էր: Նա ունէր աւելի լաւ յատկութիւններ, քան վատ: Նա սիրահարուած էր մի ուսանող օրիորդի Հետ: Քանի գեռ զազտնի էր նոցա սէրը, նոքա յաճախ տեսնուում էին, խօսուում և աւելի ամուր կապուում սիրոյ կապերով: Քայց երբ նոքա ժամանակ Համարեցին յայտնել իրենց ծնողներին, այն ժամանակից սկսուեցին փոթորիկներ, — որովհետեւ ծնողները Հակառակեցին, բացէիբաց մերժելով սէրը և Համարելով այդ փչանալու նշան:

Երիտասարդներն սկսեցին խօսել և վիճաբանել: Նոցա խօսակցութեան առարկան էր ներկայ երիտասարդների զրութիւնը: Միայն Վարդանին չէին հետաքրքրում այսպիսի հարցերը: Նրա հետ խօսէին միշտ օրիորդների, տիկիւնների, սիրոյ և

այսպիսի բաների մասին, սոքա են նրան Հետաքրքրում. նա պատրաստ էր ժամերով վիճաբանել առանց ձանձրոյթի: Իսկ «ուսում, Համալսարան, դադափար, իգէալ» մտքերն երկրորդական բաներ էին նրա Համար, և ինչպէս ինքն էլ ասում էր. «Այդպիսի բաները իմ խելքիս բան չեն, իմ գաղափարը և իգէալը բոլոր գեղեցիկ աղջիկներն են»:

Հրաչեան ձեռը զլլին զրաժ մտածում էր: Յանկարժ նա ցածր ձայնով բացականչեց:

— Մարդիկ, մարդիկ, ինչպէս բթացել են ձեր զգացմունքները:

Ապա նա նայելով Գուրգէնին, շարունակեց խօսել միաժամանակ ձեռով շարժումներ գործելով:

— Եղբայր, տեսնում ես, մի երիտասարդ, չաղթելով շատ խոչնդոտների աւարտում է գպրոցը և ցանկանում է առաջ գնալ. նլա ուսման ծարաւը մեծ է լինում և առաջ է մղում նրան. զայց այդպիսի ըոպէին բոլորը անգգայանում են, չեն օգնում նրան: Զատերն այնքան Հարստութիւն ունեն, որ շախմատի քարերի նման իրենց Հազարներն այս բանից այն բանին են գլորում, և մեռնելուց յետոյ բոլորը Համարեա թէ աննպատակ կորչում է, այն ինչ կենդանութեան ժամանակ զլանում են բարեգործութիւն անել:

— Աիշտ է, շատ ճիշտ է, շշնջաց տիկին Սրբուհին:

— Այդպէս է, այո, բայց ինչ կարող ենք անել

այդ բանի դէմ, ոչ էլ դատարանով կարող ենք պահանջել, ասաց Գուրգէնը:

— Ես պետք է հարուստ լինէի, որ բոլորիդ էլ ուղարկէի Համալսարան, մէջ ընկաւ Վարդանը սովորական ծիծաղն երեսին:

— Գոնէ այդ հազարների տոկոսները յատկացնէին խեղճ ուսանողների օգտին, շարունակեց Հրաչեան, գոնէ տոկոսների տոկոսները....

— Ներկայումս մեր ունեւոր դասակարգի ամենակարևոր հարցը «ստամոքսային խնդիրն» է, թէ ինչպէս օրէցօր ճոխացնեն սեղանը նորանոր համեղ ուտելեղէններով և խմիչքներով, ու որովայնի տրամազիծը մեծացնեն: Աւտել, խմելն ո՛ւր, գիտութիւն ու կրթութիւնն ո՛ւր, հակառակ գաղափարներ են, ասաց Արան դառն ժպիտով:

Թէ՛ր վերջացնելուց յետոյ, երիտասարդները դուրս ելան պատշգամբ գովանալու: Երկինքը պարզ էր և լուսինն իր արծաթափայլ ճառագայթները վերից սփռելով խաղաղացած քաղաքի վրայ մեղմ լուսաւորում էր: Այդ միջոցին վերին յարկում խնձույք կար: Երաժշտութիւնը նուագում էր:

Երիտասարդները բաւական երկար պատշգամբում կանգնած լուծ էին երաժշտութեանը, սպասելով Գրիշային, որ անպատճառ գալու էր:

Վերջապէս ներս մտաւ և Գրիշան ուրախ տրամադրութեան տակ: Երիտասարդները, տեսնելով նրան, շատ ուրախացան: Սկսուեց կենդանի խօսակ-

ցութիւն, բարձրաձայն ծիծաղ, երգ: Վերում նուագեցին լեզգիներկա և Գրիշան սկսեց պարել:

— Ա՛յ, ուրախ կենաս, ուրախ, Գրիշա ջան, կոչեց Հրաչեան իւր սովորական դարձուածով:

— Գուք էլ ուրախ կենաք, ասաց Գրիշան երեսի քրտինքը սրբելով, ես այսուհետև միշտ ուրախ եմ լինելու:

— Վերջապէս նպատակիդ հասար, Գրիշա, ասաց Սոկրատը:

— Հասայ, սիրելիս, բայց ո՛րքան փոթորիկներից յետոյ, ասաց Գրիշան մի թեթեւ հոգւոց հանելով և գլուխը շարժելով:

— Ոչինչ, Գրիշա, առհասարակ փոթորիկից յետոյ ծագում է պայծառ արևը: Այսուհետև աւելի քաղցր և երջանիկ կը թւայ ձեզ կեանքը, քան թէ առանց խառնակութիւնների և դժուարութիւնների հասնէիր նպատակիդ, վրաբերեց Արան:

— Գէ մի պատմիր մանրամասն, թէ ինչեր տեղի ունեցան վերջերս, կամ ինչ միջոցով համաձայնեցին նրա ծնողները, ասաց Սոկրատը մօտենալով Գրիշային և նստելով աթոռին:

— Սպասիր, մի փոքր հանգստանայ, յետոյ կը պատմէ, խօսեց Գուրգէնը:

— Քայց այստեղ չի կարելի խօսել այդ մասին. չէ՞ որ մայրդ հակառակ է այդպիսի բաների, Արա, ասաց Գրիշան:

— Իսկոյն կասեմ, թէ կարելի է խօսել այդ մասին, թէ ոչ, ասաց Արան և մտաւ միւս սենեակը:

Ասացինք, որ այդ գիշեր տանտիրոջ տանը, վերին չարկում կնունք կար: Տիկին սրբուհին հրաշիրուած էր. բայց չէր ուզում գնալ, պատճառաբանելով այն, որ իրենց տանն էլ հիւրեր կան, որ և անքաղաքավարութիւն կըլինի թողնել նոցա և գնալ:

Արան համոզեց գնալ, ասելով՝ որ նոքա երիտասարդներ են և չեն նեղանալ այդ բանից, նոքա վիճաբանութեամբ կանցկացնեն ժամանակը: Վերջապէս տիկին Սրբուհին և Արայի քոյրը ներողութիւն խնդրելով երիտասարդ հիւրերից, գնացին վերև:

— Այժմ կարող էք աղատ խօսել և վիճել, ասաց Արան նոցա դուրս գնալուց յետոյ:

Նոքա սկսեցին աւելի աղատ խօսել, ծիծաղել և պարել: Օգը շոգ էր. բոլոր պատուհանները և դռները բաց էին. վերից լսելի էին երաժշտութեան և աղմուկի ձայները: Մի փոքր յետոյ Արան սկսեց սեղանը պատրաստել: Հրայեան օգնում էր նրան տան անդամի նման, ուտելիէնները դասաւորում և շշերի խցանները հանում:

Մինչ այդ Գուրգէն Օտարեանը թերթում էր Գուրեանի բանաստեղծութիւնները: Վարդանն ու Սոկրատը պատշգամբում խօսում էին երեկուայ երեկոյթի տպաւորութիւններից, իսկ Գրիշան ծխելով ականջ էր դնում նոցա: Վարդանը պատմեց Սոկրատին, թէ ինչպէս Արան իր հակակրանքը պարզ յայտնեց այն օրիորդին և որ օրիորդը վիրաւորել է Վարդանի «տղէտ» ընկերներից:

— Այժմ հասկացայ, Արա, թէ երէկ ինչ էք խօ-

սում այն օրիորդի հետ. բայց տես, որ նա նեղացել է մեզ նման տղէտներից: Միթէ մեղք չըհամարեցիր վիրաւորել այդպիսի հասկացող օրիորդի, ասաց Սոկրատը հեղնական ժպիտով, մօտենալով Արային:

— Ոչ միայն մեղք չըհամարեցի, այլ պարտքս համարեցի զգացնել տալ նորան իրանց ինչ լինելը, պատասխանեց Արան:

— Քրալօ, Արա, բրալօ, կոչեց Գրիշան ծափահարելով:

— Թողէք, պարոնայք, օրիորդների մասին խօսելը. միթէ նիւթ չըկայ, ասաց Գուրգէնը գիրքը ծալելով և մօտ նստելով սեղանին. խօսեցէք Գուրեանի մասին, կարդացէք նրա սքանչելի բանաստեղծութիւնները, աշխատեցէք Գուրեան գառնալ, թէ չէ ինչ էք շարունակ աղջիկներով զբաղուած:

— Գու ամուսնացած ես և չեմ հետաքրքրում օրիորդներով, հակաճառեց Վարդանը լցնելով զինուբաժակները, ախր մենք երիտասարդներ ենք, իհարկէ, միշտ պէտք է նոցանով հետաքրքրուենք, թէ չէ էլ ինչու ենք ապրում:

— Ուրեմն ապրում ենք միմիայն օրիորդների հետ զուարճանալու համար, հարցեց Գուրգէնը իրօնիա տալով:

— Իհարկէ, շեշտեց Վարդանը:

Բոլորը ծիծաղեցին նրա «իհարկէ»-ի վրայ, նոյն իսկ ինքն էլ հետևելով միւսներին՝ ծիծաղեց իւր վրայ: Արան վերջացրեց գործը և բոլորին սեղանին մօտ հրաւիրելով ինքն էլ նստեց Գուրգէնի

և Գրիշալի մօտ: Սկսուեց ընթրիքը: Նախ բոլորը միաձայն Սոկրատին ընտրեցին թամազիա, որովհետև նա աւելի ճարպիկ էր և ընդունակ այդ բանին:

Աստուծ էին, խմում և հետզհետէ աւելի ուրախ տրամադրուում: Արան նուազում էր, միւսները ձայնակցում, երբեմն վերկենալով սեղանից, պարում և կրկին նստում:

— Զուր այսքան ծախս ես արել, ասաց Գուրգէնը դառնալով Արային, ինչ կարիք կար, միթէ առանց ընթրիքի չէինք կարող ժամանակ անցնել:

— Աչինչ, սիրելիս, ասաց նա, մի քանի կոպէկ ծախսելն իմ ընկերներին համար աւելորդ չեմ համարում, իհարկէ, մի փոքր էլ զինին պէտք է ուրախացնէ մեզ:

— Փասնաւոր խօսակցութիւն չի կարելի, ասաց Սոկրատը, դանակի կոթով զարկելով ափսէին, բարձր խօսեցէք, բոլորս էլ լսենք:

— Պարոնայք, լաւ կրլինի բոլորս լսենք և թող Գրիշան պատմէ իւր նշանուելու մասին, ասաց չրաջեան գինու բաժակը դատարկելով:

— Մեծ ուրախութեամբ կրպատմեմ, եթէ միայն հետաքրքրում էք:

— Ինչպէս չէ, ինչպէս չէ, շատ հետաքրքիր է, վրա բերեց Արան, եթէ քո գլխով անցածը մասնաւոր հետաքրքրութիւն չըզարթեցնի, գոնէ իբրև բօնանտրիկ եղելութիւն հետաքրքիր է երիտասարդներին համար:

— Այո, այո, մէջ ընկաւ Վարդանը, շատ հետաքրքիր է:

— Ի՞նչ լսեցէք սիրելիք, ասաց Գրիշան բեզանը սրբելով:

— Ինչպէս յայտնի է ձեզ, որ երեք տարի առաջ, երբ դեռ Վարինկէս յաճախում էր ուսումնարան, ճանապարհին միմեանց տեսնելով սիրահարուցինք: Մի կերպ ծանօթացանք միմեանց հետ. և այնուհետև մեր սէրն աւելի ու աւելի զօրեղանում էր: Այս տարի, որ աւարտեց գիմնադիան, ես վճռեցի այլ ևս չըթագցնել մեր սէրը ծնողներիցս: Քայց տեսէք, որ թէ իմ և թէ մանաւանդ նրա ծնողները հին խելքի տէր լինելով, չընդունեցին «սէր» կոչուած բանը, և մինչև անգամ մեծ նախատինքներ էլ թափեցին մեր գլխին, որ իբր թէ մենք փչացնել ենք, լրբութիւն ենք արել սիրահարուելով: Մտէք այժմ մեր դրութեան մէջ:

— Տղէտ ծնողներ, բացականչեց չրաջեան:

— Վարինկէս ասել էր իւր ծնողներին, շարունակեց նա, որ եթէ վերջ ի վերջոյ իրան չամուսնացնեն ինձ հետ, ջուրը կընկնի: Ծնողների սիրտը երկիւղ ընկաւ, որ մի գուցէ իրենց մի հատիկ դուստրը կորչի. մանաւանդ որ այնուհետև միշտ լացով էր անցկացնում Վարինկէս ամբողջ օրը:

— Ի՞նչ էլ լաց էլը լինում նրա համար, Գրիշա, հարցրեց Վարդանը պանրի մեծ կտորը բերանը տանելով:

Գուրգէնը չը կարողացաւ զսպել իր ծիծաղը այդ

հարցի վրայ և սկսեց բարձր ձայնով քրքջալ:

—Մի՛ ընդհատէք, հրամայեց թամաղեան:

—Իմ ծնողներս աւելի շուտ համաձայնեցին, այնպէս որ մեր կողմից խոչնդոտը վերացաւ. բայց նրա ծնողները դեռ չէին կոտրուում: Այնուհետև երկար ժամանակ չը տեսայ Վարինկիս, որովհետև նրա անգութ ծնողները փակել էին տան մէջ և դուրս չէին թողնում, ենթադրելով, որ այդպիսով Վարինկան կը մոռանայ ինձ և ամեն ինչ կանցնի: Բայց շատ սխալուեցան նոքա իրենց հաշուի մէջ: Մի օր էլ լսեցի, որ նոյնիսկ նրան ուզում են նշանել մի ինչ որ հաշուապահի հետ: Արիւնս գլուխս զարկեց, սկսեցի խելագարի նման այս ու այն կողմն ընկնել, հարցուփորձ անել, թէ ուղի՞ղ է այդ լուրը:

—Հա՛, հա՛, հա՛, սէրն ինչ է անել տայիս, ծեծադեց Վարդանը:

—Վարինկիս վերջին խօսքն եղել է. — «Թէ որ ինձ Գրիշային չէք տալ, հէնց նշանադրութեան օրն ինձ ողջ չէք գտնել»:

—Կեցցէ օրիորդ Վարինկան, ծափահարեց Հրաչեան:

—Վերջապէս նրա ծնողներն էլ համաձայնեցան: Մի օր եկաւ ինձ մօտ նոցա ուղարկած «մօցիկուլը» և յայտնեց, որ Վարինկին տալիս են ինձ: Անցեալ հինգշաբթի գիշեր էլ կատարեցինք նշանատէքը. և այդպիսով մենք հասանք մեր նպատակին և ցանկամ, որ դուք էլ հասնիք ձեր նպատակին, վերջացրեց Գրիշան:

Ուրեմն այս բաժակը խմենք Գրիշայի և Վարինկայի կենացը. մաղթենք առ Աստուած, որ նոքա մինչև վերջ երջանիկ և ուրախ ապրեն, առաջարկեց թամաղեան, բարձրացնելով գինով լի բաժակը:

—Ամէն, ամէն, ուռա՛ն, աղաղակեցին երիտասարդները և միաբերան «ՅԵՅԵ ԿԱՍԻԱ» կոչելով դատարկեցին բաժակները մինչև վերջին կաթիլը:

Նոյն րոպէին վերևում երաժշտութիւնն սկսեց լեզգիկա նուագել: Գրիշան պարեց Վարդանի և Սոկրատի հետ, և դեռ միւսների հետ էլ էր ուզում պարել, բայց երաժշտութիւնը լռեց: Արդէն կէս գիշերից անց էր. աքաղաղներն սկսեցին կանչել: Գուրգէնը համոզեց վերջացնելու խնձոյքը: Բոլորեքեանք ուրախ, կատարները տաք, վեր ելան սեղանից և շնորհակալութիւն յայտնելով Արային, զիմեցին տուն:

Վար դավառը մօտենում էր: Ամառային շոգերն ամենաբարձր աստիճանին էր հասել. քաղաքը համարեա դատարկուել էր. — մեծամասնութիւնը շողից փախել էր Կովկասի դով կողմերը: Քայց, ի հարկէ, քաղաքը բոլորովին չէր կորցրել իւր կենդանութիւնը: Մնացողները առաւօտից մինչև երեկոյ ժամանակն անց էին կացնում զբօսավայրերում: Մուշտայիղի այգում նուազում էր երաժշտութիւնը: Զբօսնողների մէջ աչքի էին ընկնում իրենց սանձարձակութեամբ փոքրահասակները: Աշակերտներն ու աշակերտուհիք, ազատ թէ տնային և թէ ուսումնարանական զբաղմունքներից, սիրային արկածներով էին զբաղուած: Իհարկէ, այս բոլորը կատարուելով դուրսը՝ ծնողների և դաստիարակների աչքից հեռու, նոցա փչացնում և վատ ուղղութիւն էր տալիս: Ամբողջ ինն ամսուայ ընթացքում ստացած բարոյական լրջութիւնը երեք ազատ ամիսների ընթացքում փոխանակում էր լիտի հանաքներով:

Կիւրակէ, յուլիսի մէկին, Հրաչեայենց տանը հրաւէր կար: Առհասարակ ամեն մի խնճոցք, թէ Հրաչեայենց և թէ Արայենց տանը, չէր կատարում առանց մէկի կամ միւսի ներկայ գտնուելուն:

Այժմս էլ Հրաչեան խնդրեց Արային, որ երեկոյեան գալ իրենց տուն: Արան գնաց ուրախ տրամադրութեան տակ: Գահլիճը և սենեակները լուսա-

ւորուած էին ջահերով. հիւրերից եկել էին մի պարոն, մի օրիորդ և երկու տիկին: Սարգսեանները սիրով ընդունեցին Գալստեանին. ապա ծանօթացրին նրան հիւրերի հետ, ասելով, որ նա Հրաչեայի ամենամօտ ընկերն է և որին իրենք էլ սիրում են որդու չափ: Հրաչեան տանը չէր. նա գնացել էր բարեկամներից մի քանիսին հրաւիրելու:

Արան, խօսակից չըզտնելով, առանձին նստեց բաց պատուհանի մօտ և սկսեց թերթել պատկերների ալբօմը: Եղանակը պարզ էր և հանդարտ: Լրացած լուսինն արևելեան կողմից ահագին շրջանակով բարձրանում էր երկնակամարի վրայ: Դրսում կանայք և օրիորդներ զբօսնում էին թեւանցով: Արան, վերջացնելով թէյը, դուրս ելաւ պատշգամբ: Մի քանի բուսից լիտոյ եկաւ Հրաչեան մի քանի օրիորդների հետ: Նա տեսնելով Արային պատշգամբում կանգնած, մօտ կանչեց և ծանօթացրեց նորեկների հետ: Մի փոքր լիտոյ բոլոր հիւրերը հաւաքուեցին. մեծ մասը կանայք էին, իսկ երեք հոգի պարոնայք: Սկսուեց բարձրաձայն խօսակցութիւն, ընդհանուր ծիծաղ. Հրաչեան նուազում էր դաշնամուրի վրայ, իսկ Արան ջութակով ձայնակցում:

Անցաւ բաւական երկար ժամանակ: Գալստեանը խօսում էր մերթ տիկիւնների հետ, մերթ օրիորդների. բայց նա չէր նկատում, որ դիմաց նստած մի պատանի օրիորդ մտազբաղ անթարթ աչքերով դիտում էր իրեն: Երբ տիկիւնները զբաղուեցին լսօտյով և աղմուկը մեղմացաւ, Արան սկսեց դիտել բոլորին:

Ֆանկարձ նրա հայեացքը մեքենայաբար կանգ առաւ այդ օրիորդի վրայ: Նայելով նրան մի քանի րոպէ, ամբողջ իւր ուշադրութիւնը կենդրոնացրեց նրա վրայ և սկսեց հետաքրքրել նրանով. նրան թւում էր, թէ օրիորդը շարունակ ժպտում է իր երեսին:

— Գեղեցիկ, անմեղ և պաշտելի արարած, մըտածեց Արան:

— Ո՞վ է այն օրիորդը, հարցրեց նա Հրաչեային, կանչելով պատշգամբ:

— Մեր բարեկամի աղջիկն է, ասաց Հրաչեան:

— Անունն և ազգը ինչ է:

— Հուրի Բաբայեան: Տես, ցոյց տուեց Հրաչեան գրսից. այն անկիւնում նստած կինը դորա մայրն է, իսկ հայրը վախճանած է:

— Ո՞րտեղ է սովորում, շարունակեց հարցնել Արան:

— Ի՞նչու ես այդպէս շատ հետաքրքրուում նրանով, սիրելիս, երևի հաւանեցիր, ժպտաց Հրաչեան:

— Ոչ, Հրաչեայ, դատարկ հետաքրքրութիւն է:

— Դատարկ հետաքրքրութիւնն այդքան մանրամասն չի լինի, արդէն պարզ է, որ դուր եկաւ քեզ: Անպատճառ նա էլ ակնարկ արած կըլինի քեզ:

Արան ոչինչ չասաց, այլ միայն բռնելով Հրաչեայի ձեռքը, և նայելով նրա աչքերին խորհրդաւոր կերպով ծիծաղեց. նոքա մտան դահլիճ: Հրաչեան նստեց դաշնամուրի մօտ, իսկ Արան նրանից մի փոքր հեռու: Ահա այն օրիորդը եկաւ և նստեց Արայի մօտ:

— Ո՞րքան լաւ էք նուագում ջութակի վրայ:

դարձաւ նա Արային նազելի ժպտով, ո ղղակի զգացնում էք լսողին:

— Միթէ այդքան նուագում եմ, ասաց Արան կարմրելով:

— Արա, թո՛ղ ջութակը և պարեր, միայն ես կածեմ, ասաց Հրաչեան:

— Օրիորդ, դուք կըպնդէք ինձ հետ լեզգիեկա, հարցրեց Արան:

— Ի՞նչու չէ, մեծ ուրախութեամբ:

Ահա սկսեց Հրաչեան նուագել պարերգը: Արան պարեց և կանգնելով Հուրի Բաբայեանի դիմաց գըլուխ տուեց: Նա էլ իսկոյն վեր ցատկեց և սկսեց պարել: Նոքա պարում էին ճարպիկ կերպով. մերթ մօտենալով իրար այնքան մօտիկ, որ կարծես միմեանց ականջին շշնջում էին սիրոյ խօսքեր և մերթ հայեացքներ ձգելով, իրար վրայ մի անըմբռնելի զօրութեամբ ցնցւում էին: Արան ուրիշներին էլ խաղացնելով վերջապէս յօգնեց և սաստիկ քրտնեց:

Հիւրերը դուրս ելան պատշգամբ. իսկ Արան և Հրաչեան իջան պարտէզ: Լուսինն արդէն բաւականին բարձրացել էր հորիզոնի վրայ և խաղաղ լուսաւորում էր երկիրը:

— Պարզն ասեմ, Հրաչեայ, այդ օրիորդը սատիկ դուր եկաւ ինձ, խօսեց Արան թաշկինակով երեսը սրբելով:

— Նկատեցի արդէն: Դու էլ նրան դուր ես եկել, ասաց նա գլուխը շարժելով, բայց ես ուրախ չեմ այդ բանին:

— Ինչո՞ւ, զարմացաւ Արան, մի՞թէ գաղտնիք կայ:

— Յացատրելն աւելորդ է, միայն ասում եմ, որ մի հետաքրքուիւր նրանով:

— Խնդրում եմ, Հրաչեայ, պարզիւր ասածդ:

— Գու ալժամ նրա միայն արտաքինով Հրապուրուեցիր: Հապա մի լաւ նայիր նրա դէմքին, նրահայեացքին, կրտսնես նրա սիրտը, ասաց Հրաչեան լուրջ եղանակով:

— Նա մի անմեղ, պարկեշտ օրիորդ է թւում ինձ:

— Մի խօսքով, սիրելիս, ես խորհուրդ չեմ տալիս քեզ նրանով զբաղուելու: Չընայած, որ նա իմ բարեկամս է, ասում եմ պարզը, որ նա քո եղունգին իսկ արժանի չէ, ասաց Հրաչեան և ընկերոջ թւեից բռնելով, բարձրացան վեր:

Քաղցրեղէնի սեղանն արդէն պատրաստ էր. հիւրերն սկսեցին շարուել սեղանի շուրջը: Արան և Հրաչեան միասին նստեցան սեղանի ծայրին: Նրանց մի կողմը պարոններն էին, միւս կողմը Հուրին և մայրը: Արան շարունակ դիտում էր օրիորդին, նրա շարժումները, խօսակցութեան ձևը, կարծես ուզում էր գտնել Հրաչեայի խօսքերի գաղտնիքը: Հրաչեան, որ կանանց շրջանում լաւ թամաղայ էր, կառավարում էր սեղանը, առաջարկելով կենացներ: Իւրաքանչիւր կենացի վրայ երգում էին կամ օրիորդները կամ պարոնները Արայի ջութակի ձայնակցութեամբ: Ահա

Հրաչեան առաջարկեց Արա Գալստեանի կենացը: Սարգսեանները խնդրեցին Արային, որ ինքը երգէ իւր կենացի վրայ, բայց Արան հրաժարուեց բաղաձայն լինելու պատճառով, և իւր կողմից խնդրեց, որ օրիորդներից որևէ մէկը սօլօ երգէ ի յարգանս իւր. Հրաչեան հասկացաւ նրա ակնարկը և ցանկացաւ ընկերոջ ցանկութիւնը կատարել: Այդ բոլորին օր. Բարալեանը դառնալով Արային ասաց.

— Գուք լինչու չէք երգում, պարոն Գալստեան, խնդրեմ ջութակով երգէք:

— Դժբաղդարար բաղաձայն եմ, օրիորդ. բայց դուք եղիք այնքան բարի, որ երգեցէք իմ փոխարէն, ասաց Արան ցածր ձայնով:

Օրիորդը լռեց և ժպտաց, որ նշան էր Համաձայնութեան... Հրաչեան իսկույն ոտքի կանգնեց և, դառնալով սեղանակիցներին, բարձր ձայնով ասաց.

— Ե՛ս Արայի և իմ կողմից խնդրում եմ, որ նրա փոխարէն երգէ օրիորդ Հուրին, քանի որ նրա ձայնը յաջող է, իսկ Արան ջութակով կը ձայնակցէ: Գէհ, Հուրի, սկսի՛ր:

Հուրին մի փոքր կեղծ «չեմ ու չում» արեց, և երբ բոլորն էլ խնդրեցին, նա չըհակառակուեց: Նա երգեց «Գու չես հաւատում» երգը: Ո՛րքան քաղցր էր հնչում Արայի ականջին նրա ձայնը, որ զարկելով սրտի լարերին, զգացնում էր նրան: Նոքա երգելու ժամանակ նայում էին միմեանց և հայեացքներով խօսում: Բոլորը լսում էին լուռ, ուշադրութեամբ: Ոչ ոք չէր նկատում այդ երկու հերոսների

մէջ մի որևէ բան: Միայն Հրաչեան գիտէր, որ գլուխը քարշ ձգած լսում էր և միևնոյն ժամանակ մտածում: Թէ ինչ էր մտածում նա, առայժմս գաղտնիք մնաց իւր մէջ: Հուրին վերջացրեց երգը. բոլորը սկսեցին ծափահարել: Արան վերցրեց լիմօնադով լցուած բաժակը, ոտքի կանգնեց և մի Համառօտ ճառ խօսեց: Նիւթը մատաղ սերունդն էր: Ապա նա շնորհակալութիւն յայտնելով Հիւրիին առանձին և Հիւրերին՝ դատարկեց բաժակը:

Խնճուղքը վերջացաւ: Հիւրերն սկսեցին ցրուիլ: Արան հրաժեշտ տալով միւսներին, մօտեցաւ Հուրիին, բռնեց նրա քնքոյշ ձեռքը, և երկուսն էլ մոռացած, որ ուրիշների առաջ են կանդնած, երկար սեղմում էին միմեանց ձեռքը: Արան ցնցուեց, կարծես, օրիորդի ձեռքի միջոցով անցաւ իւր մէջ մի գաղտնի ոյժ, մի էլէքտրական ուժեղ հոսանք:

Հրաչեան Արայի հետ դուրս ելաւ և ասաց.

— Կրկնում եմ, սիրելիս, աշխատիր մոռանալ Հուրիին, մի խաբուիր արտաքինով: Յանկամ քեզ Հանգիստ քուն:

— Կաշխատեմ, Հրաչեայ, բայց...

Չըվերջացնելով խօսքը Արան արագ քայլերով շտապեց տուն:

VI

Հուրի Բաբայեանը մի նիւհար, դեղնագոյն և հիւանդոտ կաղմուածքի տէր օրիորդ էր: Նրա արտաքինից դժուար չէր գուշակել, որ նա ունէր մի ներքին մաշող տկարութիւն: Նրա մայրը, տիկին Բաբայեանը ցածրահասակ և պարարտ կին էր: Նրա թուխ կարմրագոյն դէմքը ցոյց էր տալիս, որ ընտանիքին պատահած վշտերը չէին ազդել նրա վրայ. «Գիփունանքս էլ մեռնելու ենք, դարդին որ տուրը տանք, հէնց հըմի պտի մեռնենք էլի, մեռնողը մեռաւ պրծաւ», կրկնում էր նա յաճախ: Նա ներկայացնում էր մի վերին աստիճանի տգէտ և սնտտիապաշտ կնոջ տիպ: Նա յանցանք էր Համարում զիմել բժշկի՝ Հուրիի մատաղ կրճքի մէջ բուն դրած կռճող հիւանդութեան դէմ միջոցներ ձեռք առնելու: Նրա բժիշկները «կիթխաւներն» էին, որոնք այդ տկարութիւնը վերադրել էին սուրբ Սարգսին, — կարծես թէ ս. Սարգիսը բան ու գործ չունենալով սաթայէլեան մանգաղով հնձում էր Բաբայեաններին: Տիկին Բաբայեանը Հակառակ իր Համոզման, բայց հետևելով շրջապատողներին, իւր դուստրներից երկուսին մեծին՝ Նաղեային և Հուրիին տուել էր ուսումնարան: Սակայն չէր հետաքրքրում նոցա կրթութեան գործով, չէր հետաքրքրում, թէ արդեօք իրենց տան չորս պատերից դուրս իր դուստրները ինչ հոսանքի են ենթարկուում, ինչ ազդեցութիւն

են կրում ելնելով ուսումնարանի շէմքից: Մի խօսքով նոցա վարքն ու բարքը, առաջընթացութիւնը յանձնել էր նոցա կամայականութեան և ըստ իւր նոցա ճակատագրին:

Պարզ է, որ այդպիսիներից ապագայ յուսալ չի կարելի: Սխալ չի լինի ասել, որ մարդուն ամենամեծ չարիք հասցնողը և ապագայ փչացնողը նրա տգէտ և սնտիապաշտ ծնողներն են, նամանաւանդ մայրերը:

Հուրին 16 տարեկան էր: Չընայած նրա ներքին տկարութեանը և դեղին գոյնին, ախուամենայնիւ նա գեղեցիկ էր և գրաւիչ: Նրա մանր և փոքրնկաձ աչքերը ամեն մի տաքարիւն երիտասարդի ուշադրութիւնը ակամայից գրաւում էին: Նրա բացշագանակադոյն մազերը, թափուելով դեղին ճակատի վրայ, աւելի հաճելի տեսք էին տալիս նրան: Նրա սպիտակադեղնադոյն, նիհար այտերը և բարակ շրթութունքները կանոնաւոր դճագրութիւն էին կրում: Բայց մատաղ կուրծքը, աւանդ, սկսում էր մաշուել: Միայն կուրծքը չէր, որ մաշուում էր, այլ նրա մատաղ մաքուր սիրտն էլ, դժբաղդաբար սկսում էր մաշուել և կեղտոտել: Ահա Հրաչեայի խօսքերի զադոտնիքը: Ո՛հ, եթէ մարդուս սիրտը՝ այդ մտի գունդը, որ զգացմունքների կենդրոնն է, նորաբողբոջ հասակում ապականուի, մարդը կորած է: Եթէ ժամանակին նրան պատուաստող չըլինի, հետեւանքը ըլինի բարոյական և ֆիզիքական մահ:

Հուրին, մօր կողմից արգելք չունենալով, օրուայ

մեծ մասը դատարկապորտ աղջիկների և տղաների հետ էր անցկացնում: Բացի այդ նա երեկոյթների հերոսահիներից մէկն էր: Մեծ քրոջ հետ քոյրը միշտ ներկայ էին լինում այդպիսի տեղերում: Այնտեղ պարկեշտութեան չափ ու սահմանը կորցնելով, զբաղւում էր լիտի խօսակցութիւններով, սիրային կատակներով պատկերիս տղաների հետ, որոնցից շատերն իր մըշտական երկրպագուներն էին: Փամի երկուսին, երեքին, նա այդ տղաների հետ թեւնցուկ վերադառնում էր տուն:

Հրաչեան փոքր իշատէ գիտէր այդ մասին և յաճախ խրատում էր նրան, յորդորում, ցոյց էր տալիս ուղիղ ճանապարհը. բայց «ասողին էլ լսող պէտք է».— Հուրին արդէն ունէր իր «համոզմունքը»:

—Պէտք է ուրախ ու զուարթ անցկացնենք մեր ժամերը. ես իսկ կոչս չեմ դառնալու, որ մտնեմ վանք ու հեռանամ մարդկանցից, ասում էր նա:

Հրաչեան, տեսնելով որ Հուրիի ընթացքը զգալի կերպով փոխուում էր դէպի վատը, վճռեց նրա մօրը յայտնել, որպէսզի նա հետեւի իւր աղջիկների վարքին: Բայց հակառակ իւր սպասածին, տիկին Բաբայեանը ոչ միայն շնորհակալութիւն չըլայտնեց Հրաչեային, այլև նեղացաւ նրանից. համարելով նրան զրպարտիչ, նախանձ և թշնամի:

—Իմ աղջիկներս մի հատիկ են, ասաց նա, շատ քիչ կը գտնուին նրանց նմաններ: Ի՞նչ այնքան, որ Աստուած պատժել է նրանց. Հիմի ուզում ես, որ մենք էլ պատժե՞նք: Ջէհէլ են, ինչ ուզում են, թող

անեն, ում հետ ուզում են, խօսեն, ծիծաղեն:

— Բայց, մայրիկ, մի՞թէ տկար աղջկան անպատճառ սանձարձակ պէտք է թողնել: Աւելի շուտ տկարին պէտք է հետևել, որ հիւանդութիւնը լայն ծաւալ չստանայ: Վերջապէս որդւոց միշտ պէտք է հետևել: Հուրիին, ինչպէս իմ քոյրս, սիրում եմ և ցաւում, որ ծածուկ փչանում է, խօսեց Հրաչեան յուզուած:

— Չէ, Հրաչեայ, դու դեռ ոչինչ չես հասկանում, ասաց տիպին Բաբայեանը արհամարհանքով, իմ աղջիկներս այնպիսի մօր կաթն են կերել, որ թէկուզ գիշեր ցերեկ դուրսը մնան, չեն լպստուի, չեն փչանայ:

Հրաչեան տեսնելով, որ իգուր է բանակուիւր շարունակելը, թողեց և գուրս ելաւ: Բայց և այնպէս, նա չըզադարեց Հուրիին հետևել և խրատել յարմար դէպքերում:

VII

Քալստեանը վերադառնալով տուն, Հանուեց՝ պառկեց պատրաստած անկողնում: Բայց նրա քունը փախաւ, հեռացաւ շատ հեռու: Նրան պաշարեցին մտածմունքներ Հուրիի մասին: Որքան նա աշխատում էր յաղթել նոցա, ցրել, բայց չէր կարողանում. նրա աչքերի առաջ կանգնած էր Հուրին՝ քնքոյշ Հայեացքը լառած իր վրայ:

Անկողնում նա այս ու այն կողմն էր դառնում, վերմակով աչքերը ծածկում, որպէսզի մի կերպ քունը վրայ գայ, բայց իգուր: Չոգն էլ միւս կողմից էր անհանդստացնում նրան: Ահա նստեց անկողնի մէջ, ձեռները դրեց գլխին և սկսեց մտածել ուրիշ նիւթերի մասին. բայց դարձեալ Հուրին քաղցր ժպիտով կանգնեց նրա առաջ: Յանկարծ նա յիշեց Հրաչեայի խորհրդաւոր խօսքերը և աշխատեց հէնց այս առաջին րոպէից մոռանալ նրան:

— «Գուցէ Հրաչեան խաբում է ինձ, մտածեց նա, գուցէ նախանձում է... Բայց ոչ, ոչ, նա չի կարող նախանձել ինձ. գուցէ այդ արարածը մի ուրիշին է պատկանում... կարող է պատահել...»

Յանկարծ նա վեր ցատկեց անկողնուց, վազեց ճրագի մօտ, լոյսն աւելացրեց և վերցնելով սեղանի վրայ դարսած գրքերից մէկը, սկսեց կարդալ, որ գուցէ այդպիսով մտքերը ցրէ:

Կարդաց նա մի քանի թերթ, բայց ոչինչ չը-

Հասկացաւ: Նա մեքենայօրէն էր կարգում: Վայր դրեց գիրքը և անշարժ նստած մնաց. նա դեռ չէր ուզում հաւատալ, որ սէրն անսպասելի կերպով կաշկանդեց իրեն: Եթէ Հրաչեայի նախազուշացնող խօսքերը չը լսէր, գուցէ Համաձայնուէր այդ մտքի հետ: Ն յամրաքայլ սկսեց շրջել սենեակի մէջ. «Երանի թէ ես չըզնայի հրաւէր, մտածում էր նա»:

Տիկին Արբուհին յանկարձ գարթնեց և լսելով ոտնաձայն, գլուխը բարձրացրեց և տեսաւ, որ Արան գլխիկօք լետ ու առաջ է անում սենեակում:

— Ի՞նչ է պատահել, որդի, ինչո՞ւ ես վերկացել անկողնուց, հարցրեց նա:

— Աչինչ, մայրիկ, մի փոքր գլուխս ցաւում է, անկողնում շոգ է, չեմ հանդատանում, պատասխանեց Արան:

— Պառկիր, պառկիր, որդիս, քնիր և կ'անցնի ցաւը, ասաց մայրը, կարծելով, որ գինի շատ է խրմել և նրա ազդեցութիւնն է:

Մայրն իսկոյն քնեց: Տիրեց խորին լութիւն:

Արան մօտեցաւ սեղանի վրայ դրած իւր ժամացոյցին, և տեսաւ, որ ժամի երեքն անց էր քառորդ, որ շուտով կըլուսանար: Նա պառկեց և ձեռներով աչքերը ծածկեց: — Նա ցնորքի մէջ ընկաւ:

Ահա նստած են շքեղազարդ դահլիճում: Հիւրերը զբաղուած են խաղով և խօսակցութեամբ: Հուրին զիմացից իւր զբաւիչ հայեացքը Արայի վրայ ձգած, ժպտում է և աւելի խոր թափանցում իր արձակած սիրոյ նետը: Յանկարձ նա մօտեցաւ նրան, նստեց

մօտը և սկսեց խօսել: Հրաչեան նուազում էր յուզիչ եղանակներ և աւելի զարկ տալիս նոցա բորբոքուած սիրուն:

— Գուրս ելնենք, մի փոքր գովանանք, այստեղ շատ շոգ է, ասաց Հուրին ոտքի կանգնելով:

Արան ուրախացաւ, որ առանձին պէտք է խօսի նրա հետ: Նոքա ելան պարտէզ: Այնտեղ ոչ ոք չըկար: Լուսատու աստղերը մութ երկնակամարի վրայ փայլփլում էին:

Նոքա նստեցան վարդենու մօտ և, միմեանց ձեռքը բռնելով, սկսեցին բացազրուել: Ապա նոքա յարձակուեցան միմեանց վրայ և գրկելով սկսեցին ջերմ համբոյրներ դրօշմել իրար երեսի վրայ: Արան սեղմում էր կրծքին իր աննման Հուրիին, կարծես, աշխատում էր յագենալ նրանով ընդմիշտ:

Բայց յանկարձ նա սթափուեց, տեսաւ, որ անկողնումն է գտնուում: Նա ձեռները խաչել էր իր կրծքին, կարծես, ուզում էր իրօք գրկել մէկին, բայց անյաջող փորձ է եղել:

— Ա՛հ, ցնորք էր և երազ, հառաչեց նա հոգւոց հանելով:

Գարձեալ շրջապատեցին նրան մտածմունքները: Նա վերջին ճիգերը թափեց նոցա հեռացնելու՝ մոռանալու Հուրիին, բայց իզուր, կայծը գորեղ էր և բռնկուեց արագութեամբ: «Ես սիրահարուած եմ, վճռեց նա նստելով անկողնում և ձեռը դնելով ճակատին. սէրը կաշկանդեց ինձ. բայց արդեօք այս րոպէիս Հուրին էլ մտածում է իմ մասին, նոյն կայ-

Տըն ընկել է նրա սիրտը, հարցրեց նա ինքն իրեն:

— Այն, Հուրին էլ է տանջու՞մ քեզ համար, կարծես, մի ձայն շշնջաց նրա ականջին:

Ամեն ինչ վերջացած էր. սկսուելու է բոմանը: Վերջապէս քունը կամաց-կամաց մօտեցաւ նրան, նա քնեց մի փոքր հանգիստ ապուով բռնկուած զգաց-մունքներին:

VIII

Ճետուեալ օրը նա բաւական ուշ արթնացաւ: Գիշերը շատ տարօրինակ երագներ տեսաւ, բայց ոչ մէկը չըկարողացաւ մտաբերել: Զարմանալի էր, որ Հուրին միայն բացակայ էր երագների այդ քօօտի միջեց:

Նա վեր ելաւ անկողնից, շորերը հագաւ, լուացուեցաւ և նստեց բաց լուսամուտի մօտ: Նա ոչ ոքի հետ չը խօսեց և մինչև անգամ, երբ մայրը հարցրեց նրան, թէ ինչու է տխուր, նա ոչինչ չը պատասխանեց: Յանկարծ նա վեր թռաւ տեղից, կարծես, մի ինչ որ կարևոր բան մտաբերեց, բայց կրկին նստեց իւր տեղը և լինուելով պատուհանին, սկսեց մտածել: Առաւօտեան զեփիւռը զարկելով նրա մրտադբաղ ճակատին, նրա մտքերը սլացրեց հեռու, շատ հեռու...

Ահա դարձեալ նա նստած է մի կանաչ պարտիզում: Կարմիր վարդերը, բացարած լիովին իրենց երեսները, ժպտում են բնութեանը: Մուսմբարը ծաղիկների միջեց դուխը բարձրացրել է, տարածելով իւր անուշ հոտը, և կարծես, ուզում է հասնել վարդի բարձրութեանը: Կանաչ, ստուերախիտ ծառերը առաւօտեան զեփիւռի ազդեցութեան տակ մերթ ընդ մերթ շշնջում են միմեանց ականջին քաղցր եղանակներ: Վճիտ առուակը, տեղ-տեղ փայլելով արևի ճառագայթների տակ, խոխոջայով առայ է սահում,

խառնելով իր քչքչոցը թուռնների ծլվլոցի հետ:

Ահա նա նկատեց մի քնքոյշ էակ, որ չամբ քայլերով մտնում է իրեն: Նա ոտքի ելաւ և մեքենայաբար դիմեց այն կողմը, և ունի տեսաւ.—
Հուրին էր նա: Նոքա վազեցին առ միմիանս և գրկախառնուեցան:

Քիչ մնաց, որ Արան վայր ընկնէր աթուռի վրայից, նա սթափուեց և ափսոսաց, որ երևակայութիւն էր այդ: Նոյն բոպէին ներս էր մտել նրա մայրը, թէյի բաժակը ձեռքին: Նա տեսաւ Արային այդ դրութեան մէջ և հասկացաւ, որ փոփոխութիւն է կատարուել երէկ գիշերուանից սկսեալ:—
Աստուած վերջը բարի կատարէ, լաւ բան չեմ գուշակում, ասաց նա, թէյը դնելով սեղանի վրայ և դուրս ելնելով:

Արան դարձեալ մենակ մնաց: «Հարկաւոր է լուրջ մտածել և մի բան վճռել», ասաց նա բաւական լսելի ձայնով: Թէյը վերջացնելուց յետոյ, ծածկեց գլխարկը և դուրս գալով տանից, դիմեց Հրաչեայի մօտ: Քարեբաղդաբար Հրաչեան տանն էր, նա այդ օրը ծառայութեան չէր գնացել: Ամբողջ օրը նոքա մնացին այդտեղ. կարդացին, մալլահաթ արին և նուագեցին: Ճաշելուց յետոյ դուրս ելան և դիմեցին գէպի Մուշտայիգի այգին:

— Հրաչեայ, խօսեց Արան, երէկ գիշերուանից իմ մէջ մի յեղափոխութիւն է կատարուում:

— Ի՞նչ յեղափոխութիւն, միամիտ ձևացաւ նա:

— Գու արդէն հասկացար, բայց կեղծում ես:

— Գէ լաւ, դիտեմ ինչ ես ասում, պատմիր տեսնեմ:

— Աիշտոն ասիր, Հրաչեայ, Հուրին ո՞րպիսի աղջիկ է, ո՞վ է նա, ի՞նչ վարքի տէր է, իրար յետեւից յարեց նա այսպիսի հարցեր:

— Զգում էի, որ այդ կը լինէր քո հարցը, ասաց Հրաչեան գլուխը տարուբերելով, բայց դարձեալ դու հետաքրքրում ես նրանով. չէ՞ որ հէնց երէկ գիշեր ասացի քեզ, թէ մոռացիր նրան:

— Զատ աշխատեցի մոռանալ նրան, չը մտածել նրա մասին, բայց հնար չ'եղաւ, նա շարունակ կանգնած է աչքերիս առաջ:

— Ոչինչ, մի քանի ժամանակից յետոյ կը մոռանաս նրան:

— Չեմ կարծում, Հրաչեայ, միտքս ու հոգիս այնպէս կաշկանդեց Հուրին, որ ոչ մի խոչնդոտ չի կարող պայքար լինել դրա դէմ:

— Եթէ այդպէս է, այժմ ասում եմ պարզը, որ նա շատերի խողայիքն է, և ուզում է քօնն էլ դառնալ, դէ գնա սիրիլ, ասաց Հրաչեան վրդովւելով:

Արան սարսափեց. նա լռեց և գլուխը խօնարհեցրեց: Հրաչեան տեսնելով, որ խոցեց ընկերոջ սիրտը, հանդարտ կերպով ասաց.

— Մի խօսքով, սիրելի ընկեր, ես հակառակ եմ դրան, ափսոսալով քեզ և կրթութիւնդ:

— Բայց չէ՞ որ Հուրին դեռ փոքր է, երեխայամիտ. եթէ նրան հետևեն, կրթեն, նա կուղղուի:

— Գարձեալ չեմ կարող համամիտ լինել, ասաց չրաչեան գրականագէտ, չեմ ցանկանում իզուր շըրջապատողների կողմից թուք և նախատինք կրենք թէ ես և թէ դու:

Արան այլևս ոչինչ չ'ասաց և չը կասկածեց ընկերոջ անկեղծութեան վրայ:

— Արա, ես խորհուրդ եմ տալիս քեզ միառժամանակ հեռանալ քաղաքից, հէնց վաղը երեկոյեան: Քնա ճանապարհորդէր Անի և ուրիշ կողմեր, գուցէ այնտեղի բնութիւնը, օդը թարմացնեն զգացմունքներդ: Մնա՛ այնտեղ, մինչև որ կը մոռանաս Հուրիին վարդավառը մօտ է, այն կողմերում մեծ տօնախմբութիւններ և հանդէսներ կըլինին: Եթէ ես ազատ լինէի, հետդ կը գայի, բայց, դժբաղդարար, չեմ կարող:

— Չատ լաւ, հողոց հանեց Արան, առանց այդ էլ ամեն ամառ գնում եմ այն կողմերը:

Նոքա անմիջապէս վերադարձան տուն: Արան սկսեց պատրաստուել մեկնելու համար: Հետեւեալ օրը երեկոյեան չրաչեան, Սոկրատը և Գուրգէնը եկան Արային ճանապարհ ձգելու: Մի երկու ժամ առաջ գնացին նոքա երկաթուղու կայարան: Այնտեղ էլ խօսեցին, խորհուրդներ տուին և ուրախ ճանապարհ ձգեցին ընկերոջը: Մի քանի ըոպէից յետոյ շոգեկառքը շարժուեց, և սուլելով ու Փշշարով սրացաւ առաջ, տանելով հարիւրաւոր մարդկային էակները, իմիջի այլոց և Արային...

IX

10 Յուլիսի 189.

Ի քաղ. Ա...

Սիրելի չրաչեայ!

Նախ ընդունիր ընկերական կարօտալի բարևս: Խստացայ, որ նախքան գալս, նամակով յայտնեմ քեզ իմ մէջ կատարուած փոփոխութիւնը:

Գուրս գալով Տփլիսից, դեռ շոգեկառքի մէջ մի տեսակ՝ սրտիս ծանրութիւն էի զգում, կարծես, մի մեծ քար դուեցաւ վրաս և սկսեց ճնշել: Մի կերպ հասայ Ա... քաղաքը: Հետեւեալ օրը բարեկամներիցս մէկի հետ, որ մի ուսանող երիտասարդ էր, ճանապարհուցի Անի: Առաջին հասանք այնտեղ, մինչև երեկոյ շրջեցինք աւերակների մէջ, որոնք զարթեցրին մեր մէջ իրանց անցեալով հայրենասիրական զգացմունքը և զօրեղ տպաւորութիւն արին: Բայց աւելի զօրեղ է եղել սիրոյ զգացմունքը...

Որքան հրաշալի է Ղիրակայ գաշտի բնութիւնը: Նա ներկայացնում է մի եղիմական աշխարհ: Առաջ գնալով մենք մի փոքր կանգ առանք և ձիաներին ազատ թողինք արածիլու. ընկերս պառկեց — քնեց կանաչ խոտի վրայ, իսկ ես սկսեցի հրճուել բնութեան հրաշալիքներով: Ահագին տարածութեամբ, որքան կտրում է մարդու աչքը, տարածուում է Ղի-

րակայ արգաւանդ կանաչագարդ դաշտը: Ծերունի Արագածը վեհապանձ կերպով կանգնած դաշտի մի կողմում լուռ դիտում է իր շրջակայքը. չորս կողմը սփռուած են արտեր և մարգարիտներ. վերևում, օդի մէջ, ճախրում են թռչունները և իրենց դալլալիկներով ու ծլվլոցով լցնում եթերքը. քաղցրահամ և վճիտ առուակները, սառն աղբիւրները, խոխոջալով ու քջքջալով սահում են մարգագետինների վրայով: Նոցա ափերին բուսած նարդիզը, վայրի շուշանը և գոյնզգոյն հոտաւէտ ծաղիկները լցնում են օդը անուշ բուրմունքով: Չեմ կարող կենդանի կերպով նկարագրել, սիրելի ընկեր, «եկ և տես»:

Ահա այս հրապուրիչ բնութեան մէջ յանկարծ միտքս ընկաւ Հուրին: Արքան աշխատեցի հեռացնել նրան, բայց իզուր: Եթէ իմանաս, Հրաչեայ, թէ ի՛նչպէս է զգացում այսպիսի տեղերում սիրահալած մարդը: Երջանիկ կը լինի կեանքը հեռու մարդկային աղմուկներից. ճնշող առօրեայ հոգսերից՝ սիրեցեալ էակի հետ ապրել բնութեան ծոցում: Ո՛հ, իմ պաշտելի Հուրի, եկ, առանձնանանք աշխարհի այս ծայրը և ապրենք երկուսով մինչև վերջ: Ե՛կ, սիրելիս, այստեղ ազատ կը զգուենք միմեանց, կըփայլալենք, կը գրկենք, և ջերմ համբույրներով մեր կարօտը կ'առնենք:

Գուցէ, սիրելի Հրաչեայ, այս բաղձանքները քեզ թուան էգօրստական ցանկութիւններ: Բայց մարդըս քանի որ «մարդ» է և բնութիւնն էլ տուել է նրան «սէր» կոչուած զօրեղ զգացմունքը, — այդ այդ-

պէս կը լինի: Չիրակայ դաշտի բնութեան մէջ ծընունեցան և մեծացան Սօսն ու Վարդիթերը: Սէրը կաշկանդեց նոցա սիրտը, բայց հանգամանքների անյաջող դասաւորութեան շնորհիւ նոքա չը հասան իրենց նպատակին ու եղան «սիրոյ զոհեր»: Օրինակներ շատ կան: Մի խօսքով, սիրելի ընկեր, Հուրին իմս է: Եւ զգում եմ, որ նա էլ իմ մասին է մտածում և տանջում: Գուցէ և յայտնած լինի քեզ արդէն իւր սէրն դէպի ինձ: Անհամբեր սպասում եմ այն րոպէին, երբ կրկին կը տեսնեմ նորան, կրկին անգամ կը սեղմեմ նրա ձեռքը:

Մտադիր էի էջմիածին էլ գնալ, բայց չեմ կարող, շուտով գալու եմ, սիրտս տեղահան է ուզում լինի և թռչի այդտեղ... Վաղեմի դասընկերներիցս մէկը, որ մի աղնիւ երիտասարդ է, ամսոյս 16-ին ամուսնանալու է, և ինձ խնդրեց, որ լինեմ իւր խաչեղբայրը: Սիրով ընդունեցի այդ ի սէր ընկերութեան: Հարսանիքի հետևեալ օրը կը ճանապարհուեն:

Վերջացնելով նամակս, խնդրում եմ, հաղորդես, իմ սիրալի և կարօտալի ողջոյնս Հուրիին:

Նոյնպէս ընկերներին:

X

Յուլիոսի 17-ն էր: Երկինքը պարզ էր և անամպ: Առաւօտեան արշալոյսին Հրաչեան առանց թէյ խմելու ճանապարհ ընկաւ դէպի երկաթուղու կայարանը: Այդ օրը գալու էր Արա Գալստեանը: Գնում էր նա շտապ շտապ և մտքով զբաղուած: Կարծես ընկերոջ գալուտը մի սեռակ շփոթման մէջ էր ձգել նորան: Նա հասաւ կայարան: Քսան ըրպէից յետոյ Հեռում լսուեց սուլոց, շոգեկառքը կանգնեց: Հարիւրաւոր ճանապարհորդներ միմեանց հրելով սկսեցին դուրս գալ վագօններից: Հրաչեան մերթ այս կողմն էր վազում, մերթ այն կողմը, ցանկանալով հանդիպել Արային: Յետին շարքերի III-րդ կարգի օթեակի դռանը երևեցաւ մի միջահասակ, կարմրաերես երիտասարդ, որ ճանապարհորդական սակփօյնաժք պարանոցին ձգած և ձեռքին մի փոքրիկ չամողան բռնած ցած իջաւ: Հրաչեան Հեռուից նկատելով նորան, ճանաչեց և մօտ վազելով, նոքա գրկախառնուեցան: Հրաչեան նորա ձեռքից վերցրեց չամողանը և ինքը տանելով, կառք հրաւիրեց: Ճանապարհին նոքա շարունակ հարց ու փորձ էին անում միմեանց այլ և այլ նիւթերի վերաբերմամբ:

Հրաչեան ստիպեց պատմել նրա տպաւորութիւններէից, որ և Արան սկսեց հէնց կառքի մէջ պատմել: Մի քանի անգամ նա ակնարկելով կամենում էր հարցնել Հուրիի մասին, բայց Հրաչեան

խոյս էր տալիս և խօսքը փոխում, Արան, տեսնելով, որ իզուր է աշխատում ակնարկով տեղեկանալ Հուրիի մասին, բացարձակապէս հարցրեց:

— Ի՞նչպէս է Հուրին, ի՞նչ է անում:

Հրաչեան դէմքը խոժոռեց, բայց անհնարին էր չը պատասխանել:

— Լաւ է, լաւ, սիրելիս, բայց դու նրան միթէ չը կարողացար մոռանալ, հարցրեց նա:

— Սիրում եմ նրան, Հրաչեայ, սիրում եմ իմ ամբողջ հուժեամբ: Մի նախատիր և մի հակառակիր:

Հրաչեան ոչինչ չասաց: Կառքը կանգնեց Արայինց դռան առաջ: Նոքա իջան և մտան ներս: Տիկին Արբուհին տանն էր և զբաղուած էր տնային գործերով: Տեսնելով որդուն, նա շատ ուրախացաւ:

Հրաչեան այդ օրը գործի չը գնաց, և մնաց այնտեղ: Ճաշից յետոյ Արան և Հրաչեան դուրս ելան:

— Դէհ, ասիր, Հրաչեայ, քո վերջին խօսքդ, ինձ օգնելու ես, իբրև ընկեր, թէ մենակ ես թողնում, խօսեց Արան:

— Ի՞նչպէս օգնեմ, ի՞նչ բանում, հարցրեց Հրաչեան:

— Ես վճուել եմ Հուրիի ստնձը և դելը իմ ձեռքիս առնել և ուղղել:

— Ի՞նչն է ստիպում քեզ, որ անպատճառ դու ուղղես նորան, ընդհատեց Հրաչեան:

— Արդէն գիտես թէ ինչը, աւելորդ է կրկնելը:

Ես նորան ընթերցանութեան զրքեր կը տամ որոշ ծրագրով, կը հասկացնեմ յսնհասկանալին, բարոյական խրատներ կը տամ, մի խօսքով ամեն կերպ նրան կը հետևիմ:

— Իսկ եթէ չուզողուի, և նոյն վարքով մնայ, այն ժամանակ:

— Անկարելի է այդ, նա դեռ թարմ է, նա մի կոկոն է, որ նոր պիտի բացուի, եթէ լաւ ջրես, պարարտ սնունդ տաս, կը բացուի և պտուղ կը տայ:

— Բայց, ցաւօք սրտի, կան այնպիսիները, որոնք դեռ չը բացուած նեխուած են, ասաց Հրաչեան գլուխը քարշ ձգելով:

— Մի հակառակի՛ր, սիրելի Հրաչեայ, նա ուղղելի է, միայն հարկաւոր է կամքի ոյժ և աշխատանք:

— Բայց, դժբախտաբար, Արա, դու չունիս կամքի ոյժ, վրայ բերեց Հրաչեան:

— Չափազանցութիւն է ասածդ, Հրաչեայ, բայց և ենթադրենք, որ իրօք այդպէս է, ուստի ես էլ խնդրում եմ քո աջակցութիւնը:

— Իսկ մտածում ես, որ նրա հետ գործ ունենալով ամբողջ քաղաքի խօսակցութեան և զրբպարտանքի նիւթը կը դառնանք:

— Եթէ իմանան, որ ես սիրում եմ, իսկոյն կը լուեն:

— Ախր դու ինչ գտար նորա մէջ, ինչ արժանաւորութիւն, կամ գեղեցկութիւն: Սաստիկ յուզւում եմ ես: Նա կանացի պարկեշտութեան և ա-

մօթխածութեան չափ ու սահմանը համարեա կորցրած աղջիկ է: Քանիցս հանդիպել եմ նորան զիշերները դօն-ժուանների հետ իրենց դռանը: Հէնց երէկ չէ առաջի օրը, երբ զիշերը ժամի 12-ին վերադառնում էի Միսակի մօտից, տեսայ նրան համբուրուելիս մի դօն-ժուանի հետ: Ահա, միամիտ իմ Արա, քեզ հրապուրող Հուրին: Նրա մայրը, այդ անգգայ և անպէտք արարածը չէ ուզում տեսնել այդ բանը: Հապա թողախտ՛ր. միթէ կը ցանկանաս, անարատ կեանքդ թունաւորես, սերունդդ էլ նոյնպէս: Ա՛չ, ո՛չ, սիրելիս, քաւ և մի լիցի: Չը լինի թէ նրա աննշան գեղեցկութեամբ հրապուրուեցիր: Բայց զիտցիր, որ անամօթ կիներ գեղեցիկ չի մնայ: Այ՛ն, այժմեան քո սէրը շատ բաներ է թելադրում, բայց և ինքը կը խանդարէ նոցա իրականանալուն: Նա ձեզ երկուսիդ ուզում է մօտեցնել, իսկ վերջը խայտառակ կերպով բաժանել:

— Ազնիւ մարդը ամեն տեղ, ամեն հանգամանքի մէջ իր ազնւութիւնը կը պահէ: Վերջ ի վերջոյ բարոյականը, ազնիւը, վսեմը կը յաղթէ հակառակ գաղափարներին, ասաց Արան շեշտելով իւրաքանչիւր բառը: Այդ դէպքում ենթադրենք, Հրաչեայ, թէ ինձ համար չէ այդ նախապատրաստելը, միթէ վսեմ գաղափար չէ ընկածին բարձրացնելը: Գու ինձ հետ պէտք է բարձրացնես Հուրիին, որ մի եղէգն է, հեշտութեամբ կը հակուի ամեն կողմ: Հրաչեան լուեց: Նա ընկաւ մտածմանց մէջ. Հետզհետէ նա համաձայնեց, հաշտուեց այդ մտքի:

Հետ: Նա գտաւ, որ դա հաւանական և կարելի բան է:
 —Տեսնում եմ, սիրելիս, ասաց նա, որ չը կարողացայ քեզ սառեցնել Հուրիից: Այժմ աշխատիր նրան ուղղել, ամբողջ հոգեկան աշխարհը մաքրել: Իհարկէ ես էլ իմ կողմից իբրև քո ընկերը և նորա բարեկամը՝ կաշխատեմ: Ի սրտէ ցանկանում եմ, որ նա քեզ հասկանայ:

Նոքա վերադարձան բերկրանքով լի:

XI

Հետևեալ օրը Հրաչեան դորձից վերադառնալով գնաց Բաբալեանների տուն: Ներս Էտնելով բաւր, մի քանի աստիճան բարձրացաւ և կանգնելով լուսամուտի առաջ նայեց ներս, ցանկանալով իմանալ, թէ ո՞վ կայ այնտեղ: Արագի լոյսի տակ տեսաւ, որ Հուրիի մայրը թէջ էր պատրաստում, մեծ քոյրը՝ Նադեան ճրագի մօտ նստած կար էր անում, իսկ Հուրին պատի տակ նստած մի օրիորդի Հետ և գրոյց էր անում: Հրաչեան ճանաչեց Արուսեակին: Նա դեռ դանդերի ժամանակ եկել էր նոցա մօտ մի փոքր խօսելու: Վաղուց էր, որ նա ծանօթ էր Բաբալեան քոյրերի Հետ. դեռ դպրոցում, երբ ինքը վերջին դասարանումն էր, իսկ Բաբալեանները ստորին դասարաններում, մտերմացել էին միմեանց Հետ, Արուսեակի խորամանկութիւնը և նախանձոտութիւնը համակրանքի էին արժանացել Բաբալեանների կողմից:

Հրաչեան ներս մտաւ, Հուրին, տեսնելով նորան, վեր թռաւ տեղից և վազեց դէպի նա, կարծես, ըոպէ առ ըոպէ սպասում էր նրան: Հրաչեան ողջունեց բոլորին և նստեց Նադեայի մօտ, հարցնելով.

— Ի՞նչ ես կարում, Նադինկա, չը լինի քեզ համար նոր շորեր ես պատրաստում:

— Ոչ, սա ինձ համար չէ, այլ Հուրիի համար.

տեսնում ես, ինքն անգործ նստած մասլահաթով, ծիծաղելով է զբաղուած, իսկ նրա գործն ես եմ կատարում, պատասխանեց Նադեան քմծիծաղով:

— Փոքրն աւելի ազատ պէտք է լինի, մէջ բնկաւ Հուրին հեռուից, ես դեռ պէտք է խօսիմ, զբարձանամ և ուրախ ժամանակ անցկացնեմ:

— Իհարկէ, իհարկէ, վաւերացրեց Արուսեակը:

— Հն, ինչպէս չէ, դու դռանը մինչև կէս գիշեր կաւալէրների հետ քաշ արի, ու ես...

— Միթէ, Հուրին այդպիսի բաներով է զբաղուած, ընդհատեց Հրաչեան կեղծ զարմանքով նայելով նորա երեսին, չէ, չէ, հանաք ես անում, Նադեան:

— Ամառ է, որդի, պարսպ էք, դաս չունիք, գործ չունիք, խօսացէք, ծիծաղեցէք, ման եկէք, ասաց մեզ կերպով նոցա մայրը. բա դու ի՞նչ դասադ չես. դու էլ ես լաւ վախտ անցկացնում:

Հրաչեան յուզուեց մօր ասածներէ վրայ, նա չիշեց մի քանի ժամանակ առաջ իր և այդ վերին աստիճանի «ազատամիտ» կնոջ մէջ տեղի ունեցած խօսակցութիւնը: Նա կարմրեց և լռեց: Արուսեակը և Հուրին միմեանց ականջին փսփոսալով ծիծաղում էին բարձրաձայն:

Նադեան վաչր դնելով ձեռագործը, վաղեց միւս սենեակ, ճրագը վառեց և նոցա հրաւիրեց այնտեղ: Պատուհանները բաց էին և մաքուր օդը ազատ շարժում էր սենեակի մէջ: Սենեակն ըստ երևույթին ներկայացնում էր դահլիճ, որ ոչնչով չէր տար-

բերում խեղճ մարդու սովորական սենեակից: Միքանի դեղնագոյն աթոռներ և պատի ճեղքած հայելին կազմում էին սենեակի զարդարանքը: Մի սեղան դրած էր դռան մօտ և մի հնամաշ դիւան երկու բազկաթոռներով դարսած էին հայելու տակ, պատի մօտ:

Մի փոքր մնալուց լետոյ Արուսեակը գնաց, իսկ Հրաչեան մնաց երկար: Նա ուզում էր առանձին խօսել Հուրիի հետ: Հուրի փոքր եղբայրն ու քոյրը քնեցին, մայրը դուրս գնաց հարևան կանանց հետ խօսելու, իսկ Նադեան, ձանձրանալով ներսում նրստելուց, ըստ սովորականի դուրս գնաց: Նրա և Հուրիի երկրպագուները վաղուց դռանը խմբուած սպասում էին նոցա: Նա մօտեցաւ խմբին և սկսեց սովորական հաճոյախօսութիւնները:

Հրաչեան շատ ուրախացաւ այդ բանին. Հուրին տրամադիր էր խօսելու և լսելու, նա չէր ուզում այդ երեկոյ դուրս ելնել սենեակից:

— Հրաչեան, Արան վերադարձել է, եղաւ Հուրիի առաջին հարցը:

Հրաչեան աշխատեց ինքը լռել Արայի վերաբերմամբ, որպէսզի իմանայ Հուրիի տրամադրութիւնը գէպի նա:

— Այո, եկել է, երեկ չէ առաջի օրն եկաւ. բայց դու ինչո՞ւ ես հետաքրքրուում նորանով, հարցրեց Հրաչեան:

Հուրին ժպտաց, շարժուելով տեղից դուրս նայեց պատուհանից, և կրկին նստեց իր տեղը:

— Այդ սովքեր են դռանը խմբուած տղաները, Հարցրեց Հրաչեան մատով ցոյց տալով դէպի բակի դռուը. ամեն երեկոյ դոքա այդտեղ խմբուած են, և շատ անգամ դու և Նադեան Հետները կանգնած մասլահաթ էք անում:

— Գոքա Փիլիպոսի՛ (իւր եղբօր) ընկերներն են, մօտ են ապրում և շուտ-շուտ գալիս են նրա մօտ, պատասխանեց Հուրին, նայելով Հրաչեայի աչքերին:

— Իսկ դուք ինչ գործ ունիք նոցա Հետ, ձեր ընկերները խօս չեն:

— Մեզ Հետ էլ ծանօթ են և խօսում ենք, ինչ կայ գրանում:

— Ինչ կայ, շարժեց գլուխը Հրաչեան. շատ լաւ, ահա այժմ եղբայրդ քնած է, ինչո՞ւ է Նադեան զբաղեցնում նոցա, ինչ գործ ունի նոցա Հետ:

— Լաւ, թող այդ, ասաց Հուրին՝ զարկելով Հրաչեայի ձեռքին, դու այն ասա, թէ Արային կըբ պէտք է բերես մեր տուն:

— Նա ինչ գործ ունի այտեղ, որ բերեմ:

— Հրաչեայ ջան, մի օր բեր նրան մեր տուն, մայրիկիս Հետ ծանօթացրու, խնդրեց Հուրին:

— Ի՞նչ է, շատ ես Համակրո՞ւմ նրան, Հարցրեց Հրաչեան:

— Օ՛, շատ լաւ տղայ է նա, որքան գեղեցիկ, բեր, բեր, Հրաչեայ, խնդրում եմ:

— Նա չի գայ:

— Ինչո՞ւ, իմ կողմից խնդրիր:

— Բայց դու մինչև անկեղծօրէն չասես, թէ

ինչո՞ւ ես ցանկանում նրա այտեղ գալը, չեմ բերի, ասաց Հրաչեան:

— Հուրին ծիծաղեց. նա կարմրեց մինչև ականջները: Ուզում էր ասել, «սիրում եմ նորան», բայց չէր վստահանում. նա ոչ թէ ամաչում էր, այլ վախենում Հրաչեայից: Նրա Համար սիրելը սրան, նրան բնաւորութեան գլխաւոր գիծն էր: Բայց այդպիսի սիրով սիրել մի երիտասարդի, որ պատրաստ է կեանքն անգամ զոհել այդ տեսակ սիրոյ առաջն առնելու, շատ դժուար էր թւում նրան:

Հուրին առաջին անգամ տեսնելով Արային, Հաւանեց. նրա մէջ թագնուած խանդաղատանքը շարժուեց. բայց նա զգաց դէպի նա իրեն անհասկանալի մի զօրեղ զգացմունք և ձգտում: Որքան որ զօրեղ էր այդ զգացմունքը, այդ ձգտումը, այնուամենայնիւ նա գիտէր, որ չէ դա այն «իդէալական» կոչուած սէրը, որին նա հակառակ էր հօգուով և մարմնով: Նա ուզում էր Արային էլ միւսների նման իւր ճանկը ձգել և այդ զօրեղ ձգտմանը, որ կիրքն էր, յագեցնել մի քանի Համբոյրներով: Նա ուզեց Հրաչեային բացադրել այդ բանն իբրև «սէր», բայց չէ՞ որ Հրաչեան վաղուց գիտէր նրան, նրա սիրոյ էութիւնը. ահա այդ պատճառով նա այժմ դժուարանում էր արտասանել իր ամենօրեայ գործածած խօսքը— «սիրում եմ նրան»:

Հրաչեան նկատեց, որ նա տատանում է և չէ վստահանում պարզն ասել:

— Մի ամաչիր, Հուրի, ասա պարզն և յուսով եղիր:

Հուրին այլ էս չը զսպեց իրեն և ցածր ձայնով ասաց.

— Սիրում եմ նրան:

Արտասանելով «սիրում եմ» բառը, նա սաստիկ կարմրեց և երեսը ծածկեց ձեռքի հովհարով: Հրաչեան մի բուպէ լռեց, որպէսզի Հուրին հանդարտուի:

— Հուրի, այժմ չի կարելի այդ մասին երկար խօսել, ես միայն կասեմ այսքանը, շատ ուրախ եմ, որ սիրում ես, բայց նա քեզ չի սիրել, որովհետև նա քեզ նման օրիորդներին երբէք չէ համակրում:

— Միթէ ես վատ աղջիկ եմ, հարցրեց Հուրին ինքնահաւան կերպով:

— Գու ինքզի գիտես, Հուրի, թէ ինչպիսի աղջիկ ես: Ահա, այս բուպէիս էլ դռանը կանդնած եմ քո սիրելիներն և սպասում են քեզ. դժբաղդաբար այսօր դու չես արժանանում նոցա տեսութեանը, քո փոխարէն նաղեան է դուարձացնում:

— Սխալ ես, սխալ, ասաց Հուրին գլուխը թափահարելով:

— Եթէ ուզում ես, որ Գալստեանը համակրէ քեզ և սիրէ, պէտք է թողնես քո բոլոր ծանօթներին, չը խօսես նոցա նման փողոցայինների հետ, և ինչ որ պատուիրէ քեզ, կատարես, ասաց Հրաչեան:

Հուրին աչքերը լատակին ձգած, լուռ լսում էր.

Հրաչեան տեսնելով, որ իր խօսքերն ազդում են նրա վրայ, շարունակեց.

— Եթէ դու իմաննաս, թէ Արան ինչպիսի խելօք և աղնիւ տղայ է. նա իմ ամենասիրելի և ամենամտերիմ ընկերս է. այդ քո բոլոր ծանօթներդ նրա մի եղունգի արժէքն անգամ չունին:

Նա ուզեց խօսել այն ոճով, որ մօտիկ էր Հուրիի զգացմունքին և տրամադրութեանը, և կարող էր ազդել, ուստի ասաց.

— Տեսնում ես, որքան գեղեցիկ և առողջ երիտասարդ է. հաստատ հաւատացած եղիր, որ նորա իզէալը կը լինիս միմիայն դու, եթէ թողնես քո ներկայ ընթացքդ:

— Չատ լաւ, Հրաչեայ, միայն դու ինձ մտերմացրու նրա հետ:

— Չէ, բաւական չէ, որ խօսքով ասում ես, այլ և պէտք է ի սրտէ համոզուես: Երգուիր, որ դու նրան կը լսես և կը հետևես ամեն բանում: Ես էլ հեռուից քեզ կը զիտեմ, կը հետևեմ: Եթէ որ խաբես նրան, կամ մի որևէ վատ քայլ անես, զիտցած եղիր, որ դու կը տուժես: Այնուհետև ես քո բարեկամը չեմ լինի և դու մեռած կը լինիս ինձ համար ազգականս չես լինի, և կատեմ քեզ ի սրտէ:

Հուրին երգուեց Աստուծոյ, իր ծնողի ու միւսնների արևով. ապա բռնելով Հրաչեայի ձեռը, հարցրեց.

— Ուրեմն երբ կը տեսնեմ նորան:

— Վաղը երեկոյեան ժամը 6-ին կը գաս ինձ

մօտ կանտօրաս, էլ աբիշ ոչինչ: Հն, մոռացայ ասել, որ ոչ ոքի ոչինչ չը յայտնես, նոյնիսկ Նաղեային: Մանաւանդ զգուշացիր այդ խորամանկ Արուսեակից:

Այդ ըոպէին ներս վաղեց Նաղեան:

— Ի՞նչ էք այսպիսի մի գիշեր ներսը նստել ու սաղ ու բազ անում, մի դուրս եկէք, տեսէք, թէ ինչ հիանալի եղանակ է:

Նոքա դուրս ելան և սկսեցին զբօսներ: Գրտում դուան առաջ նստած էին կանայք և խօսակցում էին: Երիտասարդ պարոնների և օրիորդների խմբերը զբօսնում էին փողօցոմ, որոնք, տեսնելով մեր երիտասարդներին, հեռացան ուրիշ կողմ: Հուրին, Նաղեան և Հրաչեան մի ժամու չափ զբօսնեցին: Հուրին չէր խօսում, երևում էր, որ նա մտքով զբաղուած էր, և միայն երբեմն մեքենայաբար ծիծաղում էր, երբ ծիծաղում էին Հրաչեան և Նաղեան: Խորամանկ Նաղեան հասկացաւ, որ ներսում Հրաչեան մի բան ասած կը լինէր, որ և ազդել է Հուրիի վրայ, և այդ ըոպէից սկսեալ հետևում էր նրան ամեն մի քայլափոխում:

XII

Երեկոյ է: Արևը նոր է թեքուել գէնիթից և դիմում դէպի հիւսիսարևմուտք: Օդը սաստիկ շոգ է: Ամեն ոք աշխատում է հազնուել բարակ և թեթև: Հրաչեան էլ հագել էր սպիտակ զանաւուղեայ վերնաշապիկ, կապել մետաքսեայ ասեղնադործ գօտի և ծածկել էր սպիտակ աշակերտական գլխարկ. այնպէս որ նրան կարելի էր ընդունել իբրև ուսանողի: Ժամի հինգն էր, երբ նա դուրս եկաւ տանից: Գալով Արայի մօտ, որ պատշգամբում նստած, սպասում էր նրան, միասին դիմեցին դէպի կանտօրա: Հրաչեան պատմեց գիշերուայ տեսակցութիւնն ու խօսակցութիւնը Հուրիի մօտ: Ապա իւր կողմից մի քանի ծրագրներ և խորհուրդներ էլ տուեց Արային:

— Միայն չը շեղուես բուն նպատակիցդ: Ունեցիր կամքի ոյժ և չը յափշտակուես Հուրիի սիրալին հայեացքներով: Բաց և յուսա, որ նա կուղղուի, ղեռ թարմ է, ղեռ նուրբ են նրա զգացմունքները:

— Յուսով եմ, Հրաչեայ, և հաւատացած: Աչինչ չի ընկճի ինձ. իմ անկեղծ սէքս ողևորում է ինձ, զբողում է տիրանալ նրան: Ո՛հ, եթէ նա ինձ հասկանայ, ես երջանիկ կը լինիմ:

Նոքա հասան կանտօրա: Հրաչեան նստեց իր տեղում և սկսեց զբաղուել գործով: Իսկ Արան մտաւ ընթերցարան և սկսեց թերթել սեղանի վրայ սրբառած ամսագրները: Միքանի ըոպէից յետոյ ներս

մտաւ Հուրին: Նա հաղնուել էր ուսումնարանական սեւ տարագով. գլխարկը՝ սպիտակ դոշնի և արհեստական ծաղիկներով ծածկուած, զրել էր թեք զլրքով, որ աւելի գեղեցկացնում էր նորան: Հրաչեան տեսնելով նորան, վեր ելաւ և սիրով ընդունեց:

— Ո՞ւր է Արան, հարցրեց Հուրին չորս կողմը նայելով:

— Այտեղ է, մի անհանգստանար, ասաց Հրաչեան ուրախացած:

Ապա բռնելով նրա ձեռքից, տարաւ ընթերցարան, որտեղ բացի Արաչից ոչ ոք չը կար: Սա տեսնելով Հուրին վեր թռաւ տեղից և մօտ գալով բարևեց, սեղմելով նրա ձեռքը: Ուրախութիւնից սիրտըն սկսեց բարախել և ծնկները դողդողալ:

— Ահա և երկուսդ միասին, խօսեց Հրաչեան. Հուրի, այժմ հէնց Արաչի մօտ ասում եմ քեզ իմ առաջին և վերջին ասելիքս. դու դեռ լաւ չես ճանաչում սորան, դեռ ծանօթ չես սրա դաղափարների հետ: Եթէ հետզհետէ լաւ ծանօթանաս սրա հետ, ըմբռնես սորան, աւելի կը յարգես, կը սիրես և կը ձգտիս դէպի սա: Խնդրում եմ քեզ, քո բարոյական ընթացքով, քո պարկեշտութեամբ ապացուցես, որ արժանի ես սորան: Նա կը համոզէ քեզ, կը ցոյց տայ լաւը, ազնիւը: Վերջը երկուսդ էլ միմեանց կը հասկանաք... շեշտեց Հրաչեան:

Վերջացնելով իւր խօսքը, նա գնաց իւր սենեակը: Հուրին իր կրակոտ հայեացքը ձգած Արաչի աչքերին, շարունակ նայում էր նորան, որով կար-

ճես, աւելի խոր էր թափանցում սիրոյ նետը նրա մատաղ սիրտը: Մի քանի վայրկեան երկուսն էլ լուռ նայում էին միմեանց: Նոցա հոգիների մէջ՝ ներքին աշխարհում, տարբեր երևոյթներ էին տեղի ունենում: Մէկի մէջ իսկական մաքուր սէրը բոցավառւում էր և հետզհետէ զրաւում ամբողջ սիրտը, իսկ միւսի՝ մէջ կիրքն և վաւաշտութիւնը գլուխ էին բարձրացնում աւելի ուժգին կերպով:

Հուրիի շնչառութիւնն արագանում էր: Այ մէկրն իր «սիրելի»-ներից այսպիսի գորեղ տպաւորութիւն չէր արել նրա վրայ. ոչ մէկը իւր գեղեցկութեամբ, արտաքինով չէր զրաւել նրա սիրտը, ինչպէս այժմս Արան: Երբ երբորդ անգամ Արաչի հայեացքն ընկաւ նրա հայեացքին, նա ցնցուեց: «Ի՞նչ համեղ պատառ է, մտածեց նա, երբ պէտք է արժանանամ գէթ մի համբույրին»:

— Ասացէք, խնդրեմ, օրիորդ, սրտեղ էք սովորում, հարցրեց Արան, ուրիշ հարց չը գտնելով:

NN օրիորդաց կար ու ձևի դպրոցում, երկրորդ դասարանից փոխեցի երրորդ, աւելացրեց Հուրին, ցանկանալով աւելի մեծ երևալ Արաչի աչքում:

— Զատ ուրախ եմ: Բնթերցանութեամբ էլ պարապում էք:

Հուրին շփոթուեց և չը գիտէր ինչ պատասխանել: Եթէ ասէր «այո», այն ժամանակ դուռէ հարցեր տար զրքերի բովանդակութիւնից, իսկ եթէ ասէր «ոչ», այդ ամօթ է, և գրանով իր վարկը կընկնէր նրա մօտ:

— Ուզում եմ կարդալ, բայց չը գիտեմ, ո՞րտեղից վերցնեմ պատասխանեց նա կօկետկաբար:

Արան հաւատալով նրա խօսքերին, եզրակացրեց, որ Հուրիի մէջ կայ ընթերցանութեան ցանկութիւն. ուստի և պէտք է գրքեր տալ նրան: Նա մասամբ մեղադրեց Հրաչեային, որ նա ուշադրութիւն չէ գարձրել Հուրիի ընթերցանութեան վրայ, որ գոնէ կարող էր իր սեպհական գրքոյկներէից տալ նրան կարգալու:

— Օրիորդ, անկեղծ ասած, ես մի այնպիսի երկտասարդ եմ, դիւրութեամբ չեմ համակրել ներկայ օրիորդներին: Չատ դեռահաս օրիորդներ, անձնատուր եղած գանազան աններելի զուարճութեանց, թողնում են ընթերցանութիւնը, իրենց դասերն, ու չը լսելով դաստիարակների բարոյական կրթիչ խրատներին, շեղում են ուղիղ ճանապարհից:

Հուրիի դեղնագոյն երեսի վրայ երևան էր գալիս կարմիրը: Նա մի շարժում գործեց և կրկին հանդարտուելով, սկսեց թերթել ամսագրներից մէկը, միաժամանակ լսելով Արայի խօսքերը:

— Եթէ օրիորդը կորցնում է իւր պարկեշտութիւնը, իր օրիորդական համեստութիւնն ու ամօթխածութիւնը, և վաղաժամ անձնատուր լինում սիրային արկածների ամեն մի պատահող տղայի հետ, նա ապականում է, փչացնում իր ապագան: Այնուհետև նա չի կարող բարոյական կոչուել: Հասարակութիւնը և շքապատողները կը նախատեն նորան, կը թքեն նրա երեսին և կը զգուին

նրանից: Վերջը նա չի կարող մայր և կին դառնալ, այլ...

Արան տաքացաւ, նա ուզում էր իր սրտին ճնշող վիշտը յայտնել նորան, որը սիրում է իրեն և յօժարակամ նստած լսում է իւր խօսքերը:

— Բայց տեսնե՞ք և հակառակը, այսինքն, երբ օրիորդն իրեն պահում է այնպէս, ինչպէս պահանջում է ազնուութիւնը: Երբ նա զգում ու խուսափում է վատ տղաներից, ու պատրաստում է իր դասերը, կարդում է իրեն համատասխան գրքեր, լսում ուսուցիչների և մեծերի խրատները, այն ժամանակ նրա սիրտը, նրա մատաղ զգացմունքներն ազնուանում են: Իսկ ինչ վերաբերում է ձեզ, Հուրի, այդ արդէն մօտ ապագան կը ցոյց տայ ամեն ինչ: Եթէ դուք ցանկանում էք, որ մենք մօտ բարեկամներ լինենք, պէտք է ինձ լսէք և հետևէք. պէտք է լինէք իմ առաջ անկեղծ և պարզ:

— Չատ լաւ, ասաց Հուրին ժպտալի երեսով:

— Ես ձեզ գրքեր կը տամ, որ կը կարդաք ուշադրութեամբ և ինձ կը պատմէք ամեն ինչ. չը հասկացածը կը բացատրեմ:

Այդ ըոպէին ներս մտաւ մի սպայ: Նոքա գրնացին Հրաչեայի մօտ, որ գլուխը քարշ ձգած գրում էր: Նա դեռ մնալու էր այդտեղ մի ժամու չափ ևս, ուստի Հուրին և Արան թողին նրան և գուրս եկան: Նոքա խօսելով դիմեցին տուն:

լով Արայի նորա Հետ մտերմութիւնը, սկսել էին խորթ աչքով նայել նորա վրայ, և ցոյց տալ իրենց հակակրանքը: Եւ երբ մի անգամ Արան Սիրաք Աշմարտախօսեանցին հարցրեց, թէ ինչո՞ւ են սկսել այդպիսի խորթ աչքով նայել իրենց վրայ, նա ասաց.

— Արա, դու կամ մինչև այժմ դիմակաւորուած էիր, քեզ ցոյց տալով իդէալիստ, ժուժկալ և աղնիւ, և կամ անսպասելի կերպով յափշտակուեցար, տարուեցար իբրև մարդ:

— Ինչո՞ւ, եղբայր. խնդրեմ, պարզիր ասածներդ, ասաց Արան:

— Մի՛թէ վայել է քեզ ընկնել Հուրի Քարալեանի Հետ, մի՛թէ քո պատիւը հաւասարացնում ես նրա պատուին:

Արան երկար նայեց նորա աչքերին և կարճ ասաց.

— Այժմ աւելորդ է պարզել իրականութիւնը. բայց դուցէ ապագայում բոլորին էլ յայտնի լինի մեր յարաբերութիւնը:

Մէկ անգամ էլ նոյնիսկ մի ոմն, ըստ երևոյթի Հուրիի նոր երկրպագուներից մէկը, Հրաչեայի Հետ դիտմամբ ծանօթանալով, ասել է նորան:

— Մի՛թէ վայել է ձեզ և ձեր ընկերոջը, որի Հետ դժբաղդաբար ծանօթ չեմ, խլել սիրուհուն սիրածի ձեռքից:

Հրաչեայի մի ուժգին ապտակն է եղել նրա պատասխանը:

Իսկ օրիորդ Քարաթեանը:

Մի՛թէ նրանից ծածուկ կը մնայ այդ: Նա արդէն տեղեկացել էր Նադեայից ամեն ինչ և շատ բան էլ Հուրին ինքն էր պատմել նրան իբրև մօտ ընկերուհու:

Թէև Արան ուրախ էր, որ Հուրին փոխուում էր և պատրաստուում իր ապագայի համար, բայց միւս կողմից իր պատիւն ընկնում էր. և այդպիսով Հետզհետէ պատիւ վերականգնելու զգացումն էլ զօրեղանում էր նրա մէջ:

Հրաչեան, տեսնելով, որ շատերի մատի փաթաթան և խօսակցութեան նիւթ է դարձել, որ նոյնիսկ անօնիմ նամակներ էլ ստացաւ իր և Արայի հասցէին վիրաւորական դարձուածներով, որտեղ նա կոչուում էր «մօղնի մօցիկուլ», կամեցաւ թողնել ընկերոջն իր Հուրիով և հեռանալ նոցանից: Բայց նրա ընկերսիրական զգացմունքը գլուխ բարձրացրեց: Նա վճռեց ուշադրութիւն չը դարձնել զրպարտանքների և բամբասանքների վրայ, մանաւանդ որ, տեսնում էր Հուրիի զէպի լաւը դառնալը: Նա բանակուռի մէջ մտաւ շատերի Հետ, համոզեց նոցա, որ Արան սիրում է Հուրին սուրբ սիրով, և ինքն էլ երկուսին է սիրում:

XIV

Սգոստոսի 12-ն է: Քաղաքը ոտքի է կանգնել: Նկատու՞մ է մի տեսակ շարժում, որ սովորական է մեծ տօներին: Սրբ շաբաթ է, իսկ վաղը կիրակի է՝ ս. Աստուածածնայ վերափոխման օրը: Տփխիտում այդ տօնը սկսում է շաբաթ երեկոյին, երբ մեծ ուխտաՀանդէսներ են լինում Բէթղէհէմի, Խօջիվանքի (գերեզմանոց) և ս. Աստուածածին անունը կրող եկեղեցիներում:

Տփխիսեցիները մեծ անհամբերութեամբ սպասում են այդպիսի մեծ տօներին: Այդ օրերը նոքա հազնում են իրանց ամենաթանկագին և շքեղ ըզգեսաները, ալլոց հետաքրքրելու համար: Աւելի մեծ ուրախութիւն է օրիորդների համար: (Նամանաւանդ «պառաւած» օրիորդների), որոնք ժամերով կանդոած հայելու առաջ հազնւում պճնւում են: Այդ օրն այնքան պուզրա են գործ ածում զեղեցկանալու համար, որ զեղատները հազիւ են ժամանակ գրտնում պահանջող մաղամին կամ մաղըմուղէլին բաւարարութիւն տալու:

Երեկոյ է. զանգերը հնչեցին և հրաւիրեցին դէպի եկեղեցի ուխտաւորներին ու համբուրողներին: Չը նայելով, որ արևը թեքւում էր, սակայն սաստիկ շոգ էր:

—Օբան է, օբան, լսում էր չորս կողմից:

Ահա սկսուեց հանդիսականների հոսանքը դէպի

Բէթղէհէմ, Խօջիվանք, Կուկիայի Աստուածածին, Թանդոյինց եկեղեցին և Չուզուրէթի Աստուածածին:

Տփխիները, օրիորդները հազել էին ամառային թեթև գունաւոր զգեստներ: Ծածկել էին ծաղիկներով զարդարուած գլխարկներ: Հովանոցները բաց արած և ձեռներին բռնած հովհարները, զանդաղ քայլերով, քաղցր մասլահաթով, ուրախ դուարթ դիմում էին «օբա»:

Արան և Հրաչեան գնացին Խօջիվանքի օբան: Գեռ երեկ երեկոյեան Արան պատուիրել էր Հուրիին, որ գալ այնտեղ: Արդէն մթնել էր, որ նոքա մտան եկեղեցու բակը: Որպիսի մեծ բազմութիւն, որպիսի աղմուկ, իրարանցում տիրապետում էր այնտեղ: Բակը և եկեղեցին այնպէս էին լցուել ժողովրդով, որ շարժուելու տեղ չը կար, ինչպէս ասում են, «ասեղ ձգէիր, վայր չէր ընկնի»: Մեր երիտասարդները ճեղքելով բազմութիւնը, առաջ անցան և սկսեցին հոսանքի հետ շարժուել, աջ ու ձախ նայելով: Բաւում հանդիպեցին Սոկրատը, Միսակը, Բարսեղը և Վարդանը, որոնք վաղուց եկել էին: Նոքա բոլորը միասին ներս մտան եկեղեցի, մի կերպ առաջ անցան, համբուրեցին սրբերը և դուրս դալով բակը, սկսեցին միասին շրջել:

Յանկարծ լապտօ՞րների լոյսի տակ նկատուեց Հուրին իր ընկերուհիներով: Նոցա մէջն էր Արուսեակը ու Նադեան: Հուրին էլ տեսնելով Արային, մօտ եկաւ և սիրով բարևելով ասաց.

—Ո՞ւր ես, Արա, վաղուց է սպասում եմ քեզ:

Ապա նա մեր երիտասարդներին հետ ծանօթացրեց իր ընկերուհիներին:

— Ո՞ր է մայրդ, հարցրեց Հրաչեան Հուրիին:

— Մայրս այստեղ էր, բայց գնաց տուն:

— Հապա դուք ինչո՞ւ մնացիք:

— Մենք պէտք է լուսացնենք, մէջ ընկաւ Նահեան, չը գիտես, որ ամեն տարի մենք լուսացնում ենք:

— Ինչպէս, օրիորդ, առանց ձեր մօր. միայնակ, զարմացմամբ հարցրեց Արան, դառնալով Նաղեային:

— Գիտես, Արա, մենք շատ բարի մայր ունենք, խօսեց Հուրին, նա մեզ թոյլ է տալէս այսպիսի տօներին ուրախ ժամանակ անցկացնել: Ի՞նչ կը պատահի մեզ այստեղ, մենակ խօ չենք, որ պէտք է լուսացնենք, տես, այս բոլորն էլ պէտք է լուսացնեն, մատով ցոյց տուեց ժողովրդին:

Սովրատը, որ լսում էր այդ խօսքերը, ձեռով բռնեց Միսակին և շշնջաց:

— Լսում ես, Միսակ, ի՞նչ է ասում:

— Լսում եմ, լսում, բայց միայն Գալստեանը չի ուզում լսել, պատասխանեց նա:

Միսակը սխալուեց: Արան էլ լսեց այդ խօսքերը, որ և սաստիկ ծակեցին նրա ականջները: Մի րոպէ նրա մտքովն անցան այն բոլոր լուրերը, որ պատմել էին Հուրիի մասին, ահա այս րոպէիս էլ ինքը՝ Հուրին, հաստատեց այդ: Նա ցոյց տուեց, որ մայրը թողել է նոցա սանձարձակ, որ նոքա— Հուրին, Նաղեան «ուրախ ժամանակ անցկացնեն» բայց

նա, նայելով նրա դեղնագոյն երեսին, նրա վառվռուն աչքերին, դարձեալ տարուեց նրանով...

Միքանի րոպէից յետոյ Հուրին շշնջաց Արայի ականջին.

— Գոքա՞ էլ պէտք է մնան մինչև լոյս:

— Չեմ կարծում, միայն Հրաչեան մեզ հետ կը մնայ:

Նոքա սկսեցին շրջել ժողովրդի մէջ: Բակում զարկած էին մի քանի վրաններ: Այդ վրանների առաջ նուագում էին դայրա, նաղարա, ու երիտասարդները և օրիորդները պարում էին: Ժողովուրդը խռնուել էր նոցա շուրջը և մեծ աղմուկով ու բացականչութիւններով ծափահարում էր: Հերթով պարում էին օրիորդները և իւրաքանչիւրը աշխատում էր ցոյց տալ իր ճարպիկութիւնը լեզգիական պարերում, որ գոնէ իր պարով կարողանայ փեսացու գտնել:

Այն ուխտաւորները, որոնք եկել էին լուսացնելու նպատակով, պատերի տակ շարուել էին: Սովորութիւն է, որ ուխտ են դնում ամբողջ գիշերը չը քնել ու նստել աչքաբաց, որպէսզի Աստուածածինը լսէ նոցա աղօթքը: Ոմանք տակները փռել էին մի փոքրիկ գորդ և վերան պառկել, ոմանք կանաչ խտի վրայ, միքանիսն ծալապատիկ նստած դիտում էին ժողովրդին. աւելի հասակաւորներն էլ թի՛նկ տուած բարձին կամ մութաքային «տէր ողորմեան» էին չըխըրխկացնում և ճաճախ բերանը բաց ու խուփանում, յօրնջկոտում:

Արդէն ուշ գիշեր էր. ժողովուրդը սկսեց ցը-

րուել, միայն «կառայէրները» խումբ-խումբ շրջում էին բազմութեան մէջ և այս կամ այն գեղեցիկ օրիորդներին սիրոյ խօսքեր շարտում: Չէին պատկառում այդ անամօթ մարդիկը. բաւական չէ, որ հեռուից լսիր խօսքեր էին շարտում սրա նրա հասցէին, այլ և դիտմամբ հրում էին օրիորդներին, ձեռներով զարկում նոցա թւերին և իւրաքանչիւրը ցոյց էր տալիս իր լրբութիւնը:

Մի խումբ (փոքր) երիտասարդներ էլ, մօտենալով Հուրիին, նայեցին նրան ու Նադեային, ծիծաղեցին ու բարձրաձայն «բարև ձեզ Նադեան, Հուրի» ասելով անցան:

Հրաչեան բարկացաւ: Արան, որ խօսում էր Միսակի հետ, յանկարծ լսելով այդ անուները, յետ նայեց, բայց ոչ ոքի չը ճանաչեց:

— Այդ ովքեր էին, Նադեա, հարցրեց նա սառն կերպով:

— Մեր ծանօթները, պատասխանեց Նադեան, նայելով Արուսեակին:

Սոկրատը խորհրդաւոր կերպով հազաց և ցտեսութիւն ասաց, միւսներն էլ նոյնպէս, և դիմեցին դէպի տուն: Արուսեակը և նոր ծանօթացած օրիորդներից երկուսը նոցա հետ գնացին: Մնացին Հրաչեան, Հուրին, Նադեան և մի օրիորդ:

Աղմուկը և իրարանցումը հետզհետէ հանգստացան: Լռեցին դիպլիպիտօյի և դայրայի ձայները: Ուխտաւորները, ոմանք պատերի տակ, կանաչ խոտե-

րի վրայ, ոմանք վրաններում, պառկեցին մի փոքր հանգստանալու:

Հետզհետէ տիրեց խորին լռութիւն:

Միայն երբեմն-երբեմն լսելի էր լինում այս ու այն կողմից մատաղացու գառների ձայնը. ու այն երկտասարդների ու օրիորդների փսփսոցը, որոնք անհամբեր սպասում էին այդ գիշերուանը, որպէսզի կարողանան երկար խօսել: Մերոնք նստած էին մի անկիւնում կանաչ խոտի վրայ և մասլահաթ էին անում: Արան պատմում էր զանազան կտորներ պատմութիւնից, երբեմն անեկդոտներ ասում, ու այսպէս հերթով բոլորն էլ մի-մի բան պատմելով իրարու քունը փակցնում էին:

Հուրին լռեց և հետզհետէ սկսեց ընկղմուել մրտածմունքների մէջ: Ի՞նչ էր մտածում նա: Արդեօք այդ նրա սովորական անուրջներն էին: Միթէ կարելի է այսպիսի նուիրական գիշերը նա չանցկացնէ իր երկրպագուների խմբի մէջ տեղը նստած: Միթէ զարմանալի չէ, հապա ի՞նչ էր մտածում նա:

Յանկարծ նա փոխուեց, կարծես նրա ուշքն ու միտքը կաշկանդուեցին. նրա արիւնը կանգ առաւ երակների մէջ և նա զգաց իրեն իստերիկական դրութեան մէջ: Մեքենայաբար նա ձեռը մեկնեց դէպի Արան, որ իր մօտն էր նստած, բռնեց նրա ձեռքը և սկսեց սեղմել: Միւսները չը նկատեցին այդ: Յանկարծ նա ցնցուեց և արիւնը սկսեց հոսալ:

— Եկ, Արան, անցնենք ուխտաւորների միջով,

տեսնենք ինչ կայ: Եւ զբօսնել եմ ուզում, զիմեց
Հուրին նրան:

— Գնանք, ասաց նա վեր թռչելով տեղից. Նա-
դեա, դուք շարունակեցէք խօսել, մենք մի փոքր
շրջենք ու դանք:

— Գնացէք, զբօսնեցէք, գնացէք, ասաց Հրա-
չեան:

— Ես էլ կըզամ, ասաց Նադեան, կամենալով
կանգնել:

— Ա՛չ, դու նստիր, խօսենք, բռնեց նրա ձեռք
Հրաչեան, մենք էլ յետոյ կը գնանք:

Հուրին ու Արան միքանի պտոյտ արին բախում,
եկեղեցու շուրջը:

— Արա, եկ բակից դուրս ելնենք, գնանք
գերեզմանների վրայով ման գանք, դու խօ չէս վա-
խենում, ասաց Հուրին:

Արան էլ այդ էր ցանկանում. վաղուց նա մը-
տածում էր այդ, բայց չէր վստահանում ասել:

— Իհարկէ ոչ, գնանք, ասաց Արան հազիւ լը-
սելի ձայնով:

Կէս գիշեր էր: Նոքա դուրս գալով բակից մըթ-
նով սկսեցին շրջել գերեզմանները: Նոքա բաւակա-
նին հեռացան եկեղեցուց և նստեցին մաշարձանի
տակ, որը ներկայացնում էր մի հրեշտակ ձեռով
խաչակնքելիս իր շուրջը: Երկինքը պարզ էր. բիւ-
րաւոր աստղերը փայլում էին վերից և աղօտ կեր-
պով լուսաւորում մութ աշխարհը. չորս կողմում տի-
րում էր գերեզմանային լուռութիւն և սանդղամետա-

չին խաւար: Միայն երբեմն լուռւմ էր ձուռանի ճըռ-
ուոցը, որ բաւականին մեծ արձագանք էր տալիս
այդ խաւարի և լուռութեան մէջ:

Մի քանի վայրկեան լուռ նստած էին այդ եր-
կու էակները և զիտում իրենց շուրջը: Նոցա սըր-
տերը բաբախում էին և ձգւում զէպի միմեանց:

Հուրին ժամանակ համալեց Արային իր ճանկը
ձգելու: Նա այդքան ժամանակ աշխատեց, ձգտեց,
ինքն իրեն կաշկանդեց, շատ «քաղցր» բոպէներ
բաց թողեց Արայի պատճառով, որ գոնէ հասնի իր
նօպատակին. նրա կիրքը դարձեալ գլուխ բարձրա-
ցրեց: Նա աշխատեց շուտով ընկնել նրա բազուկնե-
րի մէջ և քանի մի համբոյր տալով, առնելով, վեր-
ջացնէ ամեն ինչ: Բայց տես որ, այդ զգացմունքի
հետ մի ուրիշ բաւականին զօրեղ զգացմունք էլ ա-
ռաջացաւ, — որ ոչ թէ մի քանի վայրկեան խաբէ
Արային, այլ աւելի երկար ժամանակ օգտուի նրա-
նով: Բոպէապէս իր մտքում պատկերացաւ իր ան-
ցեալը, իր արածները: Նա ցնցուեց, երբ մտածեց,
որ մի այդպիսի խաղ էլ ուզում է խաղալ այնպիսի
երիտասարդի հետ, որին ամենից շատ և հաւանել,
և որը սիրում է իրեն անկեղծօրէն, իղէալական սի-
րով: Նրա շփոթուեց: Նա ցանկացաւ ընդ
միշտ Արայինը լինել, թողնելով բոլոր սիրածներին:
Բայց չէ որ վերջի վերջոյ Արան կը լսէր ամեն ինչ,
կը տեղեկանար նրա անցեալով, և գուցէ տեսել է և
գիտէ, այն ժամանակ... օ, գուցէ երկուսն էլ կոր-
չին: Հարկաւոր էր նախապատրաստել նրան: Յան-

կարծ նա, կարծես ներքին գրգամաբ, բռնեց Արայի ձեռը և մօտ քաշուեց նրան:

— Ա՛խ, մի բան եմ ուզում ասել, սիրելիս, ասաց նա, բայց...

— Ասի՛ր, Հուրի ջան, ասի՛ր, այս այն ժամն է, որի համար քեզ պատրաստեցի:

Հուրին նայելով չորս կողմ և համոզուելով, որ ոչ ոք չէ լսում իրենց:—

— Ես քեզ սիրում եմ, ասաց նա ու անմիջապէս ընկաւ նրա կրծքին:

— Գու իմն ես, ասաց Արան, և գրկեց նորան:

Ո՛հ, ինչ ջերմ համբոյրներ էին քաղում միմեանցից, կարծես, ցանկանալով ընդմիշտ յագենալ իրարով:

— Հուրի, դու ինձ հասկացել ես, հարցրեց Արան:

— Այո՛, հոգիս, հասկացել եմ, բայց... ասաց Հուրին և սկսեց հեկեկալ: Բայց... ես...

— Ինչո՞ւ ես լալիս, սիրելիս, խօսի՛ր:

— Բայց ես անարժան եմ քեզ, ես... ես մեղա... մեղաւոր եմ...

— Հանգստացիր, Հուրի, ամեն ինչ վերջացած է:

Նա հասկացաւ, որ Հուրին ինքնագիտակցութեան է եկել, և զգացել իր ի՞նչ լինելը: Այժմ, նա ի սրտէ զզջում է, խոստովանում է իր սխալը և նուիրում միմիայն մէկին, որ նորան սիրել, ընդունել է. որ վատ ձանապարհից յետ է դառնում արտասուքով:

Նոքա կրկին փարուեցան միմեանց վզով և ըսկսեցին համբուրել: Արձանացած հրեշտակը լուռ դի-

տելով այդ եղելութիւնը, ձեռը բարձրացրած օրհնում և խաչակնքում էր նոցա:

— Ների՛ր ինձ, հեկեկում էր Հուրին:

— Ի՞նչը, Հուրը, ի՞նչը ներեմ, այն՝ որ ինձ սիրում ես:

— Վերջ ի վերջոյ շատ բան կիմենաս իմ մասին ուրիշներից. աւելի լաւ է, ես այժմ ասեմ քեզ: Ես շատերի հետ եմ ծանօթ, Արա, ինձ խաբել են, ես հի-հիմայ եմ հասկանում իմ սխալը: Բայց այլևս ոչ ոքի հետ չեմ խօսի, ես քո-ոնն եմ, արտասանում էր նա հեկեկալով, հաղիւ լսելի ձայնով, գլուխը դրած նրա կրծքին:

— Ես վաղուց եմ լսել այդ. բայց ոչինչ, եթէ ի սրտէ զզջում ես արածներդ. մի լար, ուրախացիր, որ մենք հասանք մեր նպատակին:

— Ա՛խ, սիրելիս, կեանքս... շշնջում էր Հուրին:

— Բայց դու լմա ես ըմբռնել ինձ, իմ գաղափարները, բնաւորութիւնս, արդեօք զիտակցօրէն ես սիրում ինձ, թէ... ասաց Արան:

— Աստուած վիայ է, որ ես հասկացել եմ քեզ. ասաց Հուրին, թաշկինակով սրբելով աչքերը:

— Ուրեմն, Հուրի, մենք յաւիտեանս միմեանց ենք պատկանում, ոչինչ չի բաժանիլ մեզ բացի մահից, խօսեց Արան մի փոքր լուութիւնից յետոյ:

— Այո, սիրելիս: Ես քոնն եմ, դու իմը: Ոչ ոք չի բաժանիլ մեզ:

— Երգուի՛ր, Հուրի:

— Երգում եմ Աստուծոյ անունով, այս սուրբ

եկեղեցիով, սուրբ Աստուածածնի անունով, որ ես քեզ սիրում եմ անչափ, և մինչև մաշո քոնը կը լինիմ: Մայրս, քոյրս մաշանան, թէ ես ուրիշի մասին մտածելիս լինեմ:

— Թող մաշանան այդպիսի մայրն ու քոյրը, որոնց շնորհիւ դու վարկդ ձգում էիր, ասաց իւր մտքում Արան:

— Գու էլ, երգուիր, Արա, որ հաւատամ, թէ դու էլ ինձ ես սիրում:

— Թող վկայ լինին երկինքն ու երկիրը, այս անբիծ, պայծառ աստղերը, թող վկայ լինին իմ մէջ եղած ազնուութիւնը, ու բարոյականութիւնը, որ ես քեզ սիրում եմ և կը սիրեմ մինչև դերեզման:

Նոքա կրկին փաթաթուեցան և լուռ միմեանց կրծքին յենուած, համբոյրներ էին դրօշմում միմեանց այտերին: Այդ վայրկեանին մի մեծ աստղ ընկաւ, թողնելով իր յետևից երկար լուսաւոր շաւիղ: Արան նայեց այդ շաւղին. բայց յանկարծ ահա երկրորդն ընկաւ: Նոյնպէս շաւիղ թողնելով, ապա միւս կողմում երրորդը, միմեանց յետևից թօթափեցան:

— Ինչո՞ւ փախան աստղերը, մտածեց Արան, և վայրկենապէս վատ գուշակութիւն արեց:

Այ՛ո, միշտ քաղցր են սիրային առաջին համբոյրները. այդ րօպէին մարդուս մէջ եղած սէրը, զգացմունքները, և տուփանքը միախառնուելով, գրլուխ են բարձրացնում և համբոյրն է նոցա բաւականութիւն տալիս:

Թշուառ արարածներ: Արդեօք երկուստեք սէրն

է ձեզ այդպէս միաւորում, արդեօք այդ կուսական սիրտը, էպպէս պարզուած, գտուած է և կամ արդեօք ընդունակ է սիրել:

Անմիտ Արա, երջանիկ ես զգում քեզ հուրիկ զրկում, բայց Նա միշտ քոնը կը լինի, միայն քոնը կը լինի:

— Գնանք այժմ, հուրի, բաւական ժամանակ անցաւ. նոքա մեզ կը փնտրեն ու կը տեսնեն, որ դուրս ենք եկել բակից:

Նոքա ձեռք-ձեռքի տուած, խոտերը և ծաղիկները կոխելով, շտապեցին եկեղեցու բակը: Գնացին, տեսան, որ հրաչեան մի ինչ որ բան է պատմում և Նադեան ու միւս օրիորդը հետաքրքրութեամբ լսում են:

— Ի՞նչ շուտ եկա՞ք, հարցրեց Հրաչեան, դեռ ման կը գայիք, ես չեմ ուզում, որ դուք լսէք պատմածս:

Մի փոքր յետոյ լոյսը բացուեց: Առաւօտեան գով քամին փչեց և զուարթացրեց թմրած ուխտաւորներին: Երկինքը շառագունեց, ծիրանագոյն ամպիկները սկսեցին լողալ օդում: Զանգակները հնչեցին: Ժողովուրդն իրար անցաւ, մատաղացու գառները մորթուեցան: Պատարագը սկսուեց: Պատարագից յետոյ Հրաչեան, Նադեան և իւր ընկերուէին զիմեցին դէպի տուն: Արան ու հուրին էլ առանձին, մասկալաթով հետևեցին նոցա:

XV

Յաճախ առանձնասենեակում նստած Արան մտածում էր Հուրիի մասին: Նրան շփոթեցնում էր այն հանգամանքը, որ մայրը կը հակառակէ այդ բանին, քանի որ նա այն կանանցից է, որոնք սէր չեն ընդունում, և չեն էլ ուզում ընդունել: Մեծամասնութիւնը գիտէր, որ Արան և Հուրին սիրահարուած են, հետևապէս շուտով կընկնէր տիկին Սրբուհու ականջը: Այդ պատճառով էլ Արան աշխատեց աստիճանբար նախապատրաստել նրան և ապա յայտնել ամեն ինչ:

Հուրին շարունակում էր ամեն օր յաճախել Արայի մօտ. պատմում էր կարգացած գրքոյկը և լըսում նրա խրատները: Երբեմն այնպէս էր զգացուում Արայի ազդեցիկ խօսքերից, որ արտասուենքն աչքերին նետուում էր նրա գիրկը և փաթաթուում վզովը: Այսպէս նոքա երկար փաղաքշեցին, համբուրուեցան և սիրեցին միմեանց...

Բայց ապակումուած սիրտը գերեզմանում կը մաքրուի: Օրերն անցնում էին: Սեպտեմբերի վերջերն էր: Բնութիւնը ծանրաբեռնուած էր պտուղներով. Արան էլ յուսով էր, որ իւր սիրոյ և աշխատանքի պտուղն էլ կը քաղէ: Խեղճ երիտասարդ...

Աշնանային զով, պարզ և լուսնկալ գիշերները, Բաբալեան Հուրիի բարեկամ—ծանօթները—սիրահանրերը գեարձեալ կախարդաբար զուրս հրա-

ւերեցին Հուրիին, որ արդէն կատարելապէս ձանձրացել էր ընթերցանութիւնից: Նա սկսեց միշտ դուրս գալ փողոց և վերսկսել սիրաբանութիւնները: Այլևս նրա վրայ չէին ազդում Արայի խօսքերը, նա արդէն կշտացել էր նորանից... բայց և միւսնոյն ժամանակ նա շարունակում էր տեսակցել Արայի հետ, խաբելով նորան, որ իբր թէ բոլորովին չէ տեսնուում տղաների հետ և նոյնիսկ զգուում է նոցանից:

Արայի ընկերներից շատերը, որոնք գիտէին նրա սէրը, տեսնելով Հուրիի դաւաճանութիւնը, սկսեցին յայտնել Արային ամեն ինչ: Սա, իհարկէ, չէր ուզում հաւատալ, բայց տեսնելով, որ բոլորեքեանք պնդում են այդ, նա խօսեց Հուրիի հետ և ասաց. «Ես բռնի կերպով չեմ ուզում քեզ ուղղել և չեմ ըստիպում ինձ սիրել, աղատ ես»: Բայց խարդախ աղջիկը իր կոկորդիլեան արտասուենքներով և շաքարով ծածկուած թունաւոր սիրային խօսքերով փարատում էր նրա կասկածը: Սակայն, հետզհետէ Հուրին, ըսկած այդ ժամանակից, կորցնում էր իր նշանակութիւնն Արայի աչքում իբրև սիրոյ առարկայ: Այդ բանին զարկ տուեց մանաւանդ յետագայ դէպքը:

Մի օր երեկոյեան Միսակը, Գուրգէսը և Սոկրատը եկան Արայի մօտ: Սա միայնակ էր և պատըշգամբում նստած գիրք էր կարդում: Տեսնելով երիտասարդներին, նա ցած իջաւ և ընդունեց նոցա: Նոքա դահլիճում նստեցան, իսկ Արան գնաց թէյ պատրաստելու: Միսակը, որ նստած էր գրասեղանի մօտ, յանկարծ նկատեց Գալստեանի օրագիրը, որ

մուշացմամբ ընկած, մնացել էր սեղանի վրայ: Նա մի ընդհանուր հայեացք ձգեց զրաճի վրայ. նրա աչքին ընկաւ միքանի տեղ «Հուրի» անունը:

—Սոկրատ, ահա նրա օրագիրը, տես, ամբողջը Հուրիի մասին է: Գարձաւ նա Սոկրատին:

—Չատ հետաքրքիր է, ասաց Սոկրատը և արագութեամբ մօտ վազեց դէպի նա: Նոքա սկսեցին անյստի աչքերով կարդալ: Բայց Գուրգէնը խլեց նոցա ձեռքեց տետրը և արկղը դրեց, ասելով.

—Գա անաղնութիւն է, պարտնայք, նա կը վիրաւորուի:

—Միամիտ Արա, բացականչեց Միսակը, նորածիլ բեղերը սրելով:

Այդ րոպէին ներս մտաւ Արան, բերելով թէյով լի բաժակները:

—Արա, Հուրիդ ինչպէս է, հարցրեց Սոկրատը կատակի եղանակով:

Գուրգէնն աչքով նշան արեց նրան, ասելով. —Ղենալով, որ չը խօսէ այդ մասին, բայց Սոկրատը չը նկատեց:

—Չատ լաւ է, պատասխանեց Արան ժպտալով:

—Լսի՛ր, Արա, մեզ ընդունում ես իբրև անկեղծ ընկերներ, խօսեց Միսակը դառնալով նրան:

—Բայց ինչու ես առաջարկում այդ հարցը, զարմացաւ նա:

—Գուր դեռ պատասխանիր, յետոյ կասեմ:

—Այո՛, ընդունում եմ:

—Ուրեմն և հաւատացման ես, որ մեր տուած

խորհուրդներն անկեղծ սրտից բղխած կը լինին:

—Այո:

—Գու սիրում ես Հուրիին, այնպէս չէ:

—Այո՛, սիրում եմ, պատասխանեց Արան:

—Բայց դու լաւ ճանաչում ես նորան, ըմբռնել ես նրա հոգեբանութիւնը, քննել ես նրա սիրտը: Արան վերջին հարցի վրայ գլխի ընկաւ, թէ ինչ է լինելու առաջիկայ խօսակցութեան նիւթը: Նա լռեց:

—Չեմ կարծում, որ սառնարիւն կերպով ուշադրութիւն դարձրած լինի նրա վրայ, վրաբերեց Սոկրատը:

—Սիրելիս, դարձաւ Գուրգէնը Արային, մի նեղանար, որ չորս կողմից յարձակում ենք քեզ վրայ, մենք քո լաւն ենք ցանկանում և ցաւում ենք սրկալ քայլիդ վրայ:

Բայց ինչ էք ուզում ասել, հարցրեց Արան նայելով նորա:

—Նա ինչպիսի աղջիկ է, դարձեալ հարցրեց Միսակը:

—Մի ազնիւ օրիորդ է, ասաց Արան:

—Ազնիւ, հ՛ր հ՛ր հ՛ր, ծիծաղեց նա գլուխը շարժելով:

—Մի ծիծաղիր, Միսակ, դրանով ինձ վիրաւորում ես:

—Խաբուած ես, սիրելիս, խաբուած, ասաց Միսակը ձեռքը շարժելով:

—Ի՞նչպէս թէ խաբուած եմ:

— Նա գայլ լինելով հանդերձ գառի կերպարանք է ընդունել քեզ մօտ, մեկնաբանեց Սոկրատը:

— Չատ սխալ էք:

— Գու միայն ասում ես «սխալում էք», բայց նոքա փաստեր ունեն, ասաց Գուրգէնը չարանալով:

— Ափսոս դու, ափսոս քո սէրը, որ նրան ես նուիրել, ասաց Սոկրատը, վերցնելով թէյի բաժակը:

— Իսկոյն կը համոզուի, Սոկրատ, մի փոքր էլ սպասենք, ասաց Միսակը ծոցի զրպանը քրքրելով:

— Ախ, սիրելիք, դուք չը գիտէք, թէ նա ինչ հանգամանքներում, ինչ պայմաններում ապրել, մեծացել է, խօսեց Արան մի թեթեւ հոգեոց հանելով:

Միսակը ծոցից հանեց մի ինչոր նամակ և Սոկրատին ցօց տալով, կրկին զրպանը դրեց:

— Իէ ասա, տեսնենք, թէ ո՞վ է այդ քո Հուրիդ. հարցրեց Գուրգէնը:

— Ես էլ շատ եմ հետաքրքրում, ասաց Սոկրատը:

— Հուրին մի հասարակ բնտանիքի զաւակ է, ասաց Արան, հայրը վախճանուել է նրա չորս տարեկան հասակում: Այնուհետև նա մնացել է բազդի և պատահականութեան կամայականութեան յանձնած: Նրա մայրը, լինելով տղէտ և անհոգ կին, ուշադրութիւն չէ դարձրել իր դուստրների ոչ միայն դաստիարակութեան գործին, այլ և պարկեշտութեան և բարոյականութեան:

— Չատ ճիշտ է, վաւերացրեց Միսակը:

— Հուրիի քոյրերն սկսել են սիրաբանութիւն-

ներով մթնեցնել իրենց օրերը: Տկարութիւնը վրայ հասնելով, նոցա իջեցրել է դերեգման: Հուրին էլ, բնականաբար, իբր փոքր, հետուել է նոցա ամեն բանով և ընկել նոցա հոսանքը:

— Հապա ո՞ր եմ մեր մանկավարժները ու հոգեբանները, ասաց Սոկրատը, որ հետաքրքրութեամբ լսում էր:

— Մի խօսքով, ինչ էլ որ լինի նա, սիրում եմ նորան:

— Նա էլ քեզ սիրում է, հարցրեց Միսակը:

— Այո:

— Նա չի կարող սիրել, Արա, հասկանում ես:

— Տեսնում ես, Գուրգէն, ինչպէս փչանում է մատաղ սերունդը, ասաց Սոկրատը:

— Եղբայր, հապա ինչ եմ անում ուսուցիչները, վերակացունները, հարցրեց Գուրգէնը վրդովւած:

— Ի՞նչ կարող են անել նոքա, ճառեց Միսասակը, քանի որ, սանիկը մի քանի ժամ միայն զրպրոցում նոցա ձեռքի տակն է, իսկ օրուայ մնացեալ մեծ մասը տօնը նոցա աչքերից հեռու, տղաներով կամ օրիորդներով է զբաղուած: Իէ, ասա, ինչդրեմ, դու որ գիտես, թէ Հուրին դպրոցից դուրս, իւր ծրնողի աչքերի առաջ կամ նոյնիսկ ծածուկ փչանում է, ինչու չես իմաց անում վարչութեանը, որ նա միջոցներ ձեռք առնէ այդ բանի դէմ, կամ թէ միւս անմեղներին զերծ պահէ նրանից. կարծեմ զա մատնութիւն կամ մի պախարակիլի քայլ չէ:

— Իմ ինչ գործն է, ինչու անպատճառ ես դառ-

նամ վատամարդի, ասաց Սոկրատը յետ-յետ քաշուելով:

— Ահա հէնց այդ կեղծ պատուասիրութիւնն է, որ մեզ չի թող տալիս մեր բարոյական պարտքը կատարելու շեշտեց նա: Լաւ, թողնենք այս դատողութիւնները, առ և կարգա, Արա, ասաց նա և հանելով նամակը տուեց նորան:

— Միայն քաջ եղիր, աւելացրեց նա:

Արան նայելով գրին, իսկոյն ճանաչեց Հուրիի ձեռագիրը: Միքանի տող կարդալով, նա դուռնատուեց և շփոթուեց. անմիջապէս շարտեց նամակն, ասելով.

— Սա կեղծիք է, որով դուք ուզում էք ինձ բաժանել Հուրիից:

Սոկրատը կռացաւ, վերցրեց նամակը և սկսեց մտքում կարդալ:

— Բարձր կարգա, Սոկրատ, ասաց Գուրգէնը, որ ապշած նայում էր մերթ սրան, մերթ նրան:

Սոկրատն սկսեց կարդալ. —

«Սիրելի իմ Ռ...»

Գուրգէն հաւատում, որ քեզ սիրում եմ, երկուսս էմ մօրս արեւով, որ քեզ էլ շատ եմ սիրում. եթէ չը սիրէի, անցեալ օրը չէի գալ քեզ հետ ըզբօսնելու առաւօտից մինչև ճաշ: Գուրգէնը ես, որ Քալստեանին չը սիրեմ, բայց ես նրան շատ եմ սիրում. նա չափազանց սիրում է ինձ: Խնդրում եմ նամակների մէջ համբուրի մասին մի գրիր և մի խօսիր, կարող է պատահել, Արան իմանայ, այն ժամանակ. շատ վատ կը լինի: Զաբաթ գիշեր եկ:

Հուրի»:

Արան, որ լսում էր, հակառակ իր ցանկութեան վեր ցատկեց տեղից և ասաց. «Գնանք, այսօր շաբաթ է, գնանք ստուգենք ամեն ինչ»: Նրա ծընկները դողում էին, ատամները իրար զարկում, կարծես, ձմռան սաստիկ ցրտում լինէր, նա իրան կորցրել էր:

— Սպասիր, եղբայր, մի շտապիր, դեռ վաղ է, մի փոքր յետոյ գնանք, հանդարտեցրեց Միսակը բռնելով նրա ձեռքը:

— Հրէշ է, հրէշ, այդ արարածը, դուրս թռաւ Գուրգէնի բերանից:

— Միտակ, սրտեղից է քեզ այս նամակը, հարցրեց Արան:

— Այսօր առաւօտ օրիորդ Արուսեակը բերեց ինձ տուեց և ասաց, որ գտել է, պատասխանեց նա:

Արային շրջապատեցին զանազան խառնիշփոթ մտքեր: Նա դեռ ընդունում էր, որ այս բոլորը չարախնդութեան արգասիք է, բայց երբ նայում էր նամակին և տեսնում Հուրիի գիրը, նրա արիւնը գլուխն էր զարկում, կատաղեցնում նորան, և այդ վայրկեանին պատրաստ էր նա ոչնչացնելու այդ զարշելի արարածին...

XVI

Մինչ մեր երիտասարդները վիճաբանում էին, սպասելով ժամանակի անցնելուն, Բաբայեանները բնակարանի առաջ մի ուրիշ երևոյթ էր տեղի ունենում:

Գեռ երեկոյեան՝ գանգերից յետոյ, եկել էր «Ռ-ն» իր կրքերին խաղալիք՝ Հուրի մօտ, և նոքա երկար, շատ երկար առանց ոչ ոքից՝ նոյնիսկ զրացի կանանցից, պատկառելու սիրաբանութեամբ և լպիւրջ հանաքներով էին զբաղուած: Նադեան էլ մասնակցում էր. իսկ միւս երկրպագուները զիմացում կանգնած՝ նախանձով բորբոքում էին «Ռ-ի» դէմ, որին զբաղեցնում էր Հուրին: Բայց սա այնքան բարի էր, որ խօսելով իր հետ կանգնածի հետ, չէր զլանում միւսնոյն ժամանակ մերթ-մերթ քաղցր ժրպիտներով և հայեացքներով ուրախացնել նոցա:

Սրը մթնեց: Փամերն աննկատելի կերպով սահեցան անցան այդ բախտաւորների համար: Նագեան ձանձրացաւ մասլահաթից և ներս մտաւ սենեակ: Բայց Հուրին դեռ տաքանում էր, նրա կրքերի քօսոր բռնկում էր հետզհետէ և այրուող շրթունքները գողգողում: Հուրին տեսնելով, որ միւսները չեն հեռանում իրենց մօտից, զիմեց խորամանկութեան: Նա ճանապարհ ձգեց «Ռ-ին» և պատուիրեց քառորդ ժամից յետոյ գալ: Ռ-ն հրաժեշտ տալով հեռացաւ, իսկ Հուրին միւսներին «բարի գիշեր» ասե-

լով դուռը փակեց և ներս մտաւ: «Քեզ լոյս բարի, հոգիս», — «բաս մեզ հետ չես խօսում, սիրելիս», — «դուշկա, դուշկա», լսուեց նոցա բերաններից:

Հուրին նստեց ճրագի մօտ և սկսեց կարդալ Արայի տուած գրքոյկը — «Առողջ հոգին առողջ մարմնի մէջ»: Բոլորը քնած էին արդէն: Նա ծալեց գրքոյկը և շարտեց մի կողմ: Ապա կամացուկ դուրս եկաւ, և տեսաւ, որ Ռ-ն արդէն կանգնած է այնտեղ: Նոքա նստեցան դռան մօտ շինած նստարանի վրայ և յենուելով իրար շարունակեցին սաղ ու բազը:

- Հուրի ջան, ասաց Ռ-ն:
- Հաջան, պատասխանեց Հուրին:
- Գու ինձ սիրում ես:
- Իհայկէ, սիրում եմ, որ չը սիրէի, այս կէս գիշերին քեզ հետ դուրսը չէի լինիլ:
- Բայց մի հարց տամ, միայն ճիշտ պատասխանիր:
- Ասա:
- Ի՞նձ ես շատ սիրում, թէ՞ Գալստեանին:
- Հուրին տատանուեց. նա զգում էր, որ դէպի Արան աւելի մի զօրեղ զգացմունք է տածում, քան միւսներին և իրան: Նա ժպտաց և ասաց:
- Երկուսիդ էլ շատ եմ սիրում:
- Չէ, չէ, ասա կամ ինձ կամ նրան:
- Քեզ էլ, նրան էլ:
- Չէ, ես հաստատն եմ ուզում իմանալ, ինձ թէ՞ նրան:

— Նա ձեռքը ձգեց Հուրիի մէջքովը, իսկ միւսով բռնեց նրա ձեռքը: Այս բանն աւելի լաւ տրամադրեց Հուրիին:

— Քեզ եմ շատ սիրում, Ռ... շշնջաց նա ժրպտալով:

— Հապա ինչու ես ամեն օր գնում նրա մօտ, գրքեր ստանում, ժամերով խօսում: Ես քեզ համար այն տեսակ սիրահարական գրքեր կը բերեմ, որ իսկի Գալստեանն էլ կարդացած չը լինի: Ասա տեսնեմ, ինչ է ասում նա քեզ:

— Ի՛հ, ինչ եմ կորցնում, ժամանակ ենք անցկացնում:

— Հապա ինչու ես կարդացած գրքերդ պատմում նրան, լսում ես նրա ասածները:

— Ի՞նչի ես նախանձում, նա էլ սիրուն, լաւ տղայ է. ա՛խ, Ռ. ջան, եթէ իմանաս, թէ ինչպիսի խելօք երիտասարդ է: Գիտես, ինչքան լաւ-լաւ օրիորդներ ունի ծանօթ: Գեռ ես չորս հոգի գիտեմ, որ սիրահարուած են նրա վրայ:

— Ես չեմ ուզում, որ դու նրա հետ գործ ունենաս, էլ չը գնաս նրա մօտ: Մէկ էլ Հրաչեան է լաւ տղայ, չէ, նա է խլում քեզ մեզանից ու Արայի գիրկը ձգում:

— Ոչ, ոչ, սիրելիս, խնդրում եմ այդպիսի բան չասես, Արան էլ լաւ տղայ է, որին սիրում եմ, Հրաչեան էլ նոյնպէս, որին ես միշտ լսում եմ: Ես գիտեմ իմ գործս: Դու քեզ համար մտածիր, ո՞ւմ որ ուզենամ, կը սիրեմ ու... քեզ խօ սիրում եմ:

Դօն-ժուանը տեսնելով, որ գուր կը լինի այդ մասին խօսելը, նիւթը փոխեց.

— Գիտես, Հուրի, քո գրած նամակդ կորցրել եմ, ասաց նա մեքենայաբար պտրելով զրպանները:

Հուրին սարօտիա՛հար եղաւ:

— Ա՛իշտ ես ասում Ռ. հարցրեց նա:

— Ինչպէս թէ կորաւ, հիմա որ Արան գտնի:

— Անպատճառ Արան պէտք է գտնի, վրայ բերեց Ռ-ն:

— Նա չը գտնի, նրա ընկերները կը գտնեն ո՞ւ նրան կը տան: Բոլորն էլ ինձ ճանաչում են ու թշնամի են ինձ, ասաց նա վրդովուած:

— Անհոգ եղիր, սիրելիս, հանգստացրեց Ռ-ն և ցանկացաւ նրա ձեռքը բռնել, բայց Հուրին թոյլ չը տուեց:

— Ի՞նչ անեմ, Տէր Աստուած, կրկնում էր նա: Ռ-ն տեսնելով, որ Հուրիի տրամադրութիւնը փոխուեց, որ այլևս նա չի կարող նպատակին հասնել, կամեցաւ կատակի ձեւ տալ: Ժամերով նա ըստ պատել է, խօսել է, զրգուել ու բաժանման րոպէին մի համբոյր չըստանալ նրանից, այդ անկարելի բան է:

— Հանաք արեցի, Հուրի, ուզեցայ քեզ վախեցրնեմ, ասաց նա ծիծաղելով, ինչ շատ վախեցար:

— Ա՛իշտ, հանաք ես անում, հարցրեց Հուրին սրտատրոփ:

— Աստուած վիայ, հանաք եմ աճում, նամակը տանն է, վաղը կը բերեմ քեզ կը տամ, ասաց նա: Հուրին հանդարտուեց և սկսեց ժպտալ:

Արդէն ժամը 12-ն էր: Չորս կողմում տիրում էր խորին լուռութիւն: Ամենքը քնել էին:

— Փամանակ է զնալուս, ասաց նա խորհրդաւոր տօնով:

— Այո՛, արդէն ուշ է, զնա, ասաց Հուրին:

Բայց ոչ մէկը տեղից չը շարժուեց, կարծես սպասում էին մի բանի: Նոքա նայեցին իրար: Գօնփուանը կրկին փաթաթուեց Հուրիին, և, սա էլ նրան: Նոքա սկսեցին համբուրուել: Միքանի ըստ պէ լուռ մնացին այս պողպտում:

Նոյն ըրպէին մեր երկտասարդները, որ արդէն գիմում էին զէպի Հուրիենց բնակարանը, մօտեցան:

Արան լուռ գլխիկոր շտապում էր: Ի՞նչ յուզիչ մտքեր գալիս, զնում էին նրա գլխով: Ո՛հ, Տէր Աստուած, դուցէ այժմ վաւերանայ Հուրիի կեղծ լինելը, դուցէ այժմ իր աչքով տեսնէ նրան ուրիշների զրկում նստած, համբուրելիս, այն ժամանակ: Այն ժամանակ նա ատրճանակը կուղղէ առաջ Հուրիի սրտին, ապա իրեն: Այդ ըրպէին նա ինստինկտաբար ձեռը տարաւ զրպանը, տեսնելու թէ ատրճանակը մօտն է: Բայց, բարեբաղդաբար, թէ դժբաղդաբար մօտը չէր: Արդէն նոքա մօտեցան Բաբայեանների բնակարանին և պէտք էր թեքուել աջ կողմ, որ մի նեղ փողոց էր, որտեղ և գտնուում էր վերոյիշեալ տունը:

Նա կամենում էր շտապով թեքուել աջ, բայց Միսակը բռնեց, նրան և կանգնեցրեց, ասելով:

— Սպասիր, Արա, զգոյշ եղիր, կը նկատեն. Սոկրատ, Գուրգէն, դուք կանգնեցէք այստեղ և միք երևալ, իսկ ես ու Արան մօտենանք դռանը, Արա, աշխատիր շուկ անգամ չը բարձրացնես:

Սոկրատն ու Գուրգէնը կանգնեցին պատի տակ, իսկ նոքա ծռուելով նեղ փողոց, պատի տակից մըթնով, գիշերային ոգիների նման, սկսեցին առաջ գնալ:

Այդ վայրկեանին Հուրին ու Ռ-ն գեռ դրկախառնուած էին: Նոքա չէին նայում իրենց շուրջը, կարծելով, որ այս կէս գիշերին ոչ ոք չի վրայ գալ: Թշուառականներ:

Միսակը նկատեց քարի վրայ սև ստուերներ և լուռ, ձեռքով զարկելով Արային, ցոյց տուեց այն: Սոքա կամաց-կամաց մօտեցան և կանգնեցին մօտերը: Արան ճանաչեց Հուրիին սև կարճ գուստով: Նա կատաղեց և կամենում էր յարձակուել երկուսի վրայ, բայց զսպում էր իրեն, բացի այդ Միսակն էլ պինդ բռնեց նրա թևը, որ մի դուցէ չը զարկէ նոցա:

Նոքա արդէն կշտանալով իրարից, կամենում էին հրաժեշտ տալ, որ Արան «անառակներ» գոչելով յարձակուեց նոցա վրայ: Բայց Միսակը պինդ բռնեց և խանդարեց: Նոքա կայծակահար եղան, Ռ-ն խուսափելով հարուածից վեր ցատկեց և սկսեց, որքան ոյժերը ներում էին, վազել, և անյայտացաւ գիշերուայ:

խաւարի մէջ: Իսկ Հուրին, որ քիչ մնաց ուշաթափուէր երկիւղից, ներս վագեց բակը և անմիջապէս դուռը փակեց:

— «Գաւաճան» գոչեց Արան նրա յետևից:

Այդ բոպէին Սոկրատն ու Գուրգէնը լսելով նրա բարձր աղաղակը, մօտ վագեցին, բայց ոչինչ չը հասկացան:

— Տես՛ր, սիրելիս, ասաց Միսակը Արային:

— Տեսայ, տեսայ և համոզուեցի, որ Հուրին անբարոյական աղջիկ է, որ նա ամբողջապէս խրուած է անբարոյականութեան տղմի մէջ, որ դուք էլ իմ ազնիւ և բարեկամ ընկերներս էք. նա, նա, ա՛խ, դու հրէշ... խաբեբայ... սպանել պէտք էր... բացականջում էր իրեն կորցրած:

— Ո՛հ, խորտակուեց սէրս, ես խաբուած եմ, հառաչեց նա և սկսեց երեխայի նման հեծլիլտալ...

XVII

Ահա այս դէպքը եղաւ նոցա սիրոյ ամենամեծ պայքարը: Մինչ այդ, Գալստեանն իր ամբողջ հուլթեամբ սիրում, պաշտում էր Հուրիին, զխտենալով Հանդերձ նորա անցեալը, իսկ այժմ այդ սէրը փոխուեց ատելութեան և վրէժխնդրութեան: Նա աշխատեց մոռանալ նրան, ջնջել նրա անունն իսկ իր լիշողութեան միջից: Այնուհետև նրա մէջ զլուխ բարձրացրեց պատուի և սուրբ սիրոյ արարտաւորուած զգացմունքը, որ ամենայն ուժով վրէժ էր պահանջում այդ նեխուած ծաղկից:

Օր օրի վրայ զգալի կերպով նուազում և տրկարանում էր մեր խաբուած հերոսը: Նա խուսափելով մարդկանցից, ժամերով նստած իր առանձնասենակում, մտածում էր այդ եղելութեան վրայ, և երբեմն մեղադրում, նախատում էր ինքն իրեն, ամենամեծ յանցաւոր ճանաչելով այդ բանում, որ չունեցաւ արնական կամքի ոյժ, չը կարողացաւ խեղդել իր մէջ այդ սէրը և խաբուեց մի ապականուածի կեղծ ու կախարդ սիրային հայեացքներից:

Մտածմունքները ճնշեցին նրան:

Կարծես, կեանքն էլ տքնում էր նրա մատաղ հասակի վրայ դնել բազմահոգս ծերունու կնճիռներ և թախիծ: Ուղիղ մի շաբաթ յետոյ նա արդէն պառկեց անկողնում, և նոյնիսկ դժուար էր ճանաչել այն առօյգ, զուարթ և գեղատեսիլ Արա Գալստեանին,

ներկայ անկողնում տառապող դալկացած, գեղնած կմախքի և ջղերի մէջ:

Աշնանային զով օրերից մէկն է: Արեգակը լիջաւ հորիզոնից և գիշերային գեփիւռը փչեց: Քիշիւր մի-քանի ըրպէ առաջ դուրս ելաւ Արայի մօտից, նշանակելով նոր գեղեր և տալով պատշաճաւոր խորհուրդներ: Հիւանդը շուռ ու մուռ էր գալիս անկողնում և չէր հանգստանում: Ահա նա թոյլ ուժերը լարելով և ճիգ թափելով, վեր ելաւ տեղից, հագաւ գիշերային վերարկուն, մօտեցաւ լուսամուտին և բանալով, նստեց մօտիկ, և սկսեց դուրս նայել: Երեկոյեան հովը զարկեց նրա թմբած ճակատին և մի փոքր զուարթացրեց: Նա աշխատում էր ոչինչ չը մտաբերել, և շարունակ նայում էր դուրս, սպասելով Հրաչեայի գալստին, որ ամեն երեկոյ այցելում էր: Բայց մտքերը պաշարեցին նրան: Բարձրաձայն հառաչներ էին դուրս գալիս նրա այրուած և տանջուած սրտի խորքերից: «Ո՛հ, Տէր իմ Աստուած, միթէ իրականութիւն է սա», մտածում էր նա. «արդեօք երազ չէ»: Նա անգիտակցաբար ձեռով զարկեց պատուհանի ապակուն և քիչ մնաց, որ կոտրէր: Այդ աղմուկից ինքն էլ վեր թռաւ: «Ա՛խ, միթէ թառամում եմ, դեռ չը բացուած, միթէ գերեզման պիտի իջնեմ դեռ կեանքի քաղցր պտուղները չը ճաշակած: Դո՛ւ ես պատճառը Հուրի»:

Նա նստած տեղից վեր ելաւ և սկսեց սենեակում լեռ ու առաջ քայլել: «Ճակատագիր է, ար-

դեօք, որին չեմ հաւատում», շարունակեց մտածել նա, «ես ուզեցի, կամեցայ, երջանիկ լինել այս ժամանակաւոր կեանքում. և ինչն է երջանկութեան աղբիւրը, եթէ ոչ սէրը: Առանց սիրոյ մարդ կը նրմանի աշնանային ծառի չորացած, զուռատուած ճիւղի: Ես քեզ նուիրեցի իմ սիրտը, իր ըրտը զգացմունքներով, սիրեցի, աստուածացրի քեզ, ով դու խարդախ կոյս, իսկ դու փոխարէնը թունաւոր սրբտիցդ թոյն ներհոսեցիր իմ երէտասարդ կեանքիս մէջ»:

Այդ ըրպէին տիկին սրբուհին լսելով նրա քայլերի ձայնը, ներս մտաւ և խանգարեց նրա մտածմունքներին: Նա զարմացմամբ հարցրեց.

— Ի՞նչու ես վեր կացել անկողնից, ինչ է պատահել, չէ՞ որ բժիշկը պատուիրել է պառկած մնալ:

— Ոչինչ մայրիկ, անկողնում սաստիկ անհանգիստ էի, վեր ելայ մի փոքր շրջելու սենեակում, գիտտ էի, վեր ելայ մի փոքր շրջելու սենեակում, գուցէ հանգստանամ, պատասխանեց նա թոյլ ձայնով:

— Պառկիր, որդիս, պառկիր, կատարիր բժշկի խորհուրդները, ինձ մի դժբաղդացնիլը. նրա աչքերից զլորուեցին արտասուների կաթիլներ:

Խեղճ մայր: Դեռ դու ոչինչ չը գիտես, չը գիտես, թէ ինչ է պատահել. թէ ինչ է քո սիրելի որդու տկարութեան պատճառը: Արդեօք ինչ կասես եթէ իմանաս, որ մի աղջիկ է այդ բանի պատճառը: Արան խղճալով իր վշտացեալ մօրը, զիջեց նրա յորդորանքին և պառկեց անկողնում: Տիկին Սրբուհին

զնաց և թէչ բերեց նրա համար, դրեց անկողնու ժօտ և դուրս ելաւ:

«Բայց եթէ մեռնեմ, ինչ կը լինի այդ թշուառ մօր դրուժիւնը» մտածեց Հիւանդը, նայելով իր մօրը, «ո՛հ, նա կատարելապէս կը ցնորուի»: Ա՛խ, անդգամ Հուրի, տուր իմ սէրս, իմ զգացմունքներս, վերադարձրու իմ պատիւս և առողջութիւնս: Ա՛խ, երանի թէ մի օր կարողանում հանդիպել քեզ, այն ժամանակ, այն ժամանակ ես քեզ կսպանեմ»: Վերջին խօսքերը նա բաւականին բարձր արտասանեց, այնպէս որ եթէ մէկը նստած լինէր այնտեղ, կը լսէր. նա մի շարժում գործեց անկողնում բռունցքները սեղմեց, կարծես պատրաստուում էր զարկելու մէկին:

Այդ միջոցին դուռը բացուեց և ներս մտաւ Հրբաշեան, ձեռին մի ինչ որ փոքրիկ կապոց բռնած: Դա խմորեղէն էր, որ նա բերել էր ընկերոջ համար, թէյի հետ ուտելու:

Հիւանդը գլուխը վեր բարձրացրեց և տեսնելով Հրաչեային, ուրախացաւ:

— Ի՞նչպէս ես, սիրելի Արա, հարցրեց Հրաչեան, աթոռը մօտ դնելով և նստելով:

— Քանի յիշում եմ այն անպիտանին, աւելի վատանում եմ, յոյս չունեմ ինձ վրայ, սիրելիս:

— Երեխան էս, Արա, ինչե՞ր ես խօսում, ամօթ քեզ. բժիկը եկա՛ւ:

— Եկաւ և նոր դեղեր նշանակեց:

Ապա նա նստելով անկողնում, ասաց.

— Գիտե՛ս, Հրաչեայ, ինչ եմ մտածում:

— Ի՞նչ:

— Մտածում եմ, որ ինչ կը լինէր, որ բոլոր երիտասարդների և օրիորդների, այսինքն մատաղ սիրունդ: զգացմունքները սուրբ և ազնիւ լինէին: Բարոյական սկզբունքները արմատացած լինէին նոցա հոգու խորքերում և միևնոյն ժամանակ սէրը նոցա ամուսնական կեանքի հիմնաքարը դառնար, ասաց Հիւանդը:

— Իդձեր ու ցանկութիւններ, բացականչեց Հրաչեան:

Մի փոքր լուռութիւնից յետոյ, խօսեց Հիւանդը:

— Հրաչեայ, նրա պատկերը չի հեռանում ացքերիս առաջից:

— Աւրեմն դու գեռ սիրում ես նորան, հարցրեց Հրաչեան վրդովւած ձայնով:

— Սիրե՛լ, ոչ թէ սիրում եմ, այլ...

— Հապա ինչու ես մտածում նրա մասին:

— Հակառակ իմ ցանկութեան, մտածմունքները շրջապատում են ինձ, ասաց Արան:

— Արդեօք նրա խիղճը տանջում է իրեն, դա՛ւ ձաւ նա Հրաչեային, արդեօք նա զգում է իր արածները, զղջում է:

— Զարմանում եմ Արա, թէ ինչ հասկացողութեան տէր ես: Չէ որ նա քեզ սիրեց ըստ քո՛, պաշտեց և նուիրուեց, հապա ինչու նրան դտար ուրիշի գրկում, ուրեմն նա ո՛չ խիղճ ունի, ո՛չ էլ զղջում:

— Ա՛խ, վրէժ, վրէժ, դոչեց Հիւանդը, ձեռքը

Թափ տալով, այդ պարագիտը ծծեց իմ կեանքիս ամենաքաղցր հիւթը, և ես թառամում եմ:

— Հանգստացիր, սիրելիս, նա արդէն կը պատ-
ժուի, ասաց Հրեաչեան, բռնելով նրա ձեռքը:

— Եթէ ես մեռնիմ, Հրաչեայ, քեզ իբրև ազ-
նիւ ընկերի, յանձնում եմ, որ նրա վրէժը լուծես,
եթէ ոչ, դու իմ ընկերը չես, շարունակեց հիւանդը
անքալով:

— Բայց գիտես, Արա, այն ժամանակ ուրիշնե-
րը կը մտածեն, թէ նրան բռնութեամբ ուզում էիր
ստիպել քեզ սիրել:

— Բռնութիւն, միթէ սէրս բռնութիւն էր:
Պ՞ո՞ւ էլ ընկեր, դ՞ո՞ւ էլ սկսում ես դաւաճանել, ասաց
նա կենճոտուելով:

— Սիրելիս, դու ինձ չը հասկացար: Ես գիտեմ,
որ դու սիրեցիր նրան, բայց նա քօ սէրը իր սիրուց
կասծեց, ահա և այդ հանգամանքն եղաւ այս ամե-
նի պատճառը:

— Ասա, ինչդրեմ, Հրաչեայ, նա արժանի չէ վը-
րէժ ժխնդրութեան, հարցրեց հիւանդը նայելով նրա
աչքերին:

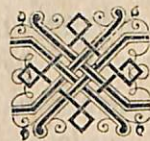
— Նա արդէն ստացաւ իր պատիժը. ես նրան
սատիկ անարգեցի և թքելով երեսին, հեռացայ ընդ
միշտ: Մօբն էլ յայտնեցի նրա բոլոր արարք-
ները, բայց նա ինձ և քեզ թշնամիներ համարեց
իր «անսման» Հուրիին: Բայց բնութիւնը վրէժխըն-
դիւր կը լինի նրանից, խորհրդաւոր կերպով շեշտեց
Հրաչեան:

— Ինչպէ՞ս, հետաքրքրութեամբ հարցրեց Արան:

— Թողախտն արդէն բորբոքուել է: Նա չէ կա-
րողանում ուսումնարան գնալ, տկար է: Մի խօսքով
սիրելիս, մոռացիր նորան, առողջացիր և սկսիր դոր-
ծել: Գոնէ խղճա մօրդ, ընտանիքիդ: Ոչինչ, առա-
ջին սէրդ անյաջող էր, բայց դա փորձութիւն է,
կեանքի բովից անցնել է նշանակում: Բացի այդ
կեանքի է համարել երիտասարդական հրապուրանք-
կարելի է համարել երիտասարդական հրապուրանք-
ներ: Ես էլ շատ եմ արել, և անում եմ: Հէնց հի-
մա օրիորդ Գիւլումեանը կարծում է, որ ես սիրա-
հարուած եմ իր հետ, և կամուսնանամ հետը: Բայց
ո՞վ գիտէ, թէ հանգամանքներն ինչպէ՞ս կը փո-
խուին:

— Ո՛չ, ո՛չ, իմ սիրային խաղ չէր. ես սիրեցի
իդէալական սիրով. բայց նա խաղաց իմ սիրոյս
հետ... ասաց Արան գլուխը դնելով բարձին և հա-
ռաչելով:

Հրաչեան երկար մնաց նրա մօտ և աշխատեց
հանգարտեցնել նրան: Մօտ ժամի 12-ին գիշերուայ
նա գնաց տուն, առողջութիւն մաղթելով ընկերոջը:

XVIII

Արքան որ մարդս ընկնի իր բարձրութիւնից, կորցնէ մարդուն յատուկ լաւ զգացմունքները, և հաւասարուի կրքոտ անասուններին, այնուամենայնիւ նրա ներքին աշխարհի լարիւրինթոսի անկիւններից մէկում կը մնայ այնիւ զգացմունքի մի կայծ: Եւ կարող է այդ կայծը բռնկուել ու ոչնչացնել այնտեղ բուն դրած նեխումն ու ապականութիւնը:

Հուրին զրկուելով Գալստեանից, սկսեց լրջօրէն մտածել իր արածի վրայ: Նա յաճախ ժամերով կենդրոնանալով ինքն իր մէջ, հաշիւ էր տալիս իր անցեալի մասին: Նա վախենում էր, որ մի գուցէ ուսումնարանում լսեն իր վարքի մասին և դուրս անեն: Այն չարախնդաց գիշերուանից սկսեալ նա տանից չէր դուրս դալիս, այլ ևս նա չէր արժանացնում իր քաղցրաժպիտ հայեացքներին իւր յետեւից շրջող երիտասարդներին:

Նրա խիղճը սկսեց խայթել ամենադաժան կերպով: Բացի այդ, մի անսպասելի փոփոխութիւն պատահեց նրա կեանքի մէջ: — Երկար տարիների բազմաթիւ երեկոյթների փոշին ու ծուխը, դուրս ելած ժամանակ սառն քամու արած վատ ազդեցութիւնը նրա մատաղ թոքերի վրայ, խղճի խայթը, անընդհատ մտածմունքն ու հառաչելը, օրերով քաղցած մնալը... ահա այս բոլոր հանգա-

մանքները, միախառնուելով, Ֆիդիքական վերջին հարուածը տուին դժբաղդ Հուրիին:

Նրա թոքերը սկսեցին բորբոքուել. նա յաճախ ուշաթափուում էր և հազիւ հազ սթափուում: Գեռանցեալ ձմեռ բժշկի հմտութիւնը փրկեց նրան մահից:

Այժմ նա ուզում էր յաղթել հիւանդութեանը, բայց իզուր: Նա նման էր մի բարակ մոմի, որ վառուելով շատ կարճ ժամանակում պիտի հանգչէր: Նա երբմն պառկում էր անկողնում, երբեմն վեր կենում:

Ահա և այս ժամանակում նա բոլորովին փոխուեց: Նրա սրտի անկիւններից մէկում թագնուած ազնիւ զգացմունքը, որ դեռ նրան չէր ձգել մարդու արժանաւորութիւնից, բռնկուեց: Հուրի առաջ միշտ կանգնում էր իր անցեալը: Մտաբերում էր նա իր համարձակ քայլերը, զուարճախօսութիւնները այլասեռ և փողոցային տղաների հետ, սիրաբանութիւնները, համբոյրները, և այս բոլորը մտաբերելով՝ ճնշում էին նրա սիրտը, խլում էին նրա հանգիստը: Մի րոպէ նա ինքը լուռ հանդիսատես էր երևակայում իրեն այդ բոլորին և զգուելով զգուում այդպիսի քայլից: Հապա ինչու էր Հրաչեան շարունակ պախարակում նրան, յանդիմանում, և երբ չէր լսում նրան, նա խորշում էր Հուրիից: Ոչ միայն Հրաչեան, այլ և վերջերը, երբ լսեցին Արային խաբելու մասին, շատ օրիորդներ, նոյն իսկ իր ընկերուհիները սկսեցին հեռանալ նրանից և ատել: Հապա Արան, որ սիրեց նրան անկեղծօրէն, պաշտեց իբրև մի սրբի, այժմ ինչպէս տանջուած

է, դառն է թուում նրան կեանքը. ո՞վ է այդ բանի յանցաւորը, — դարձեալ Հուրին: Նա զգաց, որ ինքքը Արայի եղունգին անգամ արժանի չէ եղել, որ Արան բարոյականութիւն էր քարոզում իրեն, իդէալներ էր տալիս, բայց ինքքը դոցա փոխարէն իր թունալից շրթունքները հպեց նրա շրթունքներին և թունաւորեց: Ամբողջ քաղաքն իմացաւ այդ բանը, և դատապարտեց Հուրիին: «Միթէ ես եմ այդ Հուրին», մտածում էր նա երբեմն-երբեմն: Էլ ինչ երեսով պէտք է տանից դուրս գայ, էլ ինչպէս պէտք է պարկեշտ օրիորդ անունը կրէ: Նա արդէն մարդկութիւնից էլ ստոր է եղել: Ի՞նչ պէտք է անել, գնալ ջուրն ընկնել, այլ կերպ չի կարելի: Բայց ո՞չ, դեռ ապրել է ուզում նա: 2^է որ նա արդէն ըստ իւր՝ կեանքի քաղցր հիւթը քանց, ճաշակեց: «Ո՛չ, ո՛չ, ես վերին սաստիճանի ընկած եմ բարոյապէս, այո՛, փչացած եմ» մտածում էր նա: «Խեղճ Արա, ես քեզ խաբեցի. թունաւորեցի»: Նա զգալով այս բանը, կամեցաւ հէնց ինքքը այդ թոյնը յետ առնել, մաքրել նրան. «Այսուհետեւ, եթէ ապրեցի, նոր մարդ, նոր Հուրի կը լինիմ», կրկնում էր նա ինքն իրեն:

Այսպիսով նա կորստեան անդնդի ամենավերջին ծայրին կանգնած, կամեցաւ յետ դառնալ: Նա սկսեց ամեն ըրպէ ընկղմուել մտածմունքների մէջ, հաշիւ տալ իրեն: Նրա խիղճը արթնացաւ և սկսեց սաստիկ խալթել նրա սիրտը: Ահա այսպիսի դրութեան

խնդրել Արայից և նուիրուել նրան: Այս միտքը մի փոքր կազդուրեց նրան: Բայց ինչ երեսով դիմել Արային, չէ որ նա իր աչքերով տեսաւ յանցանքը, դաւաճանութիւնը, և նոյն իսկ պատրաստ է սպանել նրան, ոչնչացնել: Այդ, շատ դժուար իրականանալի միտք է, ցնորք: Ուրեմն պէտք է ուրիշ կերպ մտածել: «Հրաչեան, Հրաչեան միայն կարող է հաշտեցնել ինձ Արայի հետ», մտածեց նա: Նախ պէտք Հրաչեայից ներողութիւն խնդրել, արժանանալ թողութեանը, որպէսզի նա էլ իր կողմից համոզէ ընկերոջը:

Մի օր նա Նադեային ուղարկեց նրա մօտ և յայտնելով իր դրութիւնը, խնդրեց գալ այցելել: Բայց Հրաչեան թքով և զգուանքով միայն պատասխանեց: Մի քանի անգամ Հուրին դիմեց նրան, կանչեց. նոյն իսկ մօրն էլ ուղարկեց, բայց Հրաչեան քարասիրտ էր դարձել նրա վերաբերմամբ:

Նա փորձեց Արուսեակի միջնորդութեամբ Արայի բարկութիւնն անցկացնել: Բայց այդ էլ իզուր: Արան խորին յանդիմանօք յետ ուղարկեց Արուսեակին:

Օրերն անցնում էին: Հուրին դալիանում էր, որպէս ծառիցը կտրած մի ճիւղ: Իսկ Գալստեանը շնորհիւ բժշկի եռանդուն ջանքերի, և ընկերների մխիթարանքի և փայփայանքի, առողջանում էր: Նա երբեմն շորերը հագնում էր և տանը շրջում: Բայց դեռ գտնուում էր նոյն կմախքացած դրութեան մէջ թուխ-կարմիր գոյնն իսպառ ոչնչացել էր նրա երեսի վրայ:

Հուրին, ժամ առ ժամ դէպի Ֆիզիքական անկումն էր դիմում, չը նայած, որ բարոյապէս, բարձրանում էր: Սկզբներում Հազիւ շաբաթուայ ընթացքում երկու-երեք անգամ կարողանում էր ուսումնարան երթալ, բայց վերջն ընկաւ անկողին: Տեսնելով, որ կողմնակի ջանքերն իզուր են, նա վճռեց անձամբ մի նամակ գրել Արային:

Մի օր նա նստեց անկողնում և դողդոջուն ձեռքով սկսեց գրել: «Գուցէ չընդունէ, տատանում էր նա, գուցէ կարծէ, որ ես դարձեալ նոյնն եմ, որ դարձեալ ուզում եմ խաբել նորան: Ո՛հ, Տէր իմ Աստուած, միթէ այս էլիբ վիճակել ինձ»:

«Սիրելի Արա!

Ես մեղաւոր եմ քո առաջ. ես մի անարժան աղջիկ եմ: Գու ինձ սիրեցիր, տանջուեցիր, բայց ես քեզ խաբեցի: Այժմ գղջում եմ անցեալս ի սրտէ, ներիր ինձ և ընդունիր իբրև քեզ պաշտողի և սիրողի: Քո պատասխանից է կախուած իմ նուազած կեանքը.— քո «այո»ն ինձ կը բժշկէ, իսկ «ոչ»ը... ո՛հ... գուցէ գերեզման իջեցնէ: Եթէ երկրորդ անգամ տեսնես ինձ ուրիշի հետ, դաւաճանելիս, ատրրճանակի հարուածով փոխարինիր սէրդ: Ա՛խ, սիրելիս, փափկացրու սիրտդ, խղճա ինձ՝ քո սիրած Հուրիի:

Հուրի Բաբալեան»:

Նազեան պոստը ձգեց այս նամակը, որ և ըստացաւ Արան:

— Անզգամ, կամենում ես կրկին խաբել և վերջին հարուածը տալ ինձ գոչ Արան կարգալով:

«Բայց գուցէ սրտանց գղջում է, մտածեց նա մի փոքր հանդարտուելով: Հապա այն բազուկները, որ գրկել էին նրան... ո՛չ, ո՛չ խաբում է, պղծում է սէրը, դաւաճանում է, արժանի է տանջանքներին»: Վերջին խօսքերը բաւականին լսելի կերպով արտասանեց նա և վեր կենալով տեղից սկսեց արագ-արագ շրջել սենեակի մէջ:

Ահա նա նստեց գրասեղանի մօտ, արկղից հանեց մի թերթ թուղթ, վերցրեց գրիչը և սկսեց գրել: «Բաւական է, որքան խեղդեցի իմ մէջ սիրտս ճնշող մտքերը» ասաց նա թանաքը թաթախելով: Այդ բոպէին ներս մտաւ Հրաչեան: Արան, տեսնելով նրան, գրիչը վայր դրեց և անմիջապէս արկղիցը հանելով Հուրիի նամակը տուեց նրան: Նա կարգաց և լուռ կերպով ծալծլեց նամակը:

— Տեսնում ես, Հրաչեայ, այդ գարշելին գեռ անկողնու միջից անգամ չէ դադարում խոցել սիրտս:

Հրաչեան լուռ էր և ոչինչ չէր պատասխանում: Նամակի բովանդակութիւնը մեղմացրեց նրան: Նա հասկացաւ, որ նամակը Հուրիի զգացմունքներն են արտայայտում, և այն էլ փոխուած, գտուած զգացմունքները: Նա, որ իր կործանիչ ընթացքը լաւ գիտեցնալով, իր մատաղ կրծքի թունաւոր լինելը լաւ իմանալով, որոնց վախճանը սառն գետնափորն է և որ առաջ գերեզմանի անունը լսելով հեղնաբար ծիծաղում էր, այժմ ինքը խոստովանում է, որ գերեզման է իջնե-

լու և սոսկում է, ասելով, որ դուք է Արայի՝ այդ չարքաշ երիտասարդի «այո»ն կը փրկէ նրան: Նրա խիղճը զարթել էր: Նա ցանկացաւ անմիջապէս գնալ Հուրիի մօտ, տեսնել նրան, յոյս տալ, և Արային համոզել Հուրիի հոգով վերածնունելը:

Արան, ընդհակառակն, բորբոքուեց: Բուպէսպէս պատկերացաւ իր առաջ Հուրիի հետ անցրած օրերը, ապա նրա դաւաճանութիւնը, նամակները, ուրիշների հետ համբոյրները. ահա այս բոլորը գրգռեցին նրա բարկութեան, վրէժխնդրութեան և պատուի զգացմունքները: Նա այժմ նմանում էր մի հրաբուխի, որ լանկարծ ժայթքելով, սկսում է հաւաքուած բոլոր ճընշող իրերը դուրս շարտել մեծ ուժգնութեամբ:

— Նա իմ սէրս կը քով և վաւաշոտութեամբ փոխարինեց, շարունակեց Արան: Նրա բոլոր խօսքերը, սիրային հայեացքները և համբոյրները կեղծ են եղել: Միթէ նա չը զիտէր, որ ես սիրում էի նրան իմ ամբողջ էութեամբ, նուիրուել էի նրան, ինչու սկզբից չասաց, որ ինքը չը զիտէ սիրել և դիմակաւորուելով, ինձ այս օրին հասցրեց: Ա՛հ, նրա սէրը փուշ ու տատասկ է դարձել և անդադար ծակոտում է մատաղ սիրտս: Այժմ ուզում է հաւատացնել, թէ ինքն էլ տանջւում է. ախ, դու իարգախ...
 Նա լուեց և սկսեց շրջել սենեակում: Հրաչեան ծխախոտը հանելով գրպանից և կպցնելով, ասաց.

— Բաւական է, Արա, հանգստացիր. նորից կը հիւանդանաս: Բայց ինչու ես կարծում, որ այս նա-

մակն էլ կեղծ է, գոնէ ես կարծում եմ, որ արդէն Հուրին նախկինը չէ: Այս քանի օր է, Նազեան և Արուսեակը գալիս են ինձ մօտ և նկարագրում նրա վիճակը: Մարդկային խղճի ընդդէմ կըլինի անուշադիր թողնել նորա զղջացած սրտի արտասուքները: Հանդարտուիր, սիրելիս, եկ գնանք տեղութեան:

— Գնանք, և դ՛ու ասում ես գնանք... Ա՛ր մնաց նրա երգումը այն խորհրդաւոր գիշերին: Նա իմ իղէալն էր, իղէալը, հասկանում ես Հրաչեայ, որին ձգտում էի գիշեր և ցերեկ, թէ քուն և թէ արթուն, ես նրան ընդունեցի իբրև անբիծ կոյս, որ իմ սուրբ սէրս դեռ անարժան էի համարում նրան... Հապա այն օրուայ բաղնիկները... Համբոյրը... Թող տայ իմ պատիւս, սէրս, թող վերադարձնէ ինձ, եթէ ոչ...
 Նա բռունցքով ուժեց զարկեց սեղանին և կանգնած մնաց տեղում:

— Անցածն անցաւ, սիրելիս. չէ՞ որ ես աւելի էի ասում նորան, նախատում և դատապարտում, բայց մեր պարտականութիւնն է ներել զղջացողին. մոռացիր ամեն ինչ, հաւատացած եղիր, որ այսուհետև նա քեզ կը գնահատէ և աւելի կը սիրէ, քան թէ դու էիր սիրում նրան: Չէ՞ որ, Արա, դու այդպէս քարասիրտ և վրէժխնդիր չէիր: Եկ, եկ, սիրելիս, մեղք է, նա տանջւում է, գնանք տեսնենք:

— Չեմ կարող, ասաց Արան ոտը զարկելով գետին:

Հրաչեան այլևս չստիպեց, զիտենալով, որ կա-

ըող է աւելի գալրացնել: Նա վերցրեց գլխարկը և հրաժեշտ տալով, ասաց.

— Գործիցս լետոյ պիտի գնամ նրան տեսնելու: Ես իմ աչքերով, ականջներով և սրտով կը համոզուեմ, ապա քեզ ճիշտը կասեմ: Յտեսութիւն:

Նա դուրս ելաւ. Սրան ընկղմուեցաւ զանազան խառնիփնթոր մտածմանց մէջ:

XVX

Աշուն է: Բնութիւնն սկսում է մտնել ձմեռնային խոր քունը: Չրջակայ լեռներն և դաշտերը կորցրել են իրենց կանաչ գոյնը և դեղնել: Ծառները տերեւաթափ եղած, լուռ ներհում են: Թռչուններն արդէն չուել են տաք երկրներ, իսկ մնացածներն էլ օրէցօր երամ-երամ փախչում են ցրտից: Անձները, միջատներն և սողունները վաղուց պատրասարուել են իրենց որջերում: Մարդիկ վառելիքի և պաշարեղէնի պատրաստութիւն են տեսնում ձմրան զիմաւորելու համար:

Օդը ցուրտ է և սառն: Բոլորը սկսել են հագնել տաք շորեր և վերարկուներ: Այլևս ոչ մի տեղ դուռ կամ պատուհան բաց չի գտնուի:

Ծածկուել են և Բաբայեանների դռներն ու պատուհանները: Միայն երբեմն-երբեմն դուռը մի առանձին չարագուշակ ճռճոցով բացուում և խրփուում էր: Գրացի կանայք, երբեմն ուսումնարանի աշակերտուհիներ, մերթ կառքով այցելող մի սևահեր պարոն ներս էին մտնում և դուրս գալիս յուսահատ դէմքերով:

Հուրին անյուսալի դրութեան մէջ էր: Բժիշկն աշխատում էր իր մի քանի կաթիլ դեղով մաքառել Հուրիի աւերիչ տկարութեան դէմ: Թշուառ Հուրի. քեզ վիճակեցիր զոհ գնալ իդուր:

Նա պառկած էր փոքր սենեակում, պատի տակ

դրած մահճակալի վրայ: Նա այնպէս էր նիհարել, որ կարելի էր ճշտութեամբ համարել նրա ոսկոռնե-
րը: Գոյնը բոլորովին դեղին էր. աչքերը կապտել և
սաստիկ խորն էին ընկել, չը կորցնելով սակայն, իրանց
կրքոտ և խաբուսիկ հայեացքը: Այտերը բոլորովին
հալուել էին, մաշկն էր փոխարինում նոցա: Այժերը
կատարելապէս սպառուել էին և նա հազիւ էր կա-
րողանում մի կողմից միւս կողմ դառնալ: Կուրծքն
իջել էր դէպի ներս: Կոկորդը բռնուել էր և հիւան-
դը շնչելիս ակամայ խռխուում էր և շարունակ հա-
զում: Յաճախ արիւն էր թքում բերանից:

— Նադեա, յանկարծ կոչեց նա, շուտ, շուտ
շուտ, կանչիր... թէ չէ... մե...

Նա արտասանում էր անկապ բառեր: Մայրը,
որ նստած էր դստեր անկողնու մօտ և շարունակ
հառաչում էր, սկսեց ուշադրութեամբ լսել Հուրիի
բացականչութիւնները: Մղկտում էր նրա ծնողական
սիրտն իր դեռահաս գաւակի ոչնչանալու համար:
Քայց նրան անհասկանալի էր Հուրիի վաղաժամ տը-
կարութիւնը և դէպի գերեզման դիմելը: Նա զըտ-
նում էր, որ մի մեծ գաղտնիք կայ այդ բանում, որն
անպատճառ առիթ է դարձել այս դրութեան: Չատ
անգամ նա հետաքրքրուել է, փաղաքշանքով հար-
ցրել Հուրիին, որ խոստովանէ ամեն ինչ, բայց Հու-
րին ոչ մի բառ անգամ չի ասել: Ապա նա կամեցել
է Նադեայից և Արուսեակից տեղեկանալ, բայց իզուր,
որովհետև Հուրին շարունակ ինդրում էր նոցա, ո-
չինչ չը հաղորդել մօրը:

— Ախ, Տէր Աստուած, ետրաբ ինչն է սրան էս
օրը գցել, ետրաբ ո՞վ է պատճառ դարձել: Ո՞ւմ կան-
չենք, Հուրի ջան, ասա, կանչել տամ, դարձաւ նա
հիւանդին:

Քայց հիւանդը ոչինչ չը պատասխանեց:

— Հալբաթ մեղաւոր եմ, Աստուած, որ էս ցա-
ւերով էրւում, խորւում եմ, երեսս քու ոտի տակին:

— Ջուր, դարձեալ կոչեց հիւանդը:

Իսկոյն այդ կարճ սևամազ և թուխ դէմքով
կին կոչուած արարածը դիմեց դէպի պատուհանը,
որտեղ ջրամանն էր դրած, և լցնելով մի բաժակ՝
բերեց, մօտեցրեց հիւանդի շրթունքներին: Այդ ըո-
պէին ներս մտաւ Նադեան, բերելով բժշկի նշնակած
դեղերը: Նա շնչասպառ ներս ընկաւ, անմիջապէս
կաթեցրեց դեղը մի բաժակ կաթի մէջ և տուեց
քրոջը: Հուրին խմելուց յետոյ հարցրեց նրան.

— Տեսար:

— Այո՛, այո, տեսայ, գալու է:

— Ա՛խ, ո՞ւր է, շուտ... գուցէ խաբի...

— Նադեա, ո՞ւմ է ուզում աղջիկս, գնամ էս
կանչեմ, ախր ո՞վ է էդ անաստուածը, թող դայ էլի:

— Հրաջեային է ուզում, ասաց Նադեան:

— Նա էլ վախտն է գտնիլ խռովելու, հոգի
չունի:

— Մենակ պիտի դա՞յ, հարցրեց Հուրին:

— «Նա» էլ հետը պիտի դա՞յ, Հուրի ջան, դու
հանգստացիր:

— Ա՛խ, տէր թագաւոր Աստուած, եարաբ էս ինչ հոգ էր, որ էկաւ գլխիս, ծնկներին էր դարկում մայրը և անձայն հեկեկում:

Մթնեց: Արագը վառեցին: Հիւանդն հետզհետէ վատանում էր և կորցնում գիտակցութիւնը: Նա երեք օր ոչինչ չի կերել և չի էլ պահանջում:

Տիրեց ըոպէական լուռութիւն: Նադեան և մայրը նայում էին Հուրիին և աչքերով հետևում նրա շնչառութեանը: Լսելի էր միայն ժամացոյցի պարբերական չխփխփոցը և ինքնաեռի խուլ խշխշոցը: Յանկարծ դուռը ճռճոցով բացուեցաւ և ներս մըտաւ Հրաչեան ձեռին բռնած մի արկղիկ խմորեղէն:

— Դէ արի, որդի, է, ո՛ւր մնացիր, տես մի ինչ օրումն է Հուրիս, տես, խղճա, որդի:

Հրաչեան փշաքաղուեց: Նա անձայն մօտեցաւ Հուրիի անկողնուն, և նայելով նրան, իսկոյն արտասունքի կաթիլներ երևացին նրա աչքերին: Միթէ Հուրին էր պառկած նրա աչքերի առաջ: Ո՛ւր է այն գեղեցիկ, նազելի աղջիկը. ո՛ւր է նրա քաղցր ժպիտը: Նրա փոխարէն այժմ պառկած է մի կմախք, մի զարհուրելի դէմք:

— Հուրի, Հուրի. ինչ է պատահել, Հուրի, խօսեց նա բարձրաձայն:

Հուրին լսելով Հրաչեայի ձայնը, կարծես ըսթափուեց և ապշած նայելով նրան, ասաց թոյլ ձայնով.

— Հրաչեան, միթէ եկել ես, ո՛ւր է Արան, նա էլ կը գա՛յ:

— Կը գայ, կը գայ, պատասխանեց Հրաչեան նայելով Նադեային:

— Հիմա էլ չի գա՛յ, ասաց Նադեան ձեռքով ցոյց տալով Հուրիին:

— Նա էլ հիւանդ պառկած է, ասաց Հրաչեան: Տիրեց լուռութիւն: Արագը աղօտ կերպով լուսաւորում էր սենեակը: Առաւղայթներն, ընկնելով Հուրիի գոգոյն երեսի վրայ, փայլեցնում էին: Գուրսը սաստիկ ցուրտ և մութ գիշեր էր: Քանի սաստկացել էր և փչելով դռան ու պատուհանների ճեղքերից, ոռնում էր, սուլում, իր ձայները խառնելով Հուրիի տնքոցի և խուլ հառաչանքների հետ:

Քաւական ժամանակ անցաւ: Հրաչեան հազաւ վերարկուն, և վերցնելով գլխարկը, կամեցաւ տուն գնալ, խոստանալով առաւօտեան Արային բերել: Այդ ըոպէին Հուրին սկսեց զառանցել: Նա արտասանում էր անկապ և անհասկանալի բառեր: Հրաչեան հետաքրքրուելով, թէ ինչ մտքեր աւելի տանջում են նրան, կրկին նստեց իր տեղը և սկսեց ուշադրութեամբ լսել:

— Արա, ես... այո... սի... հա... ըում եմ... քեզ. իա... բեցի... դաւաճ... այո... նոքա... մեղա... Նադեան մայրս... էլ...

Մայրը լսելով իրենց անուանները, շունչը ներս քաշեց և ականջը մօտեցրեց Հուրիին, որպէսզի ոչ մի բառ լսողութիւնից բաց չը թողնէ:

— Ներողու... թիւն... հաւատա... Հրաչեայ սիրտս ցաւում է...

Նա վերջին խօսքերից յետոյ սկսեց շուռ ու մուռ դալ անկողնում տնքտնքալով: Ջերմը սաստկանում էր և աւելի անհանդուստացնում տկարին:

— Անխիդճներ, շարունակեց նա զառանցել մայրիկ, մայրիկ, յանկարծ կանչեց նա:

— Ի՞նչ է, հոգիս, չուրի՛ն, էստեղ եմ, մօտդ եմ, բռնեց նրա ձեռքը մայրը:

Չուրին աչքերը բացեց և սկսեց նայել չորս կողմը ապուշի նման:

— Ջուր, ասաց նա:

— Վնաս կը տայ չուրի, շատ մի խմիր, դեղը դուռնիք ջրի տեղ, ասաց Հրաչեան ձեռքը դնելով նրա ճակատին:

— Բերանս այրուեց, ջուր, պահանջեց չուրին:

— Ախջի, ի՞նչ ես հայվանի պէս կանգնել, ջուր բեր, չե՛ս իմանում, դարձաւ մայրը Նադեալին, որ չուրիի գլխավերևում լուռ կանգնած, մտածում էր: Ի՞նչ էր մտածում նա:— Նա էլ աշխատում էր այս բոլորի գաղտնիքը և պատճառները գտնել: Եւ զրտաւ:— Չուրիի անպատշաճ կեանքը, երեկոյթները սիրալին վայրահաջութիւնները ամեն մի պատահող տղայի հետ և այլ մանր մուսր հանդամանքներ այս գրութեան հասցրին: Այդ բաւական չէ: Նա մտածեց և իր մասին: Ինքն ի՛նչով էր տարբերում չուրիից: Չէ որ ինքն էլ նոյն ընթացքն ունի: Մի բոպէ երևակայեց, որ իրեն էլ այսպիսի վախճան է սպասում: Նա սարսուռ զգաց ամբողջ մարմնում և մի դառն հոգւոց հանեց:

— Զուտ, ախջի, ի՛նչ ես շշկուել, բարկացաւ մայրը:

Նադեան շտապով բերեց մի բաժակ ջուր և մօտեցրեց չուրիին: Սա սկսեց խմել: Հրաչեան յետ քաշեց բաժակն, ասելով, որ վնաս կը տայ:

Մայրը դուրս ելաւ խոհանոց, և նոքա մնացին երեքով: Փոքրները վաղուց քնած էին:

— Հրաչեայ, վաղն առաւօտ դեռ արի ինձ մօտ, ապա գնա Արայի մօտ, խօսեց չուրին թոյլ ձայնով:

— Ղաւ, լաւ, սիրելիս, դու հանգիստ քնիր, ասաց Հրաչեան:

— Գու ներեցիր ինձ, Հրաչեայ, հարցրեց չուրին, նայելով նրա աչքերին:

— Ներեցի, չուրի, անցածն անցաւ, աշխատիր առողջանալ և նոր կեանք, նոր ընթացք ընդունել, յորդորեց Հրաչեան:

— Ա՛խ, Հրաչեայ, այժմ գնահատում եմ ձեզ երկուսիդ, իսկ եթէ «նա» չը ներէ, ա՛խ, ի՛նչ պիտի լինի իմ վերջը, հեկեկաց չուրին:

Այդ միջոցին ներս մտաւ մայրը, նա նստեց մահճակալի մօտ և սկսեց նայել հիւանդին:

Նրա աչքերին երևացին արտասունքներ: Նա հանեց թաշկինակն ու սրբեց աչքերը:

Մի փոքր յետոյ Հրաչեան դուրս ելաւ:

Նադեան էլ հետեւեց նրան:

— Տեսնո՞ւմ ես, Նադինկա, ի՛նչ օրն ընկաւ չուրին, ո՞վ է մեղաւոր: Կրկնելն աւելորդ է, դու այժմ հասկացած կը լինիս: Այսուհետեւ երկուսդ էլ կը խը-

րատուիք: Հապա ինչո՞վ է մեղաւոր ինդճ Արան. էհ, բարի գիշեր, ասաց նա և դուրս գնաց փողոց:

Նադեան ոչինչ չը խօսեց, լուռ դուռը փակեց և շտապեց ներս:

Հիւանդի դրուժիւնը դարձեալ վատացաւ: Ջերմըն սկսեց սաստկանալ և ջրաձգութիւն սկսուեց: Նա մերթ լալիս էր, մերթ լուռ: Երբեմն դառանցում էր, արտասանելով անկապ բառերի կոյտեր: Թշուառ մայրն ու Նադեան ոտի վրայ կանգնած սպասուորում էին նրան: Մայրն անընդհատ լաց էր լինում, զսպելով ձայնը, որ մի գուցէ լացը հիւանդի ականջին հասնի, որ իհարկէ վատ կ'սպդէր:

Ղամպարում եղած նաւթն հետզհետէ պակասում էր և լոյսն էլ աստիճանաբար աղօտանում: Նոյնպէս և Հուրիի կենաց նուազ ոյժերն էլ հետըզհետէ ոչնչանում էին և նրա մատաղ կեանքը հանդուստ էր:

Աքաղաղները կանչեցին, աւետելով, որ լուսաբացը մօտ է: Մայրն ոտների ծայրերի վրայ քայլելով մօտեցաւ լուսամուտին և վարագոյրի ծայրը բարձրացրեց, կամենալով իմանալ, թէ լուսանում է արդեօք: Բայց գեռ մութն էր: Նա գլուխը շարժեց և մի խուլ հոգևոց դուրս թռաւ նրա կրծքի խորքից:

— Ա՛խ, ի՛նչ է լինելու վերջը, Աստուած:

Մի փոքր անցնելուց յետոյ լոյսը բացուեց: Ինու Հուրիի գիտակցութիւնը չէր վերադարձել: Նա արագ արագ շնչում էր, մեքենայական շարժումներ դործում և հազիւ լսելի կերպով խօսում դառանցանքի

մէջ: Ահա ներս մտաւ Հրաչեան: Նա ուղղակի դիմեց Հուրիի անկողնու մօտ և կանչեց.

— Հուրի, բարի լոյս, Հուրի. ինչպէ՞ս ես, չե՞ս լուռ. քնած է՞, մայրիկ, ի՛նչ ես ասելու Հուրի:

Բայց Հուրին չէր լուռ: Լսելու ընդունակութիւնը կորցրել էր: Հրաչեան Նադեային ասաց, որ իսկոյն կը գա՛յ և կը բերէ Արալին, որ գուցէ նրա գալը սթափեցնէ Հուրին: Նա անմիջապէս դուրս ելաւ և շտապեց Արալի մօտ:

Անցաւ քառորդ ժամ: Հուրին դարձեալ գառանցեց, արտասանեց Արալի անունը և լացեց: Յանկարծ նա վերջին շարժումը գործեց և լսեց: Կեանքի վերջին կայծն էլ մարեցաւ նրա մէջ... Նա մեռաւ անըրկատակ ապրելով: Իսկոյն սգատուն դարձաւ Բաբայեանների տունը: Նրա մայրը բարձրաձայն ողբում էր, դռում, մագերը քաշքշում և ոտները զետին դարկում: Բայց արդէն ուշ էր: Նադեան ընկած՝ քրոջ բառն զիակի վրայ, հեծկտում էր ազի արտասուներով, թրջելով Հուրիի անկողինը:

Միքանի լուպէից յետոյ ներս մտաւ Հրաչեան փրայնակ...

XX

Առաւօտ է: Երկինքը ծածկուած է գորշա-
գոյն ամպերով: Արևը դեռ իր երեսը չի ցոյց տուել,
ու ամպերի տակով անում է իր սովորական շրջա-
գայումը:

Ս. Մ... եկեղեցու զանգերը, մելօդիական ձայնով
հնչում էին պարբերաբար: Եկեղեցու դուռը բաց է,
ներսը ննջեցեալի համար սեղան է պատրաստած:
Մի քանի պառաւ կանաչք արդէն եկել, շարուել
էին կանանց դասում և սպասում էին մեռելին:

Մինչ այդ, Բաբայեանների բնակարանի շուրջը
խմբուած էր «համքարը»: Գոան մօտ կանգնած
էր սգակառքը, որի վրայ քարշ էին արած երկու
կանաչ պսակներ, մէկը Հուրիի ընկերուհիների կող-
միշ, միւսը նրա քեռու կողմից: Ներսում քահա-
նաները վերջին ամբիժքն էին կատարում: Տիկին Բա-
բայեանը, Նադեան, նրա ընկերուհիները և կանաչք
սգազգեստներով կանգնած էին դագաղի շուրջն և
լալիս էին, ողբում: Հրաչեան էլ Հուրիի գլխավերն
էր կանգնել և անթարթ աչքերով նայում էր նրա
դալիացած դէմքին: Ամբիժքը վերջացրին: Մայ-
րը, Նադեան, վրայ ընկան դագաղին և լաց ու կո-
ծով վերջին հրաժեշտն էին տալիս Հուրիին:

Վերջապէս դագաղը դուրսը բերին: Յուզարկա-
ւորութիւնը շարժուեց: Դագաղը կրում էին բացա-
ռապէս Հուրիի ընկերուհիները: Դանդաղ քայլերով

առաջ էին գնում: Երգեցիկ լուսմբն սկսեց երգել
«աշխարհ ամենայն»ը: Ժողովրդի բազմութիւնը մեծ
էր: Չատերը հետաքրքրութիւնից զրկուած, շատերը
ցաւակցելով, հետևում էին դագաղին: Դագաղի յե-
տևից գնում էր սգակառքը, ձիաներին հազցրած
սև ծածկոցներ: Այդ անբան կենդանիներն իսկ, կար-
ծես, բմբռնում էին շուրջը կատարուող երևոյթը:
Նոքա լուռ, գլուխները խոնարհած քայլում էին և
քաշում կառքը: Երբեմն-երբեմն ականջներն այս ու
այն կողմն էին դարձնում, լսելու Հուրիի մասին խօ-
սողների կարծիքները և յետևից եկող լալիկան կա-
նանց կոծը: Լուսեց երգեցիկ խումբը: Երաժշտութիւ-
նըն սկսեց նուագել սգահանդիսի տխուր քայլերը:
Նրա մելօդիական յուզիչ ձայները զարկում էին մար-
դու սրտի լարերին և զգացնում: Յուզարկաւորու-
թիւնը հասաւ եկեղեցի: Զանգերն սկսեցին արագ
արագ հնչել, լայտնելով, որ ննջեցեալը բերին: Լուսեց
երաժշտութիւնը: Դագաղը ներս տարան և զրին
սեղանի վրայ: Սկսուեց պատարազը: Գլխավերն
կանգնած էին Հուրիի ընկերուհիները, Հրաչեան,
Նադեան և ուրիշները: Մայրն անընդհատ լալիս էր
բարձրաձայն: Հրաչեայի աչքերից երբեմն գլորում
էին արտասուենքի կաթիլներ: Օրիորդներից շատերը
լուռ հեկեկում էին: Նադեան ըստէ առ ըստէ կան-
չում էր. «Հուրի ջան, ո՞ւր ես գնում, Հուրի»: Բայց
Հուրին քնած էր յաւիտենական քնով. նա չէր լը-
սում. նա արդէն լիովին վայելել էր այս աշխարհն
և անցնում էր միւսը: Պատարագից յետոյ քահանան

մի երկու խօսք խօսեց, որով ցանկացաւ յաւիտենական երջանկութիւն միւս աշխարհում: Հրաչեան ուղում էր ճառ կարդալ, բայց նրա լեզուն ակամայից կապուել էր:

Գրագաղը դուրս բերին: Հնչեց երաժշտութիւնը: Յանկարծ արևն ամպերը ձեղքելով, իւր երեսը ցոյց տուեց աշխարհին: Օրը պայծառացաւ և լուսաւորուեց: Կարծես, բնութեան սիրտը քարացել էր, ու նա սկսեց ժպտալ, ուրախանալ չուրիի թաղման վրայ: Գերեզմանոցում որոշեալ կարգերը կատարելուց յետոյ չուրիին իջեցրին սառն գերեզման և հողով ծածկեցին. ամեն ոք աշխատում էր գոնէ մի բուռ հող լցնել նրա վրայ: Մի բուպէում չուրիի վրայ բարձրացաւ մի հողակոյտ: Ժողովուրդը, թողնելով գժբազդ չուրիին խաւար գերեզմանում, վերադարձաւ:

Արան հիւանդ պառկած էր: Նա գեռ, երբ շրաչեան եկաւ տանելու նրան չուրիի մօտ, այն ժամանակ էլ անկողնումն էր գտնուում: Նա մի բուպէ մտացաւ ամեն ինչ, և խղճի ձայնից զրդուած կամեցաւ լսել չուրիի կօչը: Նա փորձեց հագնուել, բայց ծնկները թուլացան և վաչր ընկաւ: Խոտացաւ, որ մի փոքր կազդուրուելուն պէս, կը դայ, կը ների չուրիին: Քայց յանկարծ Հրաչեան եկաւ և հաղորդեց մահուան բօթը: «Ուրեմն ես էլ մեռնելու եմ, Հրաչեայ, և ինձ նրա մօտ կը թաղէք», ասաց Արան լալով:

Թաղման օրը նա աշխատեց ոտքի ելնել, զնալ վերջին հրաժեշտը տալու չուրիին, բայց չը կարողա-

ցաւ: Գիշերը յանկարծ նա վեր թռաւ անկողնից, կարծես, մի ոյժ ստանալով, հագաւ շորերը, և գնաց գերեզմանատուն: Նա խնդրեց պահապանին, որ ցոյց տայ այդ օրը թաղած օրիորդի գերեզմանը. և ընկնելով նոր հողակոյտի վրայ, սկսեց աղէկտուր լալ և հառաչել:

— Ա՛խ, սիրելի չուրի, երձգ է, թէ իրակա-նութիւն: Մի՞թէ դու ես պառկած այս սև հողի տակ, հրաժարուած ընդմիշտ աշխարհից և Արա-լից: Ո՞վ է յանցաւոր, ա՛խ, աննման. դու էլ, ես էլ: չուրի, չուրի, ես էլ այլևս չեմ ուղում ապ-րել, կը դամ քեզ մօտ: Մի՞թէ այս էր վիճակուած մեզ, հառաչում էր դուիւր զրած գերեզմանի վրայ, սէ, Աստուած, մի՞թէ չէիր կարող քո ամենահօր կամքով փոխէիր հանգամանքները: չուրի, լսո՛ւմ ես ձայնս. դու... հողիս... զոհուեցիր և ես էլ կը զո-հուեմ շուտով. սէ, խորտակուեց մեր սէրը, ջարդ ու վիշուր եղաւ, աննպատակ անցաւ մեր կեանքը...»

Առաւօտը գերեզմանոցի պահապանները գտան նրան ուշաթափուած չուրիի գերեզմանի վրայ...

Апр.
12-1231a

ԳԻՆՆ Է 30 Կ.

10

« Ազգային գրադարան

NL0323893

28612

2-1231a.

891.99

6-58